

KÜRE(SEL)İ DURDURMAK KÜRESELLEŞME VE TÜRKİYE EKONOMİSİ

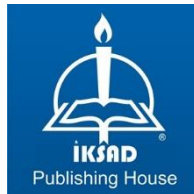
Mümin ESER

KÜRE(SEL)İ DURDURMAK KÜRESELLEŞME VE TÜRKİYE EKONOMİSİ

Mümin ESER

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10393350>

Copyright © 2023 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or
transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical
methods, without the prior written permission of the publisher,
except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic
Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TÜRKİYE TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2023©
ISBN: 978-625-367-482-3
Cover Design: İbrahim KAYA
December / 2023
Ankara / Türkiye
Size = 16 x 24 cm

ÖNSÖZ

Dünya ekonomisinde feodal dönemden sonra ortaya çıkan kapitalizmin maksimum kar hedefi doğrultusunda gittikçe artan gelişim süreci uzun yıllardır devam etmektedir. Kapitalizm her dönemde farklı yöntemlerle ekonomiyi yönlendirerek insanoğlunun bir anlamda sürekli kendine bağlı kalmasını sağlamaktadır. Dünya ekonomisindeki gelişimini hızlı biçimde yürüten kapitalizm özellikle tek kutuplu dünya kavramının ortaya çıkmasıyla küresel anlamda etkinliğini üst düzeylere getirmiştir. Küresel kapitalizm küresel kurumları olan Uluslararası Para Fonu(IMF), Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü(DTÖ) aracılığıyla son yıllarda ekonomide tek belirleyici konumuna gelmiştir. Ülkemiz ekonomisinin tarihsel gelişiminde birçok neden etkili olurken, küresel kapitalizmin kurumları aracılığıyla yaptığı müdahaleler sonucunda ortaya çıkan değişimler ekonomik sürecimizin belirlenmesinde etkili olmuştur. Osmanlı imparatorluğu döneminden başlayarak cumhuriyetin ilk yıllarında devam eden ve günümüze kadar gelen ekonomik süreç birçok belirleyici ile devam etmiştir. Bu belirleyiciler ile Türkiye ekonomisi belli dönemlerde kendi iç dinamikleri ile büyümeye çalışan, belli dönemlerde de küresel kapitalimin etkisi ile verilen politikaları uygulamak zorunda kalan ekonomi konumundadır. Küreselleşmenin tarihinden başlanarak, küreselleşme hakkındaki görüşler incelenerek, küreselleşmenin her alandaki etkilerine değinilerek, küresel kapitalizme destek veren kurumlar açıklanarak ve Türkiye ekonomisindeki etkileri incelenerek bir öneri sunulmuştur.

Bu çalışmada her zaman yanımda olan ve desteğini esirgemeyen sevgili eşim Doç. Dr. Nurcan SÜKLÜM ESER'e ve akademik süreçte desteklerini esirgemeyen Nazilli Meslek Yüksekokulu akademisyenleri ve tüm çalışanlarına teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iii
GİRİŞ	1
1.KÜRESELLEŞME KAVRAMI	5
2. KÜRESELLEŞMENİN TARİHİ	8
2.1.İpek Yolu.....	8
2.2.Keşif Çağı ve Merkantilizm	10
2.3.Sanayileşme.....	11
2.4.Savaşlar ve Sonrası	13
2.5.Savaş Sonrası Dönem	15
3 KÜRESELLEŞME YAKLAŞIMLARI	17
3.1. Hiper Küreselciler	17
3.2. Şüpheli Küreselleşmeciler	19
3.3.Dönüşümcü Küreselleşmeciler	22
4.KÜRESELLEŞMENİN ETKİLERİ	25
4.1.Küreselleşmenin Ekonomik Etkileri	25
4.2.Küreselleşmenin Finansal Etkileri	29
4.3.Küreselleşmenin Siyasi Etkileri	33
4.4.Küreselleşmenin Kültürel Etkileri.....	39
4.5.Küreselleşmenin Çevresel Etkileri.....	43
5.KÜRESEL KAPİTALİZMİN KURUMLARI	48
5.1.Uluslararası Para Fonu (IMF)	48
5.2.Dünya Bankası	53
4.2.1.Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD)	54
4.2.2.Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA)	55
4.2.3.Uluslararası Finansman Kurumu (IFC).....	55

4.2.4.Çok Tarafli Yatirim Garanti Ajansi (MIGA).....	56
4.2.5.Uluslararası Yatirim Anlasmazliklari Çözümü Merkezi (ICSID)	56
4.3.Tarifeler ve Ticaret Genel Anlasması (GATT)	59
4.4.Dünya Ticaret Örgütü (WTO) (DTÖ).....	64
4.5.Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ).....	69
6.KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE	
EKONOMİSİ.....	79
6.1.Cumhuriyet Öncesi Dönem	79
6.2.Cumhuriyet Dönemi	81
6.3.1930- 1939 Devletçi Sanayileşme Dönemi	82
6.4.1940- 1960 Savaş ve Savaş Sonrası Dönem	83
6.5.1960- 1980 Dışa Bağımlı ve Krizler Dönemi	85
6.6. 24 Ocak 1980 Kararları Sonrası ve Ekonomik Krizler.....	88
6.7.1994 Krizi ve 5 Nisan Ekonomik Kararları	94
6.8.2000 ve 2001 Ekonomik Krizler Dönemi.....	97
6.9.2008 Dünya Ekonomik Krizi (Mortgage)	101
7. KÜRESEL DEĞERLENDİRME.....	106
SONUÇ YERİNE	117
KAYNAKÇA	122

GİRİŞ

Üniversitede ekonomi eğitimi almam, bu eğitime hala devam etmem, ekonomist kimliğimle eğitmen olmam ve en önemlisi insan olmamdan kaynaklı olacak ki, bazı şeyleri düşünmekten kendimi alamıyordum. Okulda, evde, sokakta, iş yerlerinde ve hatta köylerimizde küreselleşmenin sonucu olan bir saldırının altında yaşıyoruz. İsimlerden yorumlara; konuşmalardan ders anlatımlarına her şey yarı yabancı yarı bizim. Küreselleşme; sosyal, kültürel, teknik, politik ve ekolojik açıdan dünyanın bütünleşmesi anlamına gelmektedir. İnsan ihtiyaçlarının ve beklentilerinin karşılanması kalkınmanın en başta gelen amacıdır. Sürdürülebilir kalkınma, insan sağlığını ve doğal dengeyi koruyarak sürekli bir ekonomik kalkınmaya olanak verecek şekilde doğal kaynakların akılcı bir şekilde yönetimini sağlamak ve gelecek nesillere yaşanılır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmaktır.

Temel insan ihtiyaçları karşılanırken bile yoksulluğun ve eşitsizliğin yaygın olduğu bir dünyada yaşamaktayız. Fakat küreselleşme ve kalkınma tanımlardaki gibi yaşansa güzel, oysa kapitalizm üretim araçlarının özel mülkiyetine ve her kapitalistin karını maksimum yapma uğraşısına dayanır. İşte bu durum o küreselleşmenin güzel yüzünün kaybolup vahşi kapitalizmin kanlı saldırılarının ortada dolaşmasına neden oluyor. Dünya içinde bir kısım insanlar yoksulluk ve sefalet içinde yaşarken, bir kısım insanlar tüketim çılgınlığı içinde yaşamlarına devam ediyor. Küreselleşme sosyal, kültürel, teknik, politik ve ekolojik alanlarda etkisini göstermesi gerekirken tüketimi körükleyen karını

maksimum yapmaya çalışan uluslararası şirketlerin belirlediği biçimde yoluna devam ediyor.

Okullarda küreselleşmenin belirlediği, öz kültürümüze yabancı, tamamen ezberci, yorum yapmayan ve tek düşüncesi okul bittikten sonra ekonomik sistem içerisinde kendisini mutlu edecek, tüketimini artıracak bir yaşam bulma telaşında olan öğrencilere yönelik bir eğitim veriyoruz. Oysa eğitim üretmektir, üretmek de ekonomiye ve ulusal kültüre yararlı olmaktır. Okullardan mezun olan öğrencilere baktığımızda; üretimden uzak, tüketim çılgını, öz kültürüne daha fazla yabancılaşmış bireyler olduğunu görmekteyiz. Tarihte yaşamış toplumların birçoğunda, bireyin toplum içindeki yerini belirleyen ne kadar ürettiği iken, bugün toplumlarımızda ise bireyin ne kadar tükettiği toplum içindeki yerini belirleyici hale gelmiştir.

Evlerde sohbetten uzak, konuşmaktan aciz, misafiri sevmeyen, tek dostları televizyon ve bilgisayar olan insanlarla yaşam sürdürmekteyiz. Yabancı kaynaklı dizilerin ve Hollywood filmlerinin evleri doldurduğu ve hatta yerli diye söylenen bazı dizilerin bile yabancı dizilerden çalındığı, her türlü hırsızlığın doğal olduğu ortamlar bizi esir almış durumda. Bir zamanların paylaşım güzelliği olan ev sohbetleri, misafir ağırlamalar yok edilmiş ve masalların yerini birileri almış (Harry Potter), o güzellikler masalarda bile kalmamaya başlamıştır. Aile içinde sohbetimizi; dizilerde sevgilisinden ayrılanlar, bir sonraki bölümde ne olacaklar, dizide ölenlere gıyabi cenaze namazları düzenlemeler, hareme biz ne zaman gireceğiz diye düşünceler almış ve bizi yaşam içinde uyuşturucu kullanmış bireyler gibi dolaşmaya başlatmıştır. Oysa

gerçek yaşamda olanlar görülmemekte, yanı başlarında olan her türlü zulme kulaklar kapatılmakta ve bize dokunmayan yılan bin yaşasınlar devam etmektedir. Daha fazla yabancı dizi, daha fazla bilgisayar, daha fazla uzaktakilerle iletişim kurma arzusu ve daha fazla uyuşturucu alma arzusu üst düzeye çıkmıştır. Peki, yeri geldiğinde **“canımdan çok severim”** dediğimiz yanımızda duran anne, baba, çocuk ve dostlarla iletişim ne olacak. En iyisi şöyle açıklayalım **“reklamlardan sonra”** devam edecek.

Sokaklarımız sanki yabancı dil geliştirmek için yaratılmış bir ortam görüntüsü çizmektedir. İş yerlerinin tabelalarında yabancı dil dağarcığının geliştiği ve yabancı Türkçe karışık yazılmış yeni bir dilin ortaya çıktığı görülmektedir. Tabelalardaki değişim tamamen işyerlerinin içine ve ürünlerin etiketlerine yansımış durumdadır. Yabancı markalar tüketiciler tarafından iyi bilinmekte, çok rahat okunmakta ve aynı zamanda bu ürünlerin yıllarca gelişiminin takip edildiği görülmektedir. Yanlışlıkla Türkçe yazılmış bir marka görüldüğünde şaşırılmakta, kalitesinden şüphe edilmekte ve gülererek kullananlarla alay edilen toplum içinde yaşamaktayız. Köylümüze baktığımızda durumun daha da kötüleştiğini görmekteyiz. **Köylü gücünü üretimden alan, ürettiğiyle övünen, imeceyi seven ve toprağı işleyendir.** Günümüzde yumurtasını, etini, sütünü ve hatta ekmeğini marketten alan bir köylü görmekteyiz. Sınıfsal yerini kaybetmiş ama dizideki sonu merak edip haftaya kadar tartışmalarla teori üretmeyi kaybetmemiş köylüler ortaya çıkmıştır.

Ülkemiz insanların köylüsü, kentlisi, sanayicisi, öğretmeni, işçisi, işsizi, büyüğü ve küçüğü ile küreselleşmenin getirdiği

olumsuzlukları bir yana bırakıp olumlu yanlarına almaları ve kendi öz kültürlerine sahip çıkmaları gerekmektedir. Karını maksimum yapmak için uğraşırken önüne ne gelirse yıkıp geçen **küre (sel)** artık durdurulmalıdır. Bizim çocukluğumuzun geçtiği yerlerde berber salonu, lokanta, köfteci, inci giyim ve pastanelerimiz vardı.

Sizin yaşadığınız bu günlerde durum nasıl acaba?

Yoksa reklamlardan sonra mı devam edecek hayat.

Kitabı oluşturan ilk kısımda küreselleşme kavramı, ikinci kısımda küreselleşmenin tarihi, üçüncü kısımda küreselleşme yaklaşımları, dördüncü kısımda küreselleşmenin etkileri, beşinci kısımda küresel kapitalizmin kurumları, altıncı kısımda küreselleşme sürecinde Türkiye ekonomisi ve son olarak yedinci kısımda küresel değerlendirme yer almaktadır.

***“İnsanların beyinlerini işgal edebilirsiniz,
kalpleri ve elleri arkadan gelecektir.”***

Antonio Gramsci

1.KÜRESELLEŞME KAVRAMI

Küreselleşme tanımlanırken biraz gerilere doğru gitmek anlamlı olacaktır. Küreselleşmenin özellikle 20. yy da dünya ekonomisinde ortaya çıkan ve aynı zamanda toplumsal birçok alanı da etkileyen bir süreç olduğunu söylemek doğru olacaktır. Bir anlamda 20. yy a kadar daha ayrı yaşayan dünya üzerindeki devletlerin birçok alanda birlikte yaşamaya adım atması olarak da söylemek mümkündür.

Günümüzde küreselleşme kavramı için artık dünya ekonomisi ve ekonomi dışında kalan bir alanın içinde bulunduğu bir süreç olduğu söylenebilir.

Ekonomik tanımlamayı daha çok kabul edenlerin söylemlerinde dikkat çeken olgunun dış ticaretin serbestleşmesi, ulus ötesi şirketlerin ve uluslararası sermayenin sınır tanımadan dolaşmaya başlaması olduğu söylenebilir.

Birçok yazarın kabul ettiği başka bir tanıma göre ise küreselleşme; emperyalizmin sınır tanımadan dünyaya hakim olma çabası olarak belirtilmektedir. Sömürü için hiçbir engelin olmadığı bir dünyanın ellerinde oyuncak olarak kalması emperyalistlerin ağzını sulandıran bir durumdur. Lenin'in tanımladığı emperyalizm kapitalizmin son aşaması olarak bilinmektedir. Günümüzde dünya ekonomisinde son gelinen aşamanın küreselleşme olduğu bilinmektedir. Lenin'in söylediği gibi acaba küreselleşme kapitalizmin son aşaması olan emperyalizmin tamamen kendisidir diye söylenebilir mi?

Küreselleşme olgusu özellikle 1980 yılında başlayan dünya ticaretinde ortaya çıkan gelişmelerde daha da belirgin hale gelmiştir. 1980’li yıllardan sonra dünya ekonomisinde ortaya çıkan çok uluslu şirketlerin gittikçe yeni birliktelikler kurarak büyümesi sonucu dünya üzerinde hakimiyetini tek başına belirleyen emperyalist kültürün görüntüsü ortaya çıkmaktadır. Bu tanımlamalardan yola çıkarak küreselleşmeyi ekonomi başta olmak üzere her alanda sınırların ve mekanların olmadığı bir dünya kurma arzusu olarak tanımlamak doğru olacaktır. Başka bir deyişle küreSEL- i küçük azınlıkların sermaye birikimini ellerinde tutarak büyük çoğunlukları sömürmesi olarak da tanımlayabiliriz.

Son olarak küreselleşmeyi kapitalizmin son aşaması olan emperyalizmin küçük dünya köy hayalinin gerçekleşmesi diye belirtebiliriz.

Mal ve hizmetlerin pazarlanması yönünden küreselleşme kavramına bakacak olursak dünya ekonomisi içimde aynı mal ve hizmetlerin eş zamanlı olarak pazarlanması ve satışı olarak adlandırabiliriz. Dünya üzerinde Coca- Colanın hem en zengin ülkelerde ve hem de aynı zamanda en fakir ülkelerde satılması bu duruma örnek olarak verilebilir. Burada dikkat edilecek en önemli kavram sınır ötesi dünya ticaretinin değeridir. 1990’lı yıllarda %15’lerde olan bu değer 2015 yılında %30’a kadar çıkarken günümüzde daha yüksek oranlarda seyretmektedir.

Globalleşme kelimesi ile yer yer aynı anlamda kullanılan küreselleşme dünya üzerinde karşılıklı bağımlılığın mal ve hizmet, teknoloji, yatırım, bilgi ve kültür olarak gittikçe artmasıdır. Küreselleşmenin tarihsel süreci anlatılırken ayrıntılı verilecek bir

başka durum ise ülkelerin yüzyıllar boyunca karşılıklı hareketlerini kolaylaştırmak için birçok ekonomik birliğe yöneldikleridir. Antik çağlardan beri insanların üretim araçlarını geliştirdikçe başka yerlerde ürettiklerini satmak ve oralardan ürettiklerini alma çabası süregelmiştir. Özellikle de küreselleşmenin başlangıcı sayılan 19. yy. batı toplumlarının sanayileşme çabalarından vazgeçerek küreselleşme olgusu yarattığı dönemdir. Bu dönemin başlamasında etken olarak buharlı gemilerin bulunması, demiryolu taşımacılığı haberleşmede telgrafın ortaya çıkışını söyleyebiliriz. Her ne kadar birinci dünya savaşı bu süreci biraz etkileyip yavaşlatsa da özellikle ikinci dünya savaşından sonra küreselleşme dalgası durdurulamaz bir hal almıştır.

Dünya ülkeleri durumun farkına varmışlardır. Siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan ülkeler ne kadar iç içe olurlarsa küreselleşme kendini o kadar iyi hissettiriyor olacaktır.

Ekonomik küreselleşmeyi yönlendiren olgular serbest ticaret, uluslararası işbirliği ve açık sınırlardır. Kapitalizmin bir anlamda ucuz işgücü ve ucuz hammadde ile maksimum kar hedefine doğru ilerlemesidir.

Bu kadar ayrıntılı tanımlamadan sonra şunları söylemek doğru olacaktır. Küreselleşme yeni çıkan bir olgu değildir. Dünya üzerindeki medeniyetlerin oluşumundan itibaren süre gelen bir süreçtir. Bu süreçte özellik deniz ötesi keşiflerin ticaret kolonilerinin oluşması ve emek ile sermayenin zorlu değişime tabi tutulması küreselleşme olgusunu tanımlarken daha da etkili olacaktır.

Günümüzde ise, özellikle beyin göçü olarak adlandırılan bilgi endüstrisinin sınır tanımadan dolaşmaya başlaması küreselleşmenin yeni yüzü olarak söylenebilir.

Dünya siyaseti üzerinde özellikle soğuk savaş döneminin bitişiyle ortaya çıkan serbest ticaretin başarısı ile küreselleşme süreci belirgin olarak hissedilmeye başlamıştır. Karşılıklı bağımlılığın artırılması ve her türlü mal ve hizmetin serbest dolaşımı acaba emperyalizmin bir başka yüzü olarak adlandırılabilir mi? Şimdi bu sorunun yanıtını arayabilmek için tarihsel süreçte küreselleşmenin geçtiği aşamaları incelemek anlamlı olacaktır.

2. KÜRESELLEŞMENİN TARİHİ

Küreselleşme tarihsel süreç içinde incelendiğinde çok farklı görüşlerin olduğu bilinmektedir. Bu görüşler aşağıda başlıklar halinde verilmiştir.

2.1.İpek Yolu

Küreselleşmenin tarihsel olarak incelenmesine milattan önceden başlayıp milattan sonra 5 yy. kadar giderek başlayabiliriz. İnsanoğlunun ilkel komünal dönemdeki ekonomik yaşantısı herhangi bir mal ticaretinin olmadığı dönem olarak belirtilebilir. Ekonomi içinde özel mülkiyete ilk adım atılması ile birlikte mal ticaretinin dünya ekonomisi üzerinde ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu ticaretin ilk görüntüleri M.Ö 1 yy. da ortaya çıkan Çin ürünlerinin dünyanın başka bir ucu olan Roma'da görülmesidir. Ticaretin bu denli uzak ülkeler arasında yapılmaya başlaması bile

ekonomik küreselleşme kavramına uzaktır. Bu yapılan ihtiyaç çerçevesinde bir ülkeden başka uzak ülkelere baharat ve ipeğin taşınması anlamına gelmekteydi. Dünya ticareti içinde çok küçük bir oran olan bu iki mal ticareti küresel ekonominin oluşma süreci olarak algılansa da tam anlamıyla küreselleşmenin başlangıcı olarak söylenemez. Özellikle M.Ö. 130 yıllarda Çin İmparatorluğu tarafından kurulan ipek yolu ta ki İstanbul'un fethi olan 1453 yılına kadar bir ticaret yolu olarak kullanılmıştır. Bu yol aracılığıyla batıdan doğuya doğru atlar eşeklerle tekstil, altın, gümüş, silah vb. birçok ürün taşınırken doğudan batıya doğru ipek, çay, çini, baharat, kağıt, pirinç ve barut gibi birçok ürün taşınmıştır.

Bu yol çoğu zaman batıda Romanın doğuda Çinin düşmanları tarafından arada kesintiye uğratılsa da asıl yok oluş sebebi imparatorlukların çöküşü olduğu söylenebilir. İpek yolunun kesintiye uğraması ve ticarete yeni arayışların kaynağı olarak Arap dünyasında yaşayan Müslüman tüccarların yaptığı baharat ticareti olarak bilinmektedir. Arap dünyasında ortaya çıkan İslam düşüncesi içinde ticaretin ayrı bir önemi vardı. Bu coğrafyadaki insanlar ticaretin içinden gelmekteydi. Özellikle Müslüman tüccarların Akdeniz ve Hint Okyanusu ticaretine hakim olmaları sonucunda Endonezya'dan İspanya'ya kadar gelişen ticaret ağı kuruldu. Baharatın her ne kadar çok ticareti yapılsa da küreselleşmenin başlangıcı olarak adlandırması doğru olmaz düşüncesindeyim. Bunun nedeni dünya ticareti içerisinde ipekte olduğu gibi baharat da çok küçük bir paya sahipti ve lüks ürün olarak adlandırılmaktaydı.

2.2.Keşif Çağı ve Merkantilizm

Dünya ekonomisi içinde küresel ticaretin gerçek anlamda başlamasını keşif çağı ile ilişkilendirmek doğru bir yaklaşım olacaktır. Avrupa'dan başlayan keşifler sonucunda doğu ile batı arasında bir köprü kurulmuş ve bu dönemde Amerika'nın da keşfinin ortaya çıkması ile ticaretin küreselleşmesinde önemli bir etkisi olmuştur. Özellikle sömürgeci ülkeler olarak adlandırılan Portekiz, İspanya, Hollanda ve İngiltere keşfettikleri daha doğrusu işgal edip sömürgeleştirdikleri ülkelerden kendi ülkelerine büyük kaynak aktarımında bulunmuşlardır. Keşif çağında önemli iki keşif olarak ortaya çıkan durumlardan birisi Amerika'nın bulunmasıdır. İkincisi ise, Magellan'ın dünyanın çevresini dolaşmasıdır. Bu iki gelişen olayın çıkardığı önemli sonuç baharat ticaretini ellerinde bulunduran Arap ve İtalyanların devre dışı kalmasıdır. Bunun sonucu baharat fiyatları hızla düşme kaydederken dünya ticaretinde patates, domates, kahve ve benzeri ürünler yer almaya başlamıştır. Avrupa bir anlamda küresel ticaretini bu şekilde kurma yoluna gitmiştir. Avrupa bu dönemde kapitalizm öncesi yaşanacak olan merkantilizmin ilk adımını atmıştır.

Özellikle 16 ve 17 yy. arasında Avrupa'da ortaya çıkan merkantilizm düşüncesinin ana fikri olarak ülkeye giren altın ve gümüş miktarının artırılması ve aynı zamanda ülkeden çıkan altın ve gümüş miktarının azaltılması düşüncesi söylenebilir. Bu anlamda dünya ticareti çok satıp az almak anlamına gelen dış ticaret fazlası verme uğraşısıdır. Altın ve gümüşe sahip ülkeler hem ekonomik hem de siyasi anlamda çok güçlü olacaklardır. Ülkelerde kabul gören para kavramını tamamen altın ve gümüş

oluşturmaktadır. Altın ve gümüşe sahip ülkelerde devlet ekonomiye sürekli müdahale etmeli ve ithalat kısıtlamalarına gitmelidir. Bu anlamda merkantilizmi feodalizmin yok oluşu üzerine kurulan ve kapitalizmin ilk aşamasını oluşturan süreç diye açıklamak doğru olacaktır. Merkantilizmde Avrupa ülkeleri arasında genel anlamıyla kabul görmesine rağmen çok küçük farklılıklar da görülmektedir. Bu nedenle merkantilizm Almanya’da Kameralizm, İtalya’da Bulyoizm ve Fransa’da Colbertizm olarak adlandırılmıştır.

2.3.Sanayileşme

Küresel ekonominin ilk oluşumu olarak dünya ticareti içinde sanayileşmenin ilk adımı diye adlandırıldığı buhar motorunun bulunuşu ve endüstriyel makinenin icadı yani birinci sanayi devrimi dönemini söylemek mümkündür. Bu devrimin yaşanmasında en önemli etken olarak Avrupa’nın sömürge faaliyetlerini artırması, buharın bulunup buharla çalışan makinelerin icadı söylenebilir.

Özellikle Avrupa’da hızla artan nüfusun etkisi ile kaynak arayışları çok üst düzeylere çıkmıştır. Bu kaynakların en kolay elde edileceği ülkeler olarak sömürgeler seçilmiştir. Kaynakların taşınmasında buharlı gemilerin ve trenlerin önemi çok büyüktür. Döneme göre binlerce km uzaklıktaki kaynaklar kısa sürede Avrupa’ya özellikle de İngiltere’ye getirilmekteydi. Avrupa bu dönemde dünya ticaretinde önemli yer tutan demir, tekstil ve imalat mallarını üretmekteydi. Bu özelliğini kullanan Avrupa bir anlamda uluslararası pazarlarda en büyük güç oldu. Dünya ticareti bu güne kadar hiç olmadığı şekilde büyüme gösterdi. Küresel GSYİH’nin

payı en yüksek seviye olan %14' lere çıktı. Dünya artık Avrupa merkezli gelişen kapitalizmin etkisi altına girmişti. Bu etkilerin en güzel anlatımını Keynes şu şekilde açıklıyordu. Artık Londra'da yaşayanlar telefonla sipariş verebilirdi. Hem de yatakta çayını yudumlarken. Bu dönemden sonra uluslararası şirketlerin artmaya başlaması ile dünya ticaretinde Fransız bir şirketin Akdeniz'i Hint Okyanusu'na bağlayan Süveyş Kanalı'nı yapması önemli bir adımdı. Daha sonra Afrika maden yataklarının işletilmesi gibi yöntemlerle Avrupa'daki şirketlerin yatırımının küreselleşmesi başlamıştır.

Avrupa ülkeleri içinde sermaye ve teknoloji olarak daha üst düzeyde olan İngiltere küreselleşmeden en çok faydalanan ülke konumuna geldi. Bunun yanında küreselleşme olgusundan Arjantin ve Uruguay dünya üzerinde soğutmalı kargo gemisiyle toplu et ihraç ederek yararlanma yolunu seçti. Bu iki ülke bu sayede büyük bir gelişmeye adım atma yolunda aşama kaydettiler.

Küreselleşme olgusunu daha iyi kullanmak isteyen Avrupa ülkeleri birçok Afrika ülkesini işgal ederek kaynak aktarımını yapma yoluna gitmiştir. Öyle ki bu dönemde Afrika ülkeleri arasında sömürge konumunda olmayan tek ülke olarak Etiyopya kalmıştır. Bunu şu şekilde açıklamak doğru olacaktır. Emperyalizm süreci yolunda ilerleyen kapitalizm maksimum kar hedefi için her türlü baskı ve işgale olumlu bakmaktadır. Avrupa ülkeleri sömürgeleştirme yolunda hızla ilerlerken bir yandan da sömürgeleştiremedikleri Hindistan, Çin, Japonya ve Meksika gibi ülkeleri dünya ticaretinin dışında tutmak için her türlü baskıya başvurmuşlardır. Küreselleşme bir anlamda kapitalizmin

maksimum kar hedefi doğrultusunda sanayileşme ile birlikte işçi sömürüsü, sömürgeleşmenin ve baskının artması şeklinde ortaya çıkmıştır.

2.4.Savaşlar ve Sonrası

Emperyalizm yolunda ilerleyen kapitalizmin küreselleşme yoluyla dünya ticaretinde serbest hareket etmesinin önünde büyük engel olarak ortaya birinci dünya savaşı çıkmıştır. Savaşın başlaması ile dünya ticaretinde gemilerle ve trenle kaynak taşıyan Avrupa hiç ummadığı biçimde sekteye uğruyordu. Savaşın başlaması ile ülkeler sınırlarını kapatma yolunda adımlar atıyorlardı. Savaş insanların ölmesi ve ekonominin yok olması anlamına gelmekteydi. Artık dünya ekonomisinde ticaret ortada yoktu. Savaş bütün hızıyla ticaretin yerini almıştı. Kapitalizm maksimum kar hedefi doğrultusunda üretme dönemi yok olmuş bir anlamda yıkım dönemi başlamıştır. Savaş bütün kötülüklerin başlangıcı olarak bilirse de bu anlamda dünya üzerinde işgal biçiminde ortaya çıkan sömürgeleşmenin de bitişi anlamına gelmekteydi. Savaş döneminin sonuna doğru dünya ekonomisi bu durumu kaldıramadı ve 1929 dünya bunalımı büyük buhranı yaşadı. Kapitalizm küreselleşme yolu ile elde ettiği birçok kaynağı aşırı kar hırsı nedeniyle yaşadığı büyük buhranla sancılı biçimde kaybetmişti. 1929 dünya bunalımı sonucunda iflas eden bir anlamda “bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler düşüncesiydi”. Adam Smith ve arkadaşların önderliğinde gelişen serbest piyasa ekonomisinin sonuna gelinmişti. Her ne kadar bu dönemde John Maynard Keynes’in çıkıp talep yönlü ekonomiye geçilmesi yönünde attığı adımlar olsa da kapitalizm ikinci büyük yıkımını

1939 yılında başlayan başka bir dünya savaşıyla yaşayacaktı. İkinci dünya savaşının dünya ekonomisi üzerine etkisi dünya GSYİH 'nin % 5'lere kadar gerilemesi olarak ortaya çıkmıştı. Bu küreselleşmenin bu anlamda aldığı en büyük darbeydi. İkinci dünya savaşında kendi deyimi ile galibiyetle çıkan ABD (savaşın galibi olmaz yıkımıdır) yeni bir küreselleşme dalgasının adımını atmaya düşünüyordu. Bu anlamda sanayileşmede uçak ve otomotiv anlamında ortaya çıkan gelişmeler ile küresel ticaretin önünde bir engel vardı. Doğu bloku olarak adlandırılan SSCB liderliğindeki ülkeler planlı ekonomi modelini benimseyerek küresel ticaretin gelişimine bir anlamda engel oluyordu. İki kutuplu bir dünyada bir tarafta maksimum kar hedefi ile kapitalizm, diğer tarafta işçi önderliğinde planlı ekonomi uygulayan sosyalizm vardı. Kapitalizm bir anlamda savaşlar sonucunda şu durumu görmek zorunda kalmıştır. Sömürgeleşme bizzat askeri işgal ile gerçekleştirildiğinde sonuçlarının çok ağır ödendiği idi. Fransa sömürgelerinde yönetim katında işbirlikçiler bularak daha çok kaynak aktarma yolunu seçerken İngiltere kültür emperyalizmi ile sömürgelerinde değişim yolu ile kaynak aktarma yolunu tercih etmiştir. Bu tip yöntemlere rağmen savaşların çıkmasını engelleyemedikleri için birçok insanın ölümüne neden olurken dünya kaynaklarının da yok olması yönünde adım atmışlardır. Artık yeni dönemde kapitalizm yöntem değişikliğine gidip savaş olmadan sömürgeleştirme yolunu tercih etmeye başlamıştır.

2.5.Savaş Sonrası Dönem

Savaş sonrasında artık dünya iki kutuplu olarak bir yaşama adım atmak zorunda kalmıştır. Bir tarafta kapitalizm lideri konumunda olan ABD, diğer tarafta ise planlı ekonominin lideri konumunda olan SSCB'dir. İki kutuplu dünya sürecinde otomotiv ve uçak sanayinin gelişmesi ile kapitalizm tekrar küreselleşme yolunda bir ilerleme kaydetmiştir. Özellikle 1970'li yıllarda ortaya çıkan çok uluslu şirketler (ÇUŞ) ile sermayenin ülkeler arasında serbestçe dolaşımı hız kazandı. 1971 yılında yaşanan önemli bir olgu ise dünya ekonomisinde belli bir dönem etkili olan Bretton Woods para sisteminin yok olmasıdır. Bu sistemin yok olması ile birlikte dünya ülkeleri sabit kur sisteminden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Sabit kur sisteminin ortadan kalkması ile ABD, Almanya gibi ülkeler sermaye hareketleri üzerindeki tüm sınırlamaları kaldırmışlardır. Sermayenin serbest dolaşımına ikinci katkı da bu şekilde yapılmıştır. Bu dönemde kapitalizmin kar hırsı çok fazla artmıştı. Fakat 1974'de ortaya çıkan petrol krizi ile iştahı biraz kesilmek zorunda kaldı. Dünya ekonomisinde ortaya çıkan talep daralması sonucunda şirketlerin maliyetleri bahane ederek işçi çıkarmaları yüksek işsizliğin ortaya çıkmasına neden oldu. Azalan talep artan maliyetler ve enflasyon sorunu 1980'li yıllara kadar ekonomide yeniden bir daralmaya neden oldu. 1980'li yıllardan sonra kapitalizm iletişim alanında yaşanan büyük atılımlarla gerçek anlamda sermayenin ülkeler arasında serbest dolaşımı olan küreselleşmeye tam anlamıyla adım atmış oldu. Bu gelişmelerin yaşandığı dönemlerde en büyük etken olarak ortaya çıkan 1990'lı yıllarda doğu blokunda meydana gelen çöküş olayıydı. Doğu bloku

ile ortadan kalkan planlı ekonomi sonucunda kapitalizmin rakipsiz kalması pervasızlığıyla küreselleşme olgusunu tam olarak hayata geçirdi. Dünya ticareti içinde 1989 yılında dünya GSYİH % 14 konumuna geldi. Artık kapitalizmin bir diğer aşaması olan emperyalizme evrilebilirdi. Bu dönemde her şeyi fetheden güç küreselleşmenin elinde bulunmaktadır. İlk uygulama olarak ortaya çıkan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kapitalizmin dünya üzerinde yapacağı serbest ticaretin en önemli ayağı olacaktı. Dünya ülkeleri serbest ticaret anlaşmalarına zorlanıyor veya teşvik ediliyordu. Doğu bloku ülkelerinin büyük bir kısmı da 1990 yılından sonra yaşanan gelişmeler sonucunda DTÖ dahil olmuşlardı.

3 KÜRESELLEŞME YAKLAŞIMLARI

Kapitalizmin özellikle 1945 yılından sonra küreselleşme süreci ile birlikte küresel kapitalizm şekline dönüştüğü bilinmektedir. Küreselleşme sürecinin tanımlanmasından sonra bu kavramı açıklamak için 3 temel yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlar;

- Hiper küreselciler
- Şüpheliler
- Dönüşümcüler olarak bilinmektedir.

3.1. Hiper Küreselciler

Küreselleşme sürecinde aşırı küreselciler olarak bilinen hiper küreselciler küreselleşmenin gerçekleştiğine ve kapitalizmin uluslararası boyutta genişlemesi sonucu yerel kültürlerin çok fazla yara alacağına inanan görüştür. Bu düşünceye göre küreselleşme insanlık tarihine ekonomik büyüme, refahın artması ve demokrasinin tüm topluma yayılması olarak adlandırılmaktadır. Ünlü ekonomist Friedman'a göre küreselleşme tamamen neoliberal görüşü benimsemesi sonucu ortaya çıkan bir süreç olarak kabul edilir. Özellikle birinci dünya savaşından sonra oluşan 1929 dünya ekonomik bunalımı sonucu inandırıcılığını yitiren liberal düşüncenin tekrar olması gerektiğini savunan neoliberal düşünce 20 yy.'dan sonra ortaya çıkmış bir düşüncedir. Neoliberaler serbest ticaretin dünya ekonomisinde hakim olması gerektiğini ve ticarete yönelik tüm engellerin kaldırılması gerektiğini savunlar. Bu düşüncelerini az gelişmiş ülke ekonomilerinde uygulamaya koymak için ve engellerin kaldırılması yönünde özelleştirmeleri teşvik

ederler. Devlet bir anlamda serbest ticarete destek veren bir işlev üstlenmelidir. Devletler işletmelerin özgürlüklerini ne kadar artırırlarsa az gelişmişlikten gelişmiş ülke seviyesine çıkılacak ve toplumsal refah gittikçe toplumun her kesimine yayılacaktır. Bu görüşün önemli isimlerinden olan Friedman'a göre neoliberal görüşün az gelişmiş ülkelerde tamamen kabul edilmesi sonucu küreselleşme başarıya ulaşacaktır. Özellikle bu başarının gelmesi için ekonomide engellerin kaldırılıp bir kuralsızlaştırma olmalıdır. Bunun yanında güçlü sendikalarla korunan işçiler için daha az koruma yapılması gerektiğidir. Çevre koruması için üretimin azaltılmaması gerektiği çevrenin çok daha az korunması esastır. Tüm bunlara ek olarak devletin ekonomi içindeki yerini azaltmak için özelleştirme ön plana çıkarılmalı ve şirketleri korumak için daha az vergi alınmalıdır.

Küresel kapitalizmin temel hedefi doğrultusunda ulus devlet kavramının tamamen ortadan kalktığı sermayenin sınır tanımadan dolaşması gerektiği ve ticaretin tamamen özgürce yapılması sonucu karın en çoklaşması kendiliğinden gelecektir. Küreselleşme sürecinde siyasetin, kültürün, çevrenin ve ekonominin küreselleşmesi ulus devletlerin ekonomi üzerindeki etkinliğini tamamen ortadan kaldıracaktır. Hiper küreselciler bu düşüncelerinin uygulanma sürecinde küresel kapitalizme hizmet eden IMF, Dünya Bankası ve DTÖ gibi kurumlarından küreselleşmenin uygulanması yönünde az gelişmiş ülkeleri yönlendirmelerini istemektedirler.

Hiper küreselcilerin görüşlerini kısaca özetlersek; küreselleşme kaçınılmaz sondur ve küreselleşmiş bir dünyada

yaşamaktayız. İnsanlığın medeniyete kavuşması yolunda küresel ekonomi en güçlü araçtır. Küresel ekonominin uygulanmasında küresel kurumlar olan IMF, Dünya Bankası, DTÖ ve Birleşmiş Milletlere çok fazla görev düşmektedir.

Küresel sermayenin gelişimine ve küresel kapitalizme dönüşümünü sağlayan etkenlerden birisi de teknolojik ilerlemelerdir. Azgelişmiş ve gelişmiş ülke ayrımı gittikçe yok olacaktır. Ulus devletin ortadan kalkması ile siyasi sınırlar tamamen yok olacak dünya büyük bir pazara dönüşecektir. Hiper küreselleşme tezini savunan düşünürlere örnek Thomas Friedman Fukuyama ve Ohmae örnek verilebilir.

3.2. Şüpheli Küreselleşmeciler

Küresel kapitalizme tamamen karşı çıkan ve küreselleşmenin dünya insanları arasında eşitliği gittikçe artırdığı ve küresel kapitalizm sonucu oluşan zenginliklerden büyük çapta gelişmiş ülkelerin aslan payını aldığı gelirin bireyler ve ülkeler arasında eşit olarak dağıtılmadığını belirtirler. Küresel kapitalizmin sürecinde ekonominin yükünü taşıyan kesimler olarak alt ve orta sınıfların çok az gelir karşılığında bu işi yaptıkları görülmektedir. Gelirin büyük kısmını gelişmiş kapitalist ülkelerdeki üst gelir grubunun aldığı söylenmektedir. Azgelişmiş ülkeler ise bu süreçte tamamen büyük maliyetli işgücü ve düşük maliyetli kaynak olarak adlandırılmaktadır. Bu durum sonucu yoksulluk ve gelir adaletsizliği az gelişmiş ülkelerin aldığı pay olmaktadır.

Küresel kapitalizm sürecinde yalnızca azgelişmiş ülkelerde gelir dağılımı eşitsizliği ortaya çıkmıyor gelişmiş kapitalist ülke

olan ABD gelir dağılımı adaletsizliği üst seviyelere çıkmış durumdadır.

Küresel kapitalist ülkeler az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülke seviyesine çıkmasını asla istemezler. Karın en çoklaştırılması amacı sonucu karların bölüşülmesi zenginliklerinden ödün verme anlamına gelmektedir. Küresel kapitalist ülkeler her türlü ekonomik başarısızlığı az gelişmiş ülkelerin üzerine yıkmak için uğraşırlar. Karı en çoklaştırma adına yapılacak her şeyin mubah olduğunu belirten küresel kapitalizm bu süreçte eşitsizliği de kendi çıkarı adına kullanmaktadır.

Şüpheli küreselciler özellikle küresel kapitalizmin tüketimin artırılması ve daha çok gelir elde etme adına ulusal kültürlerin yok olması gerektiğini belirten küreselleşmecilere karşı çıkmaktadır. Kültür tamamen değiştirilip çok kültürlü dünyadan tek kültürlü dünyaya geçilmesi gerektiğini savunan küresel kapitalistler bir anlamda Amerikan tüketim kültürünü tüm dünyaya dayatmaktadırlar. Bu kültürün yayılması adına kitleleri etkileyen müzik, spor ve televizyon etkili biçimde kullanılmaktadır. Dünyanın bir ucunda tüketilen bir ürünün bu araçlar ile tüm dünya ülkelerine yayılması sağlanmaktadır. Mc Donalds bunun güzel örneklerinden biridir. ABD ve batı kendi kültürünü dünyaya kabul ettirme sürecine girmiştir.

Bir başka durum olarak karşımıza çıkan gelişme de neoliberal düşüncenin dünya ekonomisinde etkili olmasıdır. Neoliberal düşünceye göre sınırların ortadan kalkması, ticaret engellerinin yok edilmesi ve serbest ticaretin temel olması gerektiğidir. Bu nedenle ulus devletler ortadan kalkmalı ve devletler yalnızca piyasanın

hiçbir engelle karşılaşmadan çalışmasına destek olmalıdırlar görüşü hakimdir. Azgelişmiş ülkelerde sürekli olarak ortaya çıkan ekonomik krizlerin yok edilmesi veya daha az hasarla atlattılması yolunda IMF ve Dünya Bankası'na görev verilmiştir. Fakat bu kurumlar zor durumda olan azgelişmiş ülke ekonomilerine neoliberal ekonomiyi kabul etmesi karşılığında yardım etmişlerdir. Hatta bu durumu planlı ekonomi uygulayan ülkelere de dayatmışlardır.

Şüpheli küreselleşmeciler özellikle ulus devletin tamamen ortadan kaldırılmasına karşı çıkıyorlar. Özellikle bu sürecin belirleyicilerinden olan çok uluslu şirketler kendi çıkarları yönünde hareket edecek olan üretim ve istihdam modellerini azgelişmiş ülkelere dayatmaktadır. Artık yerel ihtiyaca cevap veren yerel işletmelerin tamamen yok olduğu üretiminde tüketiminde küreselleştiği ve çok uluslu şirketlerin eline geçtiği bir dönemi yaşatmakta olduğunu belirten şüpheli küreselleşmeciler bunun durdurulması gerektiği görüşünü savunmaktadırlar.

Şüpheli küreselleşmecilerin görüşlerini kısaca özetleyecek olursak;

Küresel kapitalizm sonucunda bölgeselcilik gittikçe artmış yerel milliyetçilik körüklenerek çok kültürlü ülkelerin dağılma süreci gerçekleşmiştir. Bunun en güzel örneği olarak Yugoslavya söylenebilir. Gelişiminin tamamen küresel kapitalizmin merkezi yönünde olması gerektiğini savunan küreselleşmeciler her türlü karar alma sürecini merkezin belirlemesi gerektiğini savunmaktadırlar.

Bu gelişen süreçlerin sorumlusu olarak kapitalizmin küreselleşmesinin olduğunu belirten şüpheli küreselciler ayrıca uluslararası eşitsizliği aza indireceğini söyleyen küresel kapitalizmin gittikçe eşitsiz uluslar ortaya çıkardığını belirtmektedirler. Ticarete tüm engellerin kaldırılması gerektiğini belirten küresel kapitalistler kendi ülkelerine yönelik olumsuz ticarete engeller koyabilmektedirler. ABD, Japonya, İngiltere ve AB gibi gelişmiş kapitalist ülkeler azgelişmiş ülkelere sürekli olarak dikte ettikleri ulus devletin kaldırılması yönündeki görüşlerinin aksine kendi aralarında güçlü bir bağlılıkla ulus devlet anlayışını uygulamaktadır. Şüpheli küreselleşme tezini savunan düşünürlere örnek olarak David Held ve arkadaşları sayılabilir.

3.3.Dönüşümcü Küreselleşmeciler

Küresel kapitalizmin savunduğu hiper küreselleşmeciler ve bu sürece tamamen karşı çıkan şüpheli küreselleşmecilerin aksine bir orta noktanın bulunabileceğini belirten dönüşümcü küreselleşmecilerdir. Dönüşümcülere göre küreselleşme birbirine bağlı süreçlerden oluşan bir ekonomik süreç olarak belirtilmektedir. Kültürün değişiminde tek taraflı olarak bir değişim olmadığı gelişmiş ülke kültürü azgelişmiş ülkelere aktarılırken azgelişmiş ülke kültürleri de gelişmiş ülkelere aktarılmaktadır.

Dönüşümcülere göre küreselleşme dünya ekonomisini ve toplumları yeniden düzenleme ve şekillendirme yolundaki bir adımdır. Bu nedenle iki taraflı düşünülmesi gerektiğini belirtmektedirler. Batı kültürünü alan yerel kültürlerin tamamen yok olmadığını belirten dönüşümcüler bunun yerine yerel

kültürlerin ihtiyaçları doğrultusunda batı kültürlerini aldığını belirtmektedirler. Batı kültürünün belli yönlerini ihtiyaçlarına göre uyarlayan yerel kültürler küreselleşme adını kullanmaya başlamışlardır. Küreselleşme sürecinde ortaya çıkan küresel kitle iletişim araçları ve küresel medya melez kültürün oluşturulması yönünde olumlu bir adım olduğunu belirten dönüşümcü küreselleşmeciler bu duruma örnek olarak sosyal ağların etkisini göstermektedirler. Melez kültürün yaratılması sonucu müzik, moda, sinema, yemek, tüketim ve yaşamın ortaklaştırılması gündeme gelecektir. Tüketim sürecinde kısıtlı seçimin ortadan kalktığı artık geniş seçimin olduğu küresel tüketici kavramının olumlu olduğunu belirtmektedirler. Dönüşümcü küreselleşmecilere göre gelenekler yok olmalı geleneksiz bir toplum oluşmalıdır. Bunu yaratacak olan da kültürün küreselleşmesi olarak belirtiliyor.

Dönüşümcü küreselleşmecilerin görüşlerini kısaca özetleyecek olursak, dünya tek bir birim olarak hareket etmemekte ancak birbirine bağlı birçok birimden oluşmaktadır. Bu küreselleşme adı verilen birçok birimin birlikte çalışması şeklinde karşımıza çıkarken aynı zamanda bu birlikte çalışmayı istemeyen küreselleşme karşıtları vardır. Eşitsizliğin dünyada sürekli olduğunu belirten dönüşümcüler gün geçtikçe eşitsizliğin azaldığını belirtmektedirler. Ulus devletin önemini belirtmelerine karşın ulus devlet gibi gücü elde tutmak için küresel örgütlerin aracılığına dikkat çekmektedirler. Gücün her zaman ulus devlet tarafından değil bu kurumlar tarafından elde tutulabileceği görüşünü savunmaktadırlar. Dönüşümcüler tam olarak hiper küreselleşmeciler ve şüpheli küreselleşmeciler arasında bir yol

belirleyerek küreselleşmenin ekonomi, siyaset, kültür ve çevrenin dönüşümünde olumlu bir süreç olduğunu savunmaktadırlar. Dönüşümcü tezi savunan düşünürler olarak Giddens, Rosenau, Castel ve Scholte sayılabilir.

4.KÜRESELLEŞMENİN ETKİLERİ

4.1.Küreselleşmenin Ekonomik Etkileri

Ekonomide küreselleşme kavramına bakacak olursak göreceğimiz tablo daha önce belirttiğimiz gibi kapitalizmin yüksek kar hırsı için sınır ötesi çabalarını görürüz. Bir anlamda küreselleşme dünya ekonomisinde ülkeler arasında karşılıklı bağımlılığın gittikçe artması sonucu gelişmiş ülkelerin pazarlarını sürekli olarak genişletmesi anlamına da gelecektir. Günümüz dünyasında bilginin öneminin gittikçe artması sonucunda sınır tanımayan bir bilgi dolaşımı da ekonomik küreselleşmeyi hızlandıran en önemli etkenlerden biridir. Bilimsel bilginin hızla yayılımı sonucu teknolojinin aynı hızla gelişmesi küreselleşmenin dünya üzerinde vazgeçilmez olgu gibi hissedilmesine neden olmaktadır. Küreselleşmenin ekonomik boyutundan bahsederken karşılaşıcağımız kavramların şunlar olacağı söylenebilir.

Ticaretin ülkeler arasında serbestçe yapılmaya başlaması, sınır tanımayan dünya ekonomisi, çok uluslu işletmeler, ekonomik entegrasyonlar, özelleştirmenin vazgeçilmez olgu olması ve emperyalizm ortak çıkarlarını belirtebiliriz. Ekonomik küreselleşme ile ulusal ekonomiler artık kabuğunu kırarak uluslararası ekonomilere eklemlenmeye başlamıştır. Bir anlamda ulusal ekonomi kavramı yerini uluslararası ekonomi kavramına terk etmek zorunda kalmıştır. Öyle ki uluslararası ekonomi kendi para finansman kaynağı olan IMF gibi bir kurumu oluşturacak ulusal ekonomilere yön verme ve serbest ticareti hızlandırma yoluna gitmiştir. Bir de bu kuruma Dünya Bankası'nın eklemlenmesi şu

süreci doğuracaktır. Dünya bankası bir anlamda savaş sonrasında ülkelerin yeniden inşası için kaynak veren kurumdur. Bu kurumun özelliği daha sonraları gelişmekte olan ülkelere kaynak vererek bu ülkelerin dünya ekonomisine yapısal uyumu için programlar vermesidir.

Küreselleşmenin en büyük etkisini ortaya çıkaran iki kavram vardır ki bunlar yüzyılımızın en önemli kavramlarıdır. Bu kavramlardan birincisi iletişim ve ikincisi ulaşımdır. Teknolojik gelişme ile iletişimde ve ulaşımda yapılan yenilikler üretim ve dağıtımın maliyetlerinde çok fazla azalma yaratmıştır.

Birinci dünya savaşı öncesi ve sonrasında deniz taşımacılığı ve demiryolu taşımacılığının maliyetinin şu dönemki taşıma maliyetleri ile çok büyük farkları olduğu bilinmektedir. Bu maliyetlerdeki azalma sonucu uluslararası sermaye hareketleri gittikçe arttı ve bir anlamda dünya küresel bir köy olarak üretimler yapmaya başladı.

Teknolojik anlamda bir ulus devlet tüm üretimi ülkesinde yapmaktansa değişik ülkelerde değişik üretimlerle teknolojik küreselleşmeyi yarattı. Küresel üretime en güzel örnek olarak bir otomobilin tasarımının bir ülkede yapıldığı, mekanik aksamının bir başka ülkede üretildiği, motor kısmının başka bir ülke tarafından üretildiği ve en son olarak birleştirilmesinin bir başka ülkede yapılması söylenebilir. Bu üretimleri yapan ülkelerin en önemli özelliği teknolojik ilerlemeleri günü gününe takip etmeleridir. Bir dönem dünya ekonomisi üzerinde Gümrük Tarifeleri Ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) aracılığıyla dünya ticareti yönlendirilmeye çalışılmıştır.

Yapısal uyum kavramı ile hedeflenen kapitalizmin dünya üzerinde ulaşmadığı pazar kalmamasını sağlamaktır. Bir başka önemli aktör ise çok uluslu şirketlerdir. Bu şirketlerin özelliği ekonomik küreselleşmenin sınır tanımadan yayılmasında büyük etkilerinin olmasıdır. Küreselleşme ile artık dünya ekonomisinde ulus devletlerin söz hakkı kalmamıştır. Ekonomi üzerinde en büyük söz hakkını çok uluslu şirketler ele geçirmişlerdir. Şirketler artık yalnızca kendi ülkelerinde iş alanları üzerinde etkileri olmayacak birden fazla ülkede çok çeşitli iş alanlarına yönelebilecektir. Bu şirketlerin genel çerçevelerini belirlersek kapitalizmin daha çok kar amacı için nasıl bir yöntem belirlediğini daha net anlayabiliriz. Genel olarak çok uluslu şirketler birden fazla ülkede ekonomik faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Belli merkezlerden dünya ekonomisi üzerinde kendilerine bağlı olan şirketlerin faaliyetleri ve yönetimleri denetlenir. Yatırım yaptıkları ülkelere doğrudan yatırım yapabilecekleri gibi teknoloji transferi yoluyla yatırımlarını yönlendirebilmektedirler. Bu şirketler genelde talep yönlü üretimi daha çok tercih etmektedirler. Bu nedenle ekonomik daralmanın olduğu bölgesel veya dünya krizlerinden diğer şirketlere göre daha az etkilenmektedirler. Çok uluslu şirketin ilk olarak ortaya çıktığı ülkenin şirket yönetimi üzerinde hemen hemen hiç etkisi yoktur. Şirketlerin oluşum şekli ya tekel biçiminde olmakta ya da az satıcının bulunduğu oligopolistik yapılar olmaktadır. Az sayıda bulunan şirketler gizli anlaşmalar ile (kartel) yine tekel biçiminde hareket etmektedirler. Bu şirketlerin en fazla önem verdiği bir başka konu ise AR-GE'dir. Araştırma geliştirme faaliyetleri ile talep yönlü ekonomide talebi

etkileyip yönünü belirleme çabaları hızla artmıştır. Küreselleşmenin ekonomi içindeki etkisini belirlerken kullandığı çok uluslu şirketler bu yöntemlerle uluslararası faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bunlardan birincisi dış satım (ihracat) yaparak, ikinci olarak üretim şeklini veya teknolojisi kiralama yöntemi olan lisans anlaşması, üçüncü sırada çok fazla ülkede görülen paket üretimler anlamına gelen franchising, dördüncü olarak diğer ülkelerdeki şirketlerin mülkiyetinin satın alınması veya ortaklığı, ulusal ekonomideki büyük şirketlerle anlaşarak ortak girişimlerde bulunmak ya da son olarak diğer ülkelere gidip doğrudan yatırım yapmaktır. Doğrudan yatırım maliyetli olduğu için daha az tercih edilmektedir.

Çok uluslu şirketler kapitalizmin dünya ekonomisi üzerinde sınır tanımadan ticaret yapmasında motor güç olarak ortaya çıkan yapılardır. Bu yapılar büyük bir ekonomik sürece imza atmışlardır. Hem üretimin küresel olarak yapılmasını sağlamışlardır hem de kaynak tahsisini kendi çıkarları doğrultusunda belirlemişlerdir. Dünya üzerinde çok uluslu ilk şirket olarak 1950 yılında Alman ve İngiliz iki şirketin birleşmesi gösterilebilir. Bu şirketler Alman Uni şirketi ile İngiliz Lever Brothers şirkettir. İki şirket birleşmeden sonra Unilever adını alarak birçok ülkede faaliyet göstermeye başlamıştır. 1970’li yıllara gelindiğinde yedi bine yakın çok uluslu şirket dünya ekonomisinde faaliyet göstermeye başlamıştır. Dünya ekonomisi üzerinde küresel genişleme bir anlamda yeniden şekillenmeye başlamıştır. 1996 yılına gelindiğinde 44.000 civarında çok uluslu şirketin dünya ekonomisinde faaliyetini sürdürdüğü bilinmektedir. Dünya ekonomisinde yapılan yatırımların %80’den

fazlası çok uluslu şirketler tarafından yapılmıştır. Bu dönemde şirketlerin ticaret hacmi dünya ticaretinin üçte birini teşkil ediyordu. Şirketler teknoloji transferinin %70'ini kendi aralarında yapmaktaydılar. 2000'li yıllara gelindiğinde rakamlar inanılmaz seviyelere yükselmiştir. 1996 yılında 44.000 civarında olan çok uluslu şirket sayısı 82.000 civarına ulaşmış ayrıca bu şirketlere bağlı şirket sayısı da 810.000 civarına ulaşmıştır. Günümüzde çok uluslu şirketlerin ülkelere göre dağılımına bakıldığında dünyanın en büyük 500 çok uluslu şirketi arasında %90'ının ABD, Avrupa Birliği ve Japonya'ya ait olduğu bilinmektedir. Bu bir anlamda ekonomik küreselleşme sürecinde kapitalizmin baş aktörlerinin tek kutuplu dünyada maksimum kar hedefine ulaşmak için sömürü düzenini kurmasıdır.

4.2.Küreselleşmenin Finansal Etkileri

Üretimi küreselleştirmeyi başaran ve teknoloji transferleri ile bunları geliştiren kapitalizm bir başka sektör olan finans sektörüne de el atmayı ihmal etmemiştir. Finansal ihtiyaçların belirlenmesi ve karşılanmasında önemli faktör olan uluslararası finans küresel ekonominin içinde yer aldı. Küreselleşmenin gittikçe gelişmeye başlaması finansal küreselleşmenin daha hızlı biçimde gelişmesini sağladı. Sınır tanımayan ve sürekli gelişen sermaye 1980'li yıllardan sonra çok büyük gelişme göstererek en üst aşamaya kadar geldi. Bu gelişmeyi ortaya çıkaran etkenlerin başında birinci dünya savaşından sonra ortaya çıkan 1929 büyük bunalım sonrası yenilenen uluslararası para piyasasıdır. 2020 yılına gelindiğinde kapitalizmin büyük aktörleri ABD ve AB'nin küresel sermaye

içindeki payları çok üst düzeye çıkmıştı. Dünya döviz ihtiyacının karşılanmasında %60 ile ABD Doları yer alırken %20 ile Euro yer almaktadır. Geri kalan %20 ise diğer ülke paralarına düşen pay olarak ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar küresel ekonomik dünyada yeni bir aktör olan Çin ekonomisi ile birlikte yeni bir para biriminin rezerv para olması yönünde adım atsa da günümüze kadar fazla başarı elde dememiştir. Döviz rezervleri içinde ABD dolarının %80 ile AB Euro'sunun %20'lik payına rağmen Çin'in önerdiği Renminbininin uluslararası payı %2,25 civarında kalmıştır. Finansal sistemin küreselleşmesinde en büyük payı tek kutuplu dünyada büyük aktör olarak kalan ABD olmaktadır. Öyle ki süreç içinde doların rezerv para olmasını istemeyen bir başka para birimi ile ticaret yapacağını açıklayan Irak savaş yoluyla dize getirilmiştir. Kapitalizmin son aşaması olan emperyalizmin çıkarı için savaş dahil her yola başvurmaktadır.

Finansal küreselleşmenin etkisinin yanında bir de sanayileşmenin küreselleşmeye başlaması ile ekonomi üzerinde küreselleşmenin etkisi daha net ortaya çıkmıştır. Bilimsel bilginin sınır tanımadan dolaşabilmesi sonucunda gelişen teknoloji ile birlikte ülke sanayi yapılarındaki gelişmede en üst düzeye çıkmıştır. Gelişmiş ülkeler daha çok bilgi yoğun ekonomik sistemi hayata geçirmeye başlarken emek yoğun üretim daha çok az gelişmiş ülkelere bırakılmıştır. Tek kutuplu dünyada artık ekonominin maksimum üretim seviyelerine çıkması sonucu uluslararası pazar şartları değişime uğramaya başlamıştır. Çok uluslu şirketler rekabetin yoğunluğunu artırmak için diğer şirketlerle birleşme veya satın alma yolu ile büyümeyi tercih

etmeye başlamışlardır. Mannesmann'ın Vodafone'u satın alması ve Citibank'ın Travellers ile birleşmesi bunlara örnektir.

Dünya ekonomisinde küreselleşmenin etkisi ile gelişmiş kapitalist ülkelerin hegemonyası oluşmuştur. Dünya ticaretinin toplam değerinin %85'i gelişmiş kapitalist ülkeler tarafından yürütülmektedir. Bu duruma bir de diğer ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımların %85'inin alınması eklendiğinde süreci belirleyen gelişmiş kapitalist ülkelerin hem kuralları kendileri belirleyip hem de gelirin çoğunluğunu kendilerinin aldığı bir sistem olarak küreselleşme ortaya çıkmaktadır. Emperyalist aşama olarak tanımladığımız kapitalizmin son aşamasında dünya üretimi gelişmiş kapitalist ülkelerin egemenliğine tamamen girmiş bulunmaktadır. Üretimdeki egemenliğin yanına finans kuruluşları üzerindeki egemenliğinin de eklenmesi ile az gelişmiş ülkeler üzerindeki hakimiyet tamamen ABD'nin eline geçmiş bulunmaktadır. ABD hem küreselleşmeden en fazla çıkar elde eden ülke konumunda hem de süreci yöneten ülke konumundadır.

ABD başta olmak üzere küreselleşmeden en büyük payı alan gelişmiş ülkelerin yanında bir de az gelişmiş ülkelerin durumuna bakmak gerekiyor. Az gelişmiş ülkelerin dış ticaret yapabilmesi için önerilen karşılaştırmalı üstünlük teorisi ile teknolojik, yönetsel ve yabancı sermaye ile üretim yapabilmesi önerilmiştir. Az gelişmiş ülkelerin her ne kadar ekonomik anlamda bir çıkar elde ettiği görülse de küreselleşme ile sürekli az gelişmiş ülke konumunda kalacakları doğru bir tespit olacaktır. Bu duruma örnek vermek gerekirse küreselleşmenin nimetlerinden yararlanan az gelişmiş ülke sayısındaki azlık söylenebilir. Gelişmiş ülkeler ile az

gelişmiş ülkeler arasındaki kişi başına düşen gelir farkının günümüz koşullarında 80 kata kadar ulaştığı bilinmektedir. Dünya üzerindeki en yoksul 50 ülkenin dünya ticaretinden aldığı %1,5 pay küreselleşmedeki eşitsiz dağılımın en iyi göstergesidir.

Az gelişmiş ülkelerin bu süreçte daha fazla dışa bağımlı bir ekonomi politikasına sahip olmaları nedeniyle ekonomik dengelerin gerçekleşmesinde büyük sorunlar meydana gelmektedir. Dışa bağımlılık bu ülkelerin bağımsız bir makro ekonomi politikası uygulamasının önünde büyük engel olarak durmaktadır. Küreselleşen ekonomik sistemde hızlı biçimde yenilenen ve gelişen finansal sistem daha fazla getiri elde etmek adına az gelişmiş ülkelerin finansman ihtiyacını karşılarken, bu ihtiyacın karşılanmasında kendine bağlı olan IMF ve Dünya Bankası gibi kurumları aracı olarak kullanmaktadır. Bu iki finansal kurum aracılığıyla elde edilen birikim uluslararası piyasalarda spekülasyon yapmak için önemli bir kaynaktır. Daha az üretim ve daha az emek yoğun çalışma daha çok finansal sermaye ile dünya ekonomisi üzerinde hakimiyet küresel kapitalist ülkelerin olmuştur.

Parasal egemenlik ne kadar çok sağlanırsa kapitalizm o kadar fazla kar elde edecektir. Az gelişmiş ülkeler adına ise parasal egemenlik ne kadar zayıflarsa ülke ekonomisi gelişmiş ülkelerin egemenliği altına daha çok girecektir. Dünya ekonomisinde yer yer ortaya çıkan ekonomik krizlerin gelişmiş kapitalist ülkelerin uluslararası finansal piyasalardaki etkinliğini daha çok artırdığını görmekteyiz. Bir anlamda az gelişmiş ülkelerin yaşadığı her ekonomik kriz bu ülkelerin uluslararası sermayenin egemenliği altına daha fazla girmeleri anlamına gelmekteydi. Finansal

piyasalarda gelişmiş kapitalist ülkeler adına hareket eden IMF ve Dünya Bankası her ekonomik kriz sonrasında bir ekonomik reçeteyi az gelişmiş ülkelere dayatmaktaydı. Bu ekonomik krizler ve dayatmalar kapitalizmin üst aşaması olan emperyalizmin daha çok sömürü yapması anlamına geliyordu. Az gelişmiş ülkeler küreselleşme sürecinden daha az getiri daha çok sömürü biçiminde payını alırken, gelişmiş ülkeler bu süreçten daha çok getiri daha az çalışma biçiminde payını almaktadır. Dünya ekonomisi içinde az gelişmiş ülke ekonomilerinin yeniden düzenlenmesi ve uluslararası ekonomiye uyum sağlamaları adı altında ekonomik sömürünün gün geçtikçe şekli değiştirilerek uygulanma yoluna gidilmektedir. Bilginin en önemli ekonomik güç olduğu küreselleşme çağında az gelişmiş ülkelerde yetişen bilim insanlarının beyin göçü yoluyla daha çok gelişmiş ülke ekonomilerine hizmet ettiği görülmektedir. Bilimsel ve teknolojik üstünlük kullanılarak beşeri sermaye bu ülkelerde daha fazla ücret karşılığında istihdam edilmektedir. Küreselleşme süreci ile bilim bir anlamda sömürü için sermayenin elindeki önemli araçlardan biri olmuştur.

4.3.Küreselleşmenin Siyasi Etkileri

Küresel kapitalizm ekonomiyi yönlendirme yönündeki çabalarına bilinçli olarak az gelişmiş ülkelerdeki siyaseti de yönlendirme çabalarını eklemektedir. Küresel sermayenin önemli aktörlerinden olan ÇUŞ'ların istekleri doğrultusunda sömürünün daha risk almadan işleyebilmesi için bu ülkelerde siyasetin bu amaçlara hizmet edecek biçimde şekillendirilmesi gerekmektedir. Siyasi anlamda yönetimin küresel sermayenin istediği biçimde

dönüşümüne siyasi küreselleşme adı verilmektedir. Özellikle azgelişmiş ülkelerdeki siyaseti küresel siyasetin içine eklemleyip ülke bazında siyasi kararlardan çok küresel siyasi kararlara uyumlarını sağlamaktır. Azgelişmiş ülkeler artık kendi siyasi alanları üzerinde etkisini tamamen kaybederek egemenlikleri tamamen küresel kapitalizmin eline geçmiştir. Karşılıklı bağımlılık ekonomi yönünden küresel kapitalizm amacı doğrultusunda hedeflerinden biri olurken ikinci amacı karşılıklı bağımlılığın siyasi anlamda da oluşmasını sağlamaktır.

Tek kutuplu dünyaya geçiş sürecinden sonra küresel kapitalizmin tek küresel güç olarak ortaya çıkardığı ABD siyasi, askeri anlamda dünya devletlerini yönetmeye başlamıştır. Küresel kapitalizmin işleyişinde önemli etkisi olan ABD bazen kendi çıkarları için gelişmiş diğer ülke çıkarlarına bile karşı çıkabilmektedir. Küreselleşme bu anlamıyla artık ekonomik bir şekillenmenin yanında siyasi, kültürel ve çevresel bir şekillenme olarak da ortaya çıkmıştır. ABD bu anlamda ikili düşüncenin eksenini etrafında tartışmalara neden olmaktadır. Birinci kısımda yer alanlar ABD'nin çıkarları söz konusu olduğunda küresel kapitalizmin diğer önemli gelişmiş ülkelere karşı çıkması gerektiğini söyleyenlerdir. İkinci kısımda yer alanlar ise ABD'nin her zaman uluslararası işbirliğine ihtiyacı olduğu bu nedenle küresel kapitalizmin diğer önemli gelişmiş ülkeleri ile sürekli işbirliği içinde olması gerektiğini belirtmektedirler. Siyasi küreselleşme bir anlamda tek kutuplu dünyada önemli aktör olan ABD'nin güç odağı olarak kalmasında büyük etkindir.

Siyasi küreselleşme kavramı ile ortadan kalkma aşamasına gelen ulus devlet anlayışı çok yönlü olarak incelenmesi gerekmektedir. Küreselleşme içinde yer alan siyasi küreselleşmenin önemli aktörlerinden birisi olan Birleşmiş Milletler Teşkilatı ABD'nin ve diğer gelişmiş kapitalist ülkelerin istekleri doğrultusunda çok hızlı hareket edip kararlar alırken diğer azgelişmiş ulus devletlerin istekleri doğrultusunda alınacak kararları daha çok oyalamaktadır. Bu yönüyle bir tanım yapacak olursak ulus devlet kavramı ortak bir siyasi yönetim altında ortak kültürel mirasa sahip olan devlet- millet diyebiliriz. Bilindiği üzere devlet ve millet kavramları farklı tanımlanmaktadır. Ortak kültürel mirasa sahip olanlara millet adı verilirken o milleti yöneten hükümete devlet adı verilmektedir. Küresel kapitalizmin isteği ulus devletlerin sahip olduğu ekonomik, sosyal ve kültürel sınırların artık olmaması gerektiğidir. Bu nedenle küresel kapitalizm isteği doğrultusunda ulus devlet kavramının ortadan kalkması yönündeki en büyük engellerden birisi olarak çıkar uğruna sürekli olarak kalan gelişmiş kapitalist ülkelerden ABD ve Çin ulus devletlerdir. Bu anlamıyla değerlendirildiğinde küresel kapitalizm çıkarları doğrultusunda artık ortadan kalkması gereken ulus devlet kavramını daha çok azgelişmiş ülkelere dayatmaktadır. Ulus devlet kavramının ortadan kalkması ile sermayenin sınır tanımadan dolaşımı daha rahat ve engelsiz olurken işgücünün dolaşımı konusunda küresel kapitalist ülkeler ihtiyaçları doğrultusunda izin vermektedirler. Küresel kapitalizmin ana belirleyicilerinden olan ÇUŞ'lar işgücünün serbest dolaşımından çok taşeron olarak buldukları ülkede işlerini yapması yönünde davranış

sergilemektedirler. Küresel kapitalizmin buradaki önemli siyasi düşüncesi düzensiz göçlerin önüne geçmektir. Bir anlamda ulus devlet kavramı bazı ülkelerde yoğunlaşırken buna örnek ABD ve Çin verilebilir. Bazı ülkelerde ise tamamen küresel kapitalizmin isteği doğrultusunda gücü tamamen yok olmaktadır. Bu duruma en iyi örnek küresel kapitalizm sürecinde az gelişmiş ülke ulus devletleridir.

Küresel kapitalizm ulus devletlere kendisi ile ticaret yapabilmeleri için ilk olarak demokrasi alanında liberalleşmeyi şart olarak sunmaktadır. Kapitalizmi tam anlamıyla kabul etmeyen bir ulus devlet küresel kapitalizmin çıkarları doğrultusunda çalışmayacaktır. Kapitalizm serbest ticareti uluslararası boyutta yapabilmesi için ulus devletlerin uyması gerekli olan kuralları küresel kapitalist ülkeler ayrıntılı olarak belirlemiştir. Bu kuralların içinde önemli yer tutan IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların ulus devletlere önerdikleri reform adı altındaki değişikliklere karşı çıkmalarını önleme adına koyulan kurallardır. Bir anlamda küresel kapitalizm bu süreçte sürekli tek güç olarak yer alan ABD ve diğer küresel kapitalist ülkeleri belirlerken aynı zamanda uluslar üstü olan ÇUŞ'ları da belirlemektedir. Az gelişmiş ülkeler bazı durumlarda küresel kapitalizmin kendilerine dayattığı ekonomik politikalara karşı çıkmak istemektedirler. Ancak küresel kapitalizm istekleri bunu engellemektedir. Ulus devletler ortaya çıkabilecek karşı çıkışları bazen demokrasi dışı yöntemler kullanarak yapmaktadır. Bu yöntemler askeri darbeler olarak bilinmektedir. Küresel kapitalizm sermaye birikimini artırmak için az gelişmiş ülkelerde özel sektörün daha doğrusu çok uluslu şirketlerin

gelişimini hızlandırmaktadır. Böylelikle ulus devlet kavramı yok olurken zayıf az gelişmiş ülke devletlerinde demokrasi daha da zayıflar, sivil toplum örgütleri güçsüzleştirilir ve bir anlamda ÇUŞ'ların etkisi altında bir ulus devlet ortaya çıkar.

Kamusal alanda yönetim kavramı ekonomi teorisine göre kamu sektörü kamunun ihtiyacı olan malları üretmek veya sağlamak durumundadır. Kamu özellikle özel sektörün en önemli amaçlarından olan kar maksimizasyonu kavramını amaç olarak alamaz. Sosyal devlet olarak bilinen yöntemle kamu daha çok özel işlerle uğraşma yerine dört ana sektörde kamu malı üretimi yapmalıdır. Bu sektörler savunma, sağlık, eğitim ve iletişim olarak belirlenir. Küresel kapitalizm bir anlamda her alana el atmak için az gelişmiş ülkelerde her sektöre müdahale etmektedir. Bu konuda yönlendirici kurumlar IMF ve Dünya Bankası özellikle özelleştirmeyi özendirerek tam anlamıyla kamu tarafından yapılması gereken ve sosyal devletin görevi olan sektörlerin küresel kapitalizmin bir pazarı olarak belirlenmesini sağlamaktadırlar. Özel sektör her görevi yapabilir kavram altında IMF'nin bir dönem Arjantin'e önerdiği vergi toplamanın özelleştirilmesi isteği devlet yönetiminde özel sektör tarafından yapılabileceğini söylemektedir.

Küresel kapitalizmin isteği doğrultusunda az gelişmiş ülkelerde artık kamu yönetimi kurallar anlamında daha esnek davranan ve piyasa kurallarına göre hareket eden bir yönetim şekline dönüştürülmüştür. Ademi merkeziyetçilik artık tamamen kamu yönetiminde uygulanır hale gelmiştir. Kamuda devletin merkezi gücü azaltılarak yerel güçlerin karar mekanizmasında yer aldığı bir süreçtir. Artık ÇUŞ'lar kamu yönetimi üzerinde de

etkilerini gösterme yolu ile küresel kapitalizmin dünya üzerindeki egemenliğini daha da güçlendirmiştir. Bir anlamda küresel kapitalizmin bir üst aşaması olan emperyalizm sürecinin oturtulmasında kamu yönetimlerini de ellerine almışlardır.

Sivil toplumu küresel kapitalizm sürece etkili biçimde müdahale anlamında uluslararası sistemin etkinliğine katkı sağlayan bir kuruluş olarak belirlemektedir. Sivil toplum kuruluşları olarak STK, sendikalar, hayır kurumları, inanç temelli kurumlar, lobiler, düşünce kuruluşları, dernekler ve vakıflar belirtilebilir. Bazı düşünürlere göre siyasi partiler ve şirketler de sivil toplum kuruluşu kabul edilmektedir. Özünde ülke gündeminin belirlenmesi, yasaların yapılması ve demokratik haklar konusunda etkili olmaları beklenen sivil toplum kuruluşları küresel kapitalizm sürecinde değişikliğe uğramıştır. Bu süreçte sivil toplum kuruluşları özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerin ulus ötesi çıkarlarının korunmasında birer aktör olarak yer almaktadır. Küresel kapitalizm her konuda olduğu gibi sivil toplum konusunda da kendi çıkarları doğrultusunda bir sivil toplum anlayışı oturtarak bunu az gelişmiş ülke sivil toplum kuruluşlarına dayatmıştır.

Siyasi küreselleşmeye eklemenecek olan en kötü sonuç olarak şunu belirtebiliriz. Ulus devletlerin zayıflatılması sonucu devletlerin dünya arenasındaki yerini ÇUŞ'lara hizmet eden diğer küreselleşmenin yarattığı örgütlenmeler almıştır. Bu ulus devletlerin zayıflaması sonucunda dünya üzerinde küresel terörün etkisi gün geçtikçe artmaya başlamıştır. Bu durum küresel sermayenin çıkarına uyduğu sürece destek vermiştir. Yerel savaşlar ile uluslararası sermaye egemenlik kuramadığı bölgelerde

egemenlik kurma yoluna gitmektedir. Bu nedenle uluslararası sermaye ülkelerde her türden ideoloji ile anlaşma yaparak çıkarlarını koruma yoluna gitmektedir. Küresel kapitalizm maksimum kar hedefine ulaşmak için gerektiğinde savaş çıkarmaktan çekinmemektedir. Savaşlar artık ekonomik çıkar üstüne dayanmaktadır.

4.4.Küreselleşmenin Kültürel Etkileri

Küresel kapitalizm bir durumun farkına çok erken varmıştır. Ulus devletlerin yok edilmesi ile birlikte bu devletlerde yaşayan milletlerin kültürünün değiştirilmesi gerektiğidir. Küresel kapitalizmin istediği çok kültürlülük değildir. Dünya ekonomisinde maksimum kar hedefine ulaşmasını sağlayacak tek kültürlü bir dünya istemektedir. Yerel kültürlerin tamamen yok olması gerekmektedir. Böylelikle çılgınca tüketimi hedefleyen tek kültürlü küresel kapitalizm sürece hakim olabilecektir. Kapitalizmin hedefi doğrultusunda benzer ürünleri tüketen, benzer şekilde giyinen, benzer şekilde eğlenen ve benzer şekilde yaşayan insan toplulukları yaratılarak tüketimin özendirilmesi temel amaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulus devletlerin çeşitli kültürlerinin yok edilerek belirli bir kültürün oluşması kavramı küresel kültür olarak da tanımlanmaktadır.

Küresel kültür kavramının ortaya çıkmasında etkili olan birçok etken bulunmaktadır. Bu etkenlerin ilk sırasında medyayı söylemek doğru olacaktır. Bir hollywood filminde gördüğümüz her şeyin belirli bir süre sonra şehrimizde komşumuzda görülmeye başladığı bir süreç olan küresel kültür süreci başlamıştır. Medya

özellikle son dönemlerde sosyal medya olarak kullanımının çok artması genel olarak bilinen Facebook, Instagram, Twitter vb. platformlarda küresel kültürün oluşturulmasında çok etkilidir. Bu sosyal medyadan verilen mesajlara destek olarak geleneksel medyanın da kullanılması sürecin daha da etkili işlemesine neden olmaktadır. Son süreçte oluşturulan haber medyası kavramı ile ulusların kendi dilleri kullanılarak haber aktarımı yapılırken ifade edilen mesajların tamamen küresel kapitalizmin istediği mesajlar olduğu görülmektedir.

Medya artık küresel kapitalizm döneminde en etkili sömürü aracı olma yolunda ilerlemektedir. Hatta günümüzde küresel kapitalizmin çıkarları doğrultusunda en etkili aracın sosyal medya olduğunu söylemek doğru olacaktır. Medya tüm kolları ile bu sürece hizmeti bir görev edinmiştir. Kültürel küreselleşmenin oluşturulmasında bir diğer etken ulusların kendi eğitim sistemlerini küresel kapitalizmin istekleri doğrultusunda düzenlemeye gitmeleridir. İngiliz dili bir anlamda küresel kültürün oturmasında öğrenilen bir dil olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu duruma örnek olan planlı ekonomi süreci uygulayan Çin ekonomisi İngilizce eğitimine ağırlık vererek düşünme felsefesini küresel kapitalizmin istediği biçimde değiştirmeye başlamıştır. Aslolan planlı ekonomide toplumsal yaşam ve toplum çıkarları iken İngilizce öğrenme sürecinden sonra eğitim alan öğrencilerde bireyseliğin ön plana çıktığı görülmüştür.

Küresel kapitalizm küresel kültürün oluşturulma sürecinde bu etkenlerin yanında turizm, eğlence ve yüzyüze iletişim ile bu sürece katkı sunmaktadır. Kapitalizm maksimum kar hedeflemesinde

kültürün de tek olması sürece çok büyük katkı sağlayacaktır. Kültürel küreselleşme özellikle kendi kültürünü oluşturma çabası içindedir. Kendi kültürü bir anlamda en büyük aktör olan ABD'nin kültüründe Ameriken kültürü adı verilen bu durum dünya ekonomisi içerisinde çok büyük paya sahiptir. Bunun en güzel örneği olarak fast- food sisteminde birinci sırada yer alan Mc Donald's zincirini verebiliriz. Amerikan tüketim kültürü bir anlamda küresel kültür olarak kabul edilmektedir. Kültürel küreselleşme Amerikan kültürü olarak adlandırılabilir. Bu adlandırmaya karşı çıkanlar birçok ülkede diğer ülke yemeklerini çıkaran işletmelerin olduğunu belirtirler. Oysa bu işletmeler üretim yaptıkları ülkelerde kendi kültürlerine ait azınlıkların tüketimleri üzerinde etkilidir. Burada aslolan Mc Donald's gibi uluslararası şirketlerin gittikleri ülkelerde yemek sektörünü tamamen ele geçirip ülkenin yemek kültürünü kendine bağlamasıdır. Ulusal düzeyde olan şirketler ve işletmeler küçük sermayeleri ile bu değişime karşı duramamakta ve kapanma yoluna gitmektedirler. Kültürel küreselleşme ABD ve batının kültürünün dünyanın diğer ülkelerinde görülmesi anlamına gelmektedir. Daha önce belirtildiği gibi Hollywood filminde yer alan tüketim, giyim ve yaşantı dünyanın diğer ülkelerinde var olmaktadır. World Wide Web yani internet üzerinden ürün ve hizmetlerin verildiği bilgi sistemi sayesinde filmlerde geçen tüm ürünler yerel mağazalarda ve süper marketlerde yerini almaktadır. Ulus devlet içindeki yerel işletmeler bu ürünlerle rekabet edememekte ve bir bir batmaktadırlar. Kültür ürünleri ticareti artık dünya ekonomisi içindeki en yüksek seviyesine ulaşmış durumdadır.

Dünya ekonomisi içerisinde bir anlamda yeni bir endüstri dalı olarak ortaya çıkan kültür endüstrisi küresel kültürün oluşumunda çok büyük bir etkiye sahiptir. Bir anlamda ülkeler ikili bir sürece girmiş olmaktadır. Bu süreç bir yandan kültürü barındırırken diğer yanda ise ticareti barındırmaktadır. Kültürel mal ve hizmetler dünya ülkelerine kültürel değerlerin aktarılmasını sağlayarak küresel kültürün oluşmasına destek verirler. Bu durumun oluşma sürecinde kültürel mal ve hizmetlerin kendi kültürlerini etkilediğini ve değiştirdiğini ifade eden bazı ulus devletler serbest ticaretin bu etkisi nedeniyle kültürel mal ve hizmet ticaretine karşı çıkmaktadırlar. Kültür anlamında küresel kültürü oluşturmayı hedefleyen küresel kapitalizm az gelişmiş ülkelerde bulunan birçok ulusal kültürün yok olmasına neden olduğu için kültür anlamında az gelişmiş ülkelerin kayıpları çok daha fazla olmaktadır. Az gelişmiş ülkeler kendi kültürel ticaretlerini oluşturmayı başaramazsa ekonomik olarak küresel kapitalizmin etkisi altında yaşamaya devam edeceklerdir.

Buraya kadar anlattığımız küresel kültürün oluşmasında büyük etken olan kültürel mal ve hizmetlerin dünya ticaret hacmindeki yeri gittikçe büyümektedir. Kültür ticaretinde ilk sıraları ABD, İngiltere, Almanya ve Japonya almaktadır. Son süreçte bu ülkelere eklenen ve kültür ticaretini üst aşamalara çıkaran Çin'i de eklemek doğru olacaktır. Kültürel anlamda sinema, müzik, edebiyat, görsel sanatlar, TV, fotoğraf ve oyun ticareti çok fazla artış göstermiştir. Kültürel ticaret bir anlamda küresel kapitalizmin istediği kültür endüstrisinin oluşumunu sağlamıştır. Kültürün küreselleşmesi denildiğinde dünya

ekonomisine yön veren ekonominin küreselleşip kapitalizmin gelişmiş ülkelerine maksimum kar hedefi doğrultusunda hizmet etmesi anlaşılmalıdır. Amerikan kültürü ulus devlet kültürlerini yok ederek dünyada tek kültür olarak küresel kültürü yaratmış bulunmaktadır. Daha çok tüketim ama daha çok küresel kapitalizmin isteği doğrultusunda.

4.5.Küreselleşmenin Çevresel Etkileri

Küresel kapitalizm feodal dönemden sonra liberal döneminde maksimum kar hedefi doğrultusunda doğa ile mücadele etmeye başlamıştır. Bu mücadelede başarılar elde etmeye başlaması ile doğanın kendini yenileme çabaları boşa çıkmaya devam etmektedir. Kapitalizmin bu anlamda yaptığı çalışmalar sonucunda iklimlerin çok fazla değiştiği, buzulların erimeye başladığı, küresel ısınmanın baş gösterdiği ve bitki örtüsünde değişimlerin başladığı görülmektedir. Sürdürülebilir çevre anlamında gelecek kuşaklara bırakılmaya çalışılan çevrenin kapitalizmin kar hırsı nedeniyle mümkün olmayacağı görülmektedir. Şunu belirtebiliriz ki küreselleşme birçok alana olumsuz olarak etkili bir şekilde müdahale ederken çevre üzerindeki etkisi de olumsuz şekilde ortaya çıkmaktadır.

Küresel kapitalizmin süreç içinde çevreye etkilerine baktığımızda ilk karşımıza çıkan küresel ticaretin artması sonucu malların uluslararası piyasada taşınmasıdır. Daha çok mal taşınması daha çok egzoz gazı ile havanın kirletilmesi anlamına gelecektir. Artan emisyon ile kirlenen hava iklim değişikliklerine neden olacaktır. Ulaşımdan kaynaklanan emisyonun 2050 yılına kadar

%16 artması beklenmektedir. Bu tam bir çevre felaketi anlamına gelmektedir. Denizlerin kirlenmesi, hava kirliliğinin artması ve iklim değişikliklerinin meydana gelmesidir. Kara yollarında kullanılan araç sayısının artması bir anlamda yani yol, köprü, viyadük ve altyapının yapılması anlamına gelmektedir. Bu yeni yol, köprü, viyadük ve altyapının yapılması doğanın dengesinde değişiklik ortaya çıkaracaktır. Karayolu dışında deniz yolu taşımacılığının artması demek denizlerin kirlenmesi ve yakıt atıklarının denizlerdeki canlı popülasyonunun olumsuz etkilenmesi demektir.

Taşımacılık yoluyla ülkeler arasında taşınacak olan mallara ve paketleme zincirlerine yapışan istilacı organizmaların ülkeden ülkeye aktarımı mümkün olacaktır. Bu durum bir bölge veya ülkede ortaya çıkan çevre felaketinin başka bir bölgeye taşınması anlamına gelecektir.

Taşımacılık dışında bir başka olumsuz etki de ekonomide uzmanlaşan firmaların daha fazla kar kaygısı ile özellikle yeni ulaştıkları bölgelerdeki ormanlar, doğal kaynaklar ve doğal dengenin bozulması adına fayda maliyet kavramından yola çıkarak çevreyi yok etmeleridir. Bu bir anlamda teknolojiyi de kullanarak kar hırsı ile aşırı avlanma, ormanları yok ederek meraların ortaya çıkarılması ve denizlerin kirletilerek doğal dengenin bozulmasına neden olmaktadır. Küresel kapitalizmin daha çok kar hırsı ile yaptığı bir diğer uygulama da pahalı olan yenilenebilir enerjiyi kullanma yerine petrol, doğalgaz, kömür ve hidroelektrik santrallerini kullanarak çevrenin kirlenmesine aldırmandan üretim yapmasıdır.

Tüm bu yapılan çevreyi kirletici ve yok edici çalışmalar sonucunda doğal dengenin yok olmasına neden olmaktadır. Özellikle ikinci dünya savaşı sonrasında gelişmeye başlayan küresel kapitalizm 1970'li yıllardan sonra vahşi kapitalizm şekline dönüşerek çevre felaketi yaratmada ön plana çıkmıştır. Bu dönemden sonra dünya biyoçeşitliliğinde aşırı biçimde azalma meydana gelmiş birçok canlı türü artık dünya üzerinde yaşamaz olmuştur. Bu duruma gelmede büyük etkenler olarak denizlerin kirlenmesi, ormanların yok edilmesi, iklim değişiklikleri, istilacı türlerin ortaya çıkışı ve sera gazı emisyonları sayılabilir.

Çevre felaketinin ortaya çıkmasında başka bir etken de küresel kapitalizmin aşırı kar hırsı ile sanayileşmede kullandığı kimyasalların bitki örtüsü üzerinde yarattığı değişikliklerdir. Bitki örtüsünün değişmesi sonucunda doğanın genetik kompozisyonu bozulmuştur. Daha az maliyet ortaya çıkarma adına malların paketlenmesi ve taşınmasında kullanılan plastiklerin çevre üzerinde yarattığı olumsuz etkilerdir.

Küresel kapitalizmin çevre üzerinde yarattığı bir başka olumsuz etki olarak da ormanların yok edilmesi sonucu ortadan kalkan hayvan türleridir. Doğal dengenin oluşmasında büyük etkisi olan hayvan türleri yaşadığı bölgelerden uzaklaştırılmaları sonucunda toplu ölümlerle yok olmaktadır. Bu duruma bir de denizlerin kirlenmesi sonucu yok olan deniz canlılarını da eklemek gerekmektedir. İklim değişikliklerine de neden olan küresel kapitalizm üretimdeki düşük maliyet yüksek kar hırsı sonucunda buzulların erimeye başlaması ve kuraklığın da artması ile çevre felaketlerine neden olacaktır.

Küresel kapitalist ülkeler çevre üzerinde bu kadar olumsuz etkisi olan üretimlerini daha çok az gelişmiş ülke ekonomilerine aktarma yolu ile kendi ülkelerindeki çevre felaketlerini bir anlamda azalttıklarını düşünmektedirler. Oysa dünyamız yaşanılmaz bir bölüm ve yaşanılabilir bir bölüm diye ayrılma şansına sahip değildir. Dünya üzerinde ortaya çıkacak bir çevre felaketi tüm gezegeni tamamıyla etkisi altına alıp yok olmasına neden olacaktır.

Son dönemlerde ortaya atılan sürdürülebilirlik kavramı ile çevre felaketinin önüne geçmeye çalışan küresel kapitalizmin bir an önce uzun vadeli, çevreyi koruyan, yeşil ekonomiyi hedefleyen ve yenilenebilir enerjiyi kullanan üretim şekillerini uygulamaya koyması gerekmektedir. Fakat tüm bu saydığımız etkenleri maliyetlerin artması, kar payında azalmanın meydana gelmesi olarak algılayan küresel kapitalist ülkeler bir çeşit ikilem içinde kalmışlardır. Tarihsel süreç olarak bakıldığında kapitalizmin dünya üzerindeki tüm yıkımlara rağmen kar hırsından hiçbir zaman vazgeçmediği görülmüştür. Bu nedenle kendi ülkelerinde çevre felaketine dikkat çeken sivil toplum örgütlerine şirin görünme adına ve ülkelerini koruma adına yaşadıkları bölgelerde çevreye duyarlı yeşil ekonomi kavramına dikkat çekmektedirler. Aynı küresel kapitalist ülkeler zehirli atıklarını, kimyasal atıklarını ve çevre felaketi yaratan atıklarını az gelişmiş ülkelere ihraç ederek felaket üzerinden kar elde etme çabası içindeler.

Daha önce belirttiğimiz gibi ekonomik küreselleşme ile daha az maliyet daha fazla kar mantığı ile ilerleyen küresel kapitalizm her türlü yolu ekonomik çıkarları için mubah kabul etmektedir. Aynı zamanda siyasi alanı kendi kar hırsına destek vermesi için

düzenleme yoluna giderek zorda kaldığı durumlarda bölgesel savaş çıkarmaktan çekinmemektedir. Bu nedenle ulus devletlerin ortadan kaldırıldığı ve çok kültürlü tüketim anlayışından vazgeçilerek tamamen tek kültürlü tüketim anlayışını dünya ekonomisine empoze etmektedir. Amerikan kültürü de denilen bu küresel kültür kapitalizmin maksimum kar hedefine hizmet etmektedir. Küresel kapitalizm çevreye yönelik tüm uğraşlarında canlıların yaşadığı felaketleri küçük dokunuşlarla atlatma ya da az gelişmiş ülkelere ihraç ederek yok etme yolunu seçmektedir.

5.KÜRESEL KAPİTALİZMİN KURUMLARI

5.1.Uluslararası Para Fonu (IMF)

Küreselleşme sürecinde küresel kapitalist ülkelerin istekleri doğrultusunda sistemin işlemesi için ortaya çıkan bir örgütlenme Uluslararası Para Fonu (IMF) olarak karşımıza çıkmaktadır. IMF'nin kuruluş sürecini anlayabilmek için IMF'nin kuruluşuna zemin hazırlayan Bretton Woods sistemine bakmak gerekir. Öncelikle bu sürecin ayrıntılı bir biçimde gözden geçirilmesi gerekmektedir. 1929 dünya ekonomik bunalımı sonrası büyük sıkıntı yaşayan dünya ekonomisi bu sıkıntılardan daha rahat kurtulma adına bir takım arayışlara girmişti. Bu arayışlardan biri olan Amerika Birleşik Devletlerinin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods şehrinde toplanan dünya ekonomisini yönlendirenler zirvesidir. Bu zirvede amaç özellikle kriz dönemleri, savaş dönemleri ve sonrası dönemlerde uygulanacak finansal sistemin belirlenmesidir. Özellikle bu toplantıda kur rejimlerinin belirlenmesi ve uluslararası ticarete uygulanan engellerin kaldırılması konuları görüşülmüştür. Uluslararası finansmana bu denli müdahale öngören Bretton Woods sistemi dış ticaret açıklarının kapatılması ve sistemin işlemesi adına IMF'yi kurmuştur. Bir anlamda sistem işleyişini kolaylaştırmak için ülkelerin bu güne kadar uyguladıkları sabit kur rejimini sabit ayarlanabilir kur şeklinde düzenliyordu. Bu düzenleme içinde altın ve dolar rezerv para konumuna geliyordu. Buna göre ülke paralarının altın ve dolar cinsinden %1 lik marj içinde değerleri belirleniyordu. Tam bu noktada IMF'nin rolü ortaya çıkıyor

ödemeler dengesi açık veren ülkelerin kurlarını belirleme şansı elde ediyordu.

ABD ekonomisi bu durumdan en karlı çıkacak ekonomi olarak bilinmekteydi. ABD dolarının en önemli rolü oynadığı bu sistemde dolar ons olarak 35 dolardan altına bağlanmakta ve bu altına bağlanan dolar aynı zamanda diğer ülke paralarını da sabit kurdan kendine bağlamaktaydı. Dolar yönünden fazla veren ülke ekonomilerinin birikimlerini altına çevirme şansları vardı. Bu sistemin oluşması ile ABD hazinesi alabildiğince büyümüş ve dünya altın stokunun dörtte üçünü eline geçirmişti.

Bretton Woods sistemi başladığı dönemde her ne kadar düzgün biçimde işlediyse de daha sonraki dönemlerde kendi krizini yaratmıştır. ABD bu sistemden elde ettiği gücü 1960'lı yıllara kadar sorun çıkmadan kullanmayı başardı. Sonra bölgesel savaşların çıkmaya başlaması ve ABD'nin Vietnam'a karşı işgal senaryoları sistemin işleyişini bozmuştur. Vietnam savaşı nedeniyle ABD ekonomisinin dolar ihracının artması ve dış ticaret açıklarının büyümesi sonucunda dünya ekonomisinde etkili ülkelerden İngiltere ve Fransa dolar satıp altın alma yoluna gitmişlerdir. Sistem ilk büyük düzenlemesini 35 dolar olan 1 ons altının 38 dolar seviyesine çıkarmakla yapmıştır. Dalgalanma marjı olarak daha önce %1 olarak belirlenen rakam da %2,5'a çıkarılmıştır. ABD ekonomisi tüm bu değişikliklere rağmen dış ticaret açığını bir türlü azaltamamıştır.

Almanya ve Japonya'nın da İngiltere Fransa kervanına katılarak etkili olması ile doların değerini bir kez daha değiştirerek bir ons altın karşılığında 42 dolara çıkarmıştır. Bu gelişen

ekonomik değişim bile dünya ekonomisinde dolardan kaçışı bir türlü engelleyememiştir. 1973 yılında ise büyük bir karar alınmış ve ülke paralarının altına bağımlılığı kaldırılmıştır. Böylece döviz kurlarının serbest piyasada belirlenme sürecine bırakılmıştır. Bu bir anlamda Bretton Woods sisteminin tamamen yok olması anlamına gelmekteydi. sistem yok olmuş ama sistemin ortaya çıkardığı IMF dünya ekonomisi içinde faaliyetlerine devam etmekteydi. Peki neydi IMF? nasıl çalışırdı? Şimdi bu soruların yanıtını bulalım.

O muhteşem adı ile Uluslararası Para Fonu (IMF) Bretton Woods sistemi içerisinde parasal işlemlerin denetlenmesi adına kurulan bir kuruluş olarak belirtilmiştir. Hatta bu kuruluşun savaş ve kriz ile büyük ekonomik sıkıntıyla uğraşan dünya ekonomisine istikrar kazandırmak için kurulduğu da belirtilmektedir. Tüm bu belirtmelere rağmen süreç içinde az gelişmiş ülkelere kredi sağlayan bir kurum şekline dönüşen IMF amacı bir anlamda küreselleşme sürecinin oturmasında finans ayağının oluşturulmasıydı. Bu özelliğın tam anlamıyla ortaya çıkışı 1980 yılından sonra olmuştur. Kredi verilen ülkeler küreselleşme sürecine eklemleniyor ve bu süreç küresel sermayenin egemenliğı altına giriyordu.

Peki bu uluslararası kuruluşun kağıt üzerindeki amaçları neydi?

Dünya finansal sisteminin düzeltilmesi için sıkıntı yaşayan ülkelere kredi vermek, ülkelerin kendi kurumları ile olan borç ilişkilerinde arabuluculuk yolu üstlenmek, dünya ülkelerinin kur politikalarının takip edilmesi görevini üstlenmek, yardım isteyen ülkelere yardım etmek ve son olarak finansman ihtiyacı olan ülkelere gerekli desteğın verilmesini sağlamak olarak

söyleyebiliriz. IMF bu yetkilerle donatılmış küreselleşme sürecinin çıkardığı bir kurumdur. Peki şimdi de bu kurumun görevlerine bir bakalım.

Ülkelerin bozulan mali düzeni için gerekli kredi imkanı sağlamak adına ödemeler bilançosu açık veren ülkelere kısa ve uzun vadeli kredi imkanı sağlamak. Kur rejimini belirlediği kur politikasını bizzat gözetleyerek gerektiğinde müdahale etmek, özellikle ekonomik sıkıntıya düşmüş ülkelerin bankalar ve kendi kurumları ile olan anlaşmazlıkların çözümü için arabulucu rolünü üstlenmek, liberal kambiyo ve dış ticaret rejiminin ülkelerde uygulanması için yönlendirmede bulunmak ve bu konularla ilgili ülkelere teknik destek sağlamak olarak sıralayabiliriz.

Kuruluşun amaç ve görevlerine baktığımızda iyi niyetli olarak dünya ekonomisi içerisinde finansal sistemin güçlendirilmesi olarak düşünebiliriz. Oysa pratikte kağıt üzerindeki amaç ve görevlerle çok da uyuşmayan sonuçlar elde edilmiştir. Finans sağlamak adına az gelişmiş ülkeler içinden çıkılamayan bir borç batağına sürüklenmektedir. Böylelikle küreselleşme sürecinde karşılıklı bağımlılığın tam anlamıyla oluşması sağlanmaktadır.

IMF'nin 190 üye ülkeden elde ettiği kaynaklarla 243 milyar dolar kredi verme kapasitesi vardır. Toplam kullandığı kredi miktarı olarak da 57 milyar dolar civarındadır. IMF en büyük ortağı konumunda olan ABD'nin etkisi altındadır. ABD'nin dünya ekonomisinde kendi kurallarını uygulatabileceği bir kurum olarak serüvenine devam etmektedir. Dünya ekonomisinde finansman ihtiyacını çözmesi için oluşturulan IMF'nin kredi olanaklarını tam olarak kullanması ABD tarafından sürekli engellenmektedir.

Az gelişmiş ülkelere verdiği krediler karşılığında ekonomik ve sosyal olarak birçok yaptırım uygulayan bu kuruluş aynı uygulamayı gelişmiş kapitalist ülkelere karşı daha yumuşatılmış şekilde uygulayarak ikili bir sürece neden olmaktadır. Özellikle az gelişmiş ülke borçlanmalarında süreci yönetme adına çok fazla işlem yapmayan IMF süreci körükleyerek daha fazla borçlanma daha fazla kendisine bağımlılık yaratmaktadır. Özellikle borcunu ödeyemeyen veya borç faizi ödemelerinde krize giren ülkelere daha fazla yaptırım yoluyla küresel kapitalizmin istediği yapısal uyumları dayatmaktadır. IMF'nin kuruluşundaki amaçlardan olan az gelişmiş ülkelerin finansman ihtiyacının karşılanması bir anlamda yok edilerek bağımlılık artırılmaktadır. Günümüzdeki haliyle küresel kapitalizmin amaçlarını belirleyen G7 ülkelerinin amaçları doğrultusunda dünya ekonomisinin finansal yönünü düzenleyen bir kuruluş şekline dönüşmüştür.

Daha fazla borçlanma, daha fazla borç faizi ödeme politikası ile az gelişmiş ülke ekonomilerine yanlış politikalar öneren IMF'nin bir anlamda amacı küreselleşen kapitalizme hizmet eden yoksul ülkeler yaratmaktır diyebiliriz. Ekonomik süreci düzenleme adına ekonomik reform önerileri ile az gelişmiş ülkelere müdahale eden IMF çoğuz zaman da siyasi olarak baskı yapabilmektedir. AB ülkesi olan Yunanistan ile ilişkilerini buna örnek olarak verebiliriz. Euro bölgesinin para politikasına müdahale ve belirleme yönünde önemli rol oynamaktadır. Almanya ile Yunanistan arasındaki krizde bizzat Yunanistan ile yakın işbirliği içinde olarak taraf olması siyasi olarak da baskı kurumu haline dönüşmesine örnektir diyebiliriz. Yunanistan ile olan süreçte iç siyasi durumdan,

uluslararası toplumla ilişkilerine müdahale eden IMF Euro bölgesi ülkeleri için kriz yönetim planı önererek siyasi anlamda baskısını net olarak göstermektedir. Bu süreçte IMF yardım ortamında bir takım teklifler yapmışsa da bu teklifler kurumun yönetiminde belirleyici olan ABD tarafından reddedilmiştir. Küreselleşme sürecinde kapitalizmin son aşaması olan emperyalizm kendi krizlerini en aza indirgeyecek politikaları diğer azgelişmiş ülkelere çok zarar verse bile uygulamaktan çekinmemektedir. IMF küresel kapitalizmin belirleyici kurumlarından ilki olarak karşımıza çıkarken küresel kapitalizmin bir diğer kurum olan Dünya Bankasını da incelemek anlamlı olacaktır.

5.2.Dünya Bankası

Küreselleşme sürecinde sistemin daha iyi işlemesi için ortaya çıkan bir başka örgütlenme Dünya Bankasıdır. IMF'nin kuruluşuna zemin hazırlayan Bretton Woods sistemi aynı zamanda ikinci finansman kurumu olarak Dünya Bankasının kurulmasının zeminini de hazırlamıştır. Dünya Bankasının kuruluşu 1946 yılına dayanmaktadır.

Kağıt üzerinde savaştan zarar gören ülkelere özellikle de Avrupa ülkelerine savaşın etkilerinin yok edilip finansal anlamda ticareti kolaylaştırarak sınırlandırmalara ve devalüasyonlara karşı çıkan bir banka olarak ortaya çıkmıştır. Azgelişmiş ülkeleri gelişmiş ülke düzeyine çıkarmak başka bir amaç olarak belirtilmiştir. Bretton Woods sisteminin oluşmasında etkili olan 44 ülke aynı zamanda bankanın kurucularıdır.

Dünya Bankasının en önemli iddiası dünya üzerinde yoksulluğun tamamen yok edilmesi yönündedir. Azgelişmiş ülkelerin savaşlar ve oluşan ekonomik krizler nedeniyle ortaya çıkan finansman ihtiyaçları karşılanarak gelişmiş ülke seviyelerine çıkması sağlanacaktır. Dünya Bankasının oluşumunda etkili olan ve bünyesinde barındırdığı beş adet kalkınma grubu bulunmaktadır.

- Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD)
- Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA)
- Uluslararası Finansman Kurumu (IFC)
- Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA)
- Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözümü Merkezi (ICSID)

4.2.1.Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD)

Dünya Bankasının kalkınma grubu içinde yer alan IBRD üye sayısı olarak 189 ülkenin yer aldığı büyük bir dünya kooperatifi olarak adlandırılabilir. 1944 yılından sonra kurulan dünyanın en büyük kalkınma bankası konumunda olan IBRD geliri düşük veya orta düzeyde olan ülkelere kredi, garanti, risk yönetimi ve danışmanlık hizmeti sağlamaktadır. Bu yönüyle bölgesel ve küresel sorunların çözümünde Dünya Bankası misyonunu desteklemektir. Bir anlamda savaş sonrası yıkılan Avrupa ve sıkıntı yaşayan azgelişmiş ülkelerin yeniden inşasına yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur.

4.2.2.Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA)

Az gelişmiş ülkelerin yoksullukla mücadele etmesinde etkili bir kurum olan Uluslararası Kalkınma Birliği Afrika, Asya, Pasifik, Latin Amerika vb. 74 ülkede faaliyet göstermektedir. Bu ülkelerde büyümeyi artırmak için finansal destek sağlarken aynı zamanda politika önerileri de sunmaktadır. Bazen çok büyük borç sıkıntısı olan ülkelere tamamı ya da bir kısmı hibe olan yardımlar yapmaktadır. IDA ortakları ve borçlu ülkelerle yaptığı toplantılarla politikalarını belirliyor ve fon kaynaklarını tespit ediyor. Fon kaynakları IDA bağışçıları, Dünya Bankası katkıları ve sermaye piyasası finansmanından oluşmaktadır. 1960 yılından beri IDA 20 kez toplanarak politika ve fon kaynaklarını yenilemiştir. Kurumun programında ekonomik büyüme ve istihdam yaratarak daha iyi yaşam için kalkınma faaliyetlerini destekler ibaresi yer almaktadır. IDA'nın desteklediği beş ana teması şunlardır. İnsan sermayesine sahip çıkmak, çevreye sahip çıkmak, cinsiyet ayrımcılığını kaldırmak, çatışma ve şiddete karşı çıkmak, istihdam ve ekonomik dönüşümü sağlamaktır. IDA'nın odaklandığı konuları da şu şekilde sayabiliriz. Ekonomik krizlere hazırlık yapmak, borçların sürdürülebilirliğini sorgulayıp ve açıklanmasında şeffaf olmak, yönetim ve kurumların güçlenmesini sağlamak ve teknolojiyi geliştirmek olarak belirtebiliriz.

4.2.3.Uluslararası Finansman Kurumu (IFC)

Dünya Bankası'nın kalkınma grubunda özel sektör kolu olarak belirtebileceğimiz Uluslararası Finansman Kurumu (IFC) amaç olarak uluslararası yoksulluğu azaltmak için Dünya

Bankası'na destek vermek amacıyla kurulmuştur. IFC diğer kuruluşlardan farklı olarak firma düzeyinde müdahalelerde bulunur. Dünya Bankası'nın diğer kurumları gibi koordine edilen IFC mali açıdan bağımsızdır. Azgelişmiş ülkelerde özel sektöre yönelik finansal ürün hizmetlerini sunar. Burada dikkat ettiği önemli konu bu özel sektörlerin yeni bir girişimde bulunması, işletmesini büyütme yönelik çabaları ve yeni yapacağı yatırımları desteklenmesi yönündedir. Başvurular değerlendirilir iş planları gözden geçirilir buna göre proje yatırım döngüsü oluşturulur.

4.2.4.Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA)

Dünya Bankası kalkınma grubunda sigorta sağlayan kurum olarak bilinen Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA) azgelişmiş ülkelerde öze sektörün uygulamaya koyacağı projelere yönelik politik risk sigortası sağlamak olan MIGA 1988 yılında kurulmuştur. MIGA bir anlamda yatırımcıları ve kredi verenleri koruma adına siyasi risk sigortası sunmaktadır. Daha çok yatırım anlamında çevresel ve sosyal yatırımlara destek vermektedir. MIGA kendine başvuran projelere yönelik çevresel ve sosyal anlamda performanslarına yönelik standartlarını belirler ve bu standartlara uymaları konusunda yatırımcılara gerekli yardımları ve uzmanlığı sunar.

4.2.5.Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözümü Merkezi (ICSID)

Dünya Bankası kalkınma grubunda yer alan son kurum Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözümü Merkezi'dir

(ICSID). Dünya Bankası ve diğer kurumları gibi uluslararası yatırımı teşvik etmek amacıyla 1966 yılında kurulmuştur. Tüm uluslararası yatırım davalarının çözümünde yer alan kurumun sözleşmesi çoğu dünya devletleri kabul etmiştir. Anlaşmazlıklara çözüm merkezi olurken aynı zamanda anlaşmazlıklarda idari sicil olarak kabul edilir. Anlaşmazlıklar uzlaşma, arabuluculuk, tahkim ve bilgi toplama yöntemi ile çözülür.

Anlaşmazlıkların çözümünde ana merci Uzlaştırma Komisyonu veya Tahkim Mahkemesidir. Burada ICSID uzmanları bulunur ve onların yönetiminde çözümler aranır. Yabancı yatırıma ilişkin olarak ICSID birçok araştırma ve yayın yoluyla farkındalığı artırmayı hedeflemektedir.

Dünya Bankasının amaçları konusunda şunları söyleyebiliriz. Kuruluş amacı olarak II.Dünya Savaşı'ndan sonra dünya ekonomisinde çok fazla yıkıma uğrayan ülke ekonomilerinin düzeltilmesi yönünde destek verilmesi olarak söylenebilir. Uluslararası ticareti artırma adına çok uluslu şirketlerle birlikte işbirliği yaparak yatırımlara destek vermek. Uluslararası ticaretin gelişmesi için yabancı yatırımlar konusunda özel sektöre destek vermek. Bir anlamda küresel kapitalizmin uluslararası yatırımlarının yönetilmesinde başrolü oynamaktır diyebiliriz.

Sürece bu amaçlar çerçevesinde başlayan Dünya Bankası ABD'nin yönlendirmesi ile Marshall yardımları sonrasında uluslararası pazarı yönlendirme adına az gelişmiş ülkelerin yatırımlarını yönlendiren ve bunlardan kalkınmayı hedefleyen banka konumuna dönüşmüştür. Dünya Bankası'nın destek verdiği yatırımların özellikle az gelişmiş ülke ekonomilerinde tarımsal

sanayiye geliştirme adına ve hidro-elektrik barajlarına kurulması olarak görmekteyiz. Bu şekilde yatırım yapılan ülkelerde çevrenin yok edilmesi ve orman alanlarının sanayiye, turizme açılması yoluyla küresel kapitalizme kendi ülkeleri dışında pazarlar açılması çabalarına destek vermektedir. Ayrıca bankanın azgelişmiş ülkelere yapısal uyum adına uygulatılan ekonomik politikalar ile sömürünün daha da derinleştirilmesi yolunda bir uygulamadır. Zorda olan azgelişmiş ülke ekonomilerini bir anlamda küresel kapitalizmin ihtiyacı doğrultusunda zorla uygulatılan politikalarla düzenlemek olarak söyleyebiliriz.

Azgelişmiş ülkelere finansal olarak destek verip gelişmiş ülkeler seviyesine getirme amacı güden kuruluş daha çok iki kutuplu dünyada planlı ekonomiye karşı kapitalizmin zafer elde etmesi için uğraşan kuruluş şekline dönüşmüştür. 1990'dan sonra tek kutuplu dünya ekonomisi şekline dönüşen kapitalist ekonomi tam da kendine düşen görev olan küresel kapitalizm ana motoru olan çok uluslu şirketler (ÇUŞ) ile azgelişmiş ülke ekonomilerini çıkarlarına uygun düzenlemek için Dünya Bankasını kullanmıştır. Azgelişmiş ülkeler daha çok borçlandırılarak daha çok yaptırımla karşılaşmıştır. Bu yaptırımların uygulanmasında Dünya Bankası başrol konumunda rol almıştır. Amaç küresel kapitalizmin ihtiyacı olan daha çok pazar, daha çok hammadde ve daha ucuz işgücünü sağlamasına yardımcı olmaktır. Dünya Bankası yerine küresel kapitalizmin bankası demek daha doğru olacaktır. Çok uluslu şirketler aracılığıyla daha çok sömürünün yapılması sürecinde IMF gibi Dünya Bankası da kendine düşen rolü yerine getirmektedir. Bir anlamda azgelişmiş ülkelerin ekonomik sıkıntılar sonucunda

karşılaştığı yoksulluk ve ekonomik bunalımı azaltma adına ortaya çıkan IMF ve Dünya Bankası tam anlamıyla küresel kapitalizmin kurumlarının uyguladığı her politikaya evet diyen kurumlar olarak çalışmalarını sürdürüyorlardı.

4.3.Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)

Küreselleşmenin dünya ekonomisi içindeki yerini sağlamlaştırması ve kendi ticaret anlayışını kabul ettirmesi anlamında ilk uygulamalarından olan Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması uluslararası bir anlaşma olarak karşımıza çıkmaktadır. 1947 yılında 23 ülke tarafından imzalanıp yürürlüğe geçirilen anlaşma ileriki dönemlerde kurulacak olan Dünya Ticaret Örgütünün de ilk adımı olacaktı. GATT'ın kuruluşundaki amaç küresel dünyada serbest ticareti hedefleyen kapitalizmin örnek olarak oluştuğu sistemdi. Bu sistemde amaç mal ticareti yapılan dünya ekonomisinde üye ülkelerin ticaretteki kısıtlamalardan tarifeleri azaltıp mallara uyguladıkları kotaların tamamen kaldırılmasıydı. Süreç içinde bu işleyişini çok iyi yerine getiren GATT 1947 yılında %40 kısıtlama oranı ile başladığı anlaşma sürecine 1993 yılında %'in altına indirmeyi başarıyordu. GATT'ı ekonomik ve siyasal küreselleşmenin ilk adımı olarak tanımlamak doğru olacaktır. Kapitalizmin dünya ticareti içindeki yerini sağlamlaştırma anlamında dünya ticaretinin düzenlenmesine ihtiyacı vardı. Bu düzenleme işini yapacak olan GATT olarak belirlenecekti. Özellikle 1929 dünya bunalımından sonra dünya ekonomisinde liberalizmin büyük yara alması Adam Smith ve arkadaşlarının ekonomi içindeki “bırakınız yapsınlar, bırakınız

geçsinler” anlayışı tıkanmıştı. Bu dönemde Keynes’in öne sürdüğü karma ekonomik sistem uygulanmaya başlanmıştı. 1929 bunalımı ile krize yakalanan dünya ekonomisinde gelişen bu gelişen duruma dünya mal ticareti yapan ülkelerin ticaret kurallarını çok sıkılaştırması ve korumacılığı gittikçe artırması eklenmişti. Kapitalizm için bu durum sınır tanımayan ticaret isteğine ulaşmasını engelleyen önemli bir etkendi.

Özellikle birinci dünya savaşı sonrası dünya ekonomisinin yaşadığı en büyük buhran ve tıkanıklık gelişmiş kapitalist devletleri aynı hatalara karşı çıkma ve serbest ticareti ön plana alma konusunda harekete geçirmiştir. Ülkeler arası ticarete karşılıklı bağımlılığın oluşturularak ekonomik tıkanıklıkların önüne geçilmesi amaç olarak kabul edildi. Ülkeler kendi aralarında yapacakları mal ticaretinde kısıtlamalar ya tamamen kaldırılacak ya da ticareti kolaylaştıracak biçimde yumuşatılacaktır. Özellikle ikinci dünya savaşından sonra oluşan dünya düzenindeki soğuk savaş iklimi ABD’nin kendine müttefikler yaratma yolunda GATT’ı kullanmasına olanak sağladı. ABD serbest ticareti kapitalizmin lideri olarak tüm dünyaya özellikle de batıya yaymak için uğraşıyordu. ABD bir yandan serbest ticaret ile küresel kapitalizm dünya ekonomisine hakim olurken bir yandan da müttefik sayısı artıyordu.

Batı ekonomisi serbest ticaretle birlikte ABD’nin yanında küresel kapitalizm içindeki yerini sağlamlaştırdı. Soğuk savaşın bitişi ile küresel kapitalizmin ilk kurumu olan GATT daha güçlü biçimde küresel ekonomiyi yönlendirmeye başlamıştır. GATT kendisine bir anlamda rakip olarak Birleşmiş Milletler

Konferansında tartışılan Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO) ile bir sürece başlayacaktı. ITO'nun ilk başlarda dünya ticaretinde küresel kapitalizmin gelişmesinde önemli rol oynaması beklendi. Ancak süreç içinde ABD küresel kapitalist ülkeler içinde üstlendiği önder rolü ile 1950 yılında ITO'dan çekildiğini açıkladı. Bu bir anlamda küresel kapitalizmin serbest ticaret hayallerine ulaşmasını sağlayacak olan GATT'ın liderliğin ilan etmesi anlamına gelmekteydi. GATT ortadan kalkıp yerine Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün kuruluşuna kadar tam sekiz tur biçimde uluslararası ticaret toplantıları yaptı.

Bu süreç gelirken Kanada uluslararası ticarete aktif rol oynuyordu. GATT'a üye olan 23 ülke içinde yedisiyle görüşmeler gerçekleştirip serbest ticaret anlaşmaları yaptı. Özellikle bu süreçte ABD ile yapılan serbest ticaret anlaşmalarının birinci si 1935'de ikincisi ise 1938'de yapılıyordu. Bir anlamda GATT oluşum sürecine ön ayak olan anlaşmalar olarak tarihsel süreçte biliniyordu. GATT serbest ticaret anlaşmasında önemli noktalardan birisi karşılıklı ödün ilkesidir. İki ülke de serbest ticarete ödün vermek zorundadır. GATT kuralları çerçevesinde bir ülke bir başka ülkeye ne kadar ödün vermişse bunu GATT'a üye diğer ülkelere de vermek zorundadır. GATT üye ülkeler arasında gerçekleşecek serbest ticaretin böylelikle daha net biçimde hiçbir engel olmadan gerçekleşmesi sağlanacaktı.

GATT dünya ekonomisinde o dönemde yalnız başına olan bir küresel serbest ticaret kurumu değildi. Çok uluslu ticaret grupları içerisinde serbest ticareti ön plana çıkaran Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) de küresel kapitalist dünyada serbest

ticaretin yönlendirilmesinde rol oynuyordu. OECD dünya ekonomisi içinde çeşitli ülkeler tarafından oluşturulan resmi bir örgütlenme olarak karşımıza çıkarken gayri resmi olarak örgütlenen grup olarak karşımıza çıkan ise Dörtgen Grup adı ile bilinen örgütlenmeydi. Dörtgen Grup içinde dünyanın gelişmiş kapitalist ülkeleri yer almaktaydı. Bu dört ülke içinde ilk sırayı ABD alırken, diğer ülkeler Kanada, AB ve Japonya olarak ortaya çıkmaktaydı. Bu grubun resmi olarak ortaya çıkışı G7 zirvesi yapılan 1981 yılı olarak bilinmektedir.

Bu grubun çabaları içinde önemli yer tutan kısım DTÖ kurulması için diğer üye ülkelere yapılan baskılardı MFN kuralı olarak bilinen kurala göre bir ülke diğer ülkeye ne kadar ödün verdiyse GATT'a üye diğer ülkelere de aynı ödünü vermek zorundaydı. Fakat kapitalizm kuralları işine geldiği gibi yani bir anlamda çıkarı için çok iyi kullanılmaktaydı. Bazı ülkelere sağlanan MFN kuralında istisna özelliğinden en çok faydalanan ülke olarak Kanada bilinmektedir. Özellikle Kanada ABD ile 1965 yılında otomotiv sektörü üzerine Otomotiv Ürünleri Anlaşması yaptı. Kanada bunun yanında birçok anlamda süreçten faydalanmıştır. Buna verilecek bir başka örnek azgelişmiş ülkelere yapılan tekstil ithalatına getirdiği kısıtlamalar verilebilir. Kapitalist ülkeler için serbest ticaret benim çıkarlarımıza uyduğu zaman serbest olarak yapılabilirin bir örneğiydi.

Ekonomik süreçte serbest ticaret anlaşması olan GATT'ın çıkarlarına tam olarak uymadığı dönemlerde gelişmiş kapitalist ülkeler ikili anlaşmalar yapabilmekteydi. Bu düzenlemeyi GATT içinde kabul ettirmişlerdi. Bu anlaşmalara en güzel örnek olarak

ortaya çıkan NAFTA adı verilen Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması verilebilir. Bu anlaşma Meksika, Kanada ve tabii ki ABD'nin katılımı ile yapılmıştır. GATT içinde yer alan birçok serbest ticaret kuralı artık gelişmiş kapitalist ülkelere göre tekrar belirleniyordu. Almanya ve İsviçrenin tarımsal ithalatın kısıtlanmasına yönelik aldığı istisnalar, Kanada'nın tahıl, kümes hayvanı ve süt ithalatını yasaklayan istisnası GATT'ın küresel serbest ticaret yapılması yönündeki amacı ile hiç uyuşmamaktaydı. GATT geleceğini belirleyen toplantı olarak tarihe geçen Uruguay Turu'dur.

Daha önce 7 kez toplanan GATT'ın son toplantısı olan Uruguay Turu toplantı olarak tarihteki yerini almıştır. Bu turun önemli özelliklerinden birisi başlangıç ve bitiş tarihleridir. 1986 yılının Eylül ayında başlayan bu toplantı 1994 yılının 15 Nisan'ında sona ermiştir. Bu toplantıya 123 ülke taraf olarak katılmıştır. Toplantının önemli özelliği serbest ticareti konu edinen GATT artık kendisinin daha önce ilgilenmediği konularda kararlar almaya başlamasıdır. Uruguay Turu'nda tarım alanı ile ilgili kararlar alınırken diğer alınan kararlar şu alanları kapsamaktaydı. Tekstil ve giyim, mülkiyet hakkı, ticaretle ilgili yatırımlar, hizmet sektörü gibi alanlarda kararlar alınmıştır.

Uruguay Turu'nun sonuçları bir anlamda gelişmiş kapitalist ülkelerin GATT sürecini daha çok kendi çıkarları doğrultusunda belirlemeleri yönünde oluyordu. GATT artık daha sonra ayrıntılı açıklayacağımız Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması yönünde alınan kararlar Uruguay Turu'nu tamamlamıştır. Bu turun sonucunda Dünya Ticaret Örgütü kuruldu, tarım ekonomisi tam

anlamıyla gelişmiş kapitalist ülkelerin isteği yönünde oluşturuldu, giyim ve tekstil ve ticaretle ilgili yatırım önlemleri karara bağlandı.

GATT başladığı küresel kapitalizmin serbest ticaret anlayışı yönündeki serüvenini artık dünya ülkeleri arasındaki mal ticaretinde üst anlaşma olarak sürdürecektir. Bu üst anlaşmanın altında yer alan küresel kapitalizmin önemli kurumlarından olan DTÖ 1 Ocak 1995 yılı itibariyle artık serbest ticaret arenasındaki yerini almıştır. DTÖ'ye katılımın en önemli şartı öncelikle GATT anlaşmasının kabul edilip imzalanmasıdır.

4.4.Dünya Ticaret Örgütü (WTO) (DTÖ)

Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) bir anlamda küresel kapitalizmi dünya ticaretinde uygulamaya koymak için önerilen bir birlikteliktir. Özellikle serbest ticareti hedefleyen ve serbest ticaret yapan ülkelere kolaylıklar sağlamayı amaçlayan GATT kuruluşundan itibaren 8 kez ayrıntılı toplantı yaptı. Son toplantı olan Uruguay Turu (1986- 1994) GATT kuruluşundan itibaren yapılan toplantıların en ayrıntılı olanıydı. Küresel kapitalizmin artık evrilme sürecine girmeye başlamıştı. Artık GATT uluslararası serbest ticaretin daha çok denetlenmesi ve bu şekilde daha çok serbesti yaratılması sürecine evrilecekti. Kapitalizm GATT'ı ilk oluşturma sürecinde GATT'ın yerini almasını istediği Uluslararası Ticaret Örgütü'nü (ITO) çok fazla istemesine rağmen hiçbir zaman hayata geçiremedi. Özellikle ABD'nin bu örgütten ayrıldığını açıklamasıyla birlikte ITO'nun artık GATT'ın yerini alabilecek bir örgüt olmadığı ortaya çıkıyordu. Oysa kapitalizmin önderlerinden olan ABD ve diğer

gelişmiş kapitalist ülkeler dünya ekonomisindeki ticaretin düzenlenmesi ve ortaya çıkacak ticari anlaşmazlıkları çözecek bir kurum arıyorlardı. GATT son turu olan Uruguay Turu görüşmelerinde artık GATT'ın uluslararası ticareti düzenleyen bir kurum oluşturulması ile genel çerçeve anlamında uluslararası ticaretle ilgili kurum olarak kalması yönünde tartışmalar ve görüşmeler yaşandı.

1994 yılına kadar süren Uruguay Turu görüşmelerinde dünya serbest ticaretini kolaylaştırma adına birçok karar alındı. Bu anlaşmalar arasında dikkat çeken GATT döneminde yalnızca uluslararası mal ticaretine yönelik kararlar alınırken son Uruguay Turu görüşmelerinde ticaretin diğer yönlerine yönelik kararlar da alınmıştır. Bunlar Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS), Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPS) gibi anlaşmalar yapıldı. GATS'ın amacı ticaretin denetlenmesi ve serbestleşmesi olarak belirlenirken TRIPS'in amacı ise, ulusal sınırların aşarak uluslararası ilişkilerde de fikri mülkiyetin korunmasıdır. Uruguay Turu görüşmelerinin en önemli özelliği ise uluslararası ticaretin dünya ekonomisi üzerinde yasal ve kurumsal temeli olarak ortaya çıkan Dünya Ticaret Örgütü (WTO) (DTÖ) dür. Örgütün kuruluş anlaşması Uruguay Turu görüşmelerinin sonuncusu olan 8 toplantıdan sonra 1994 yılının Nisan ayında FAS'ın Marakeş şehrinde imzalanmıştır. Dünya Ticaret Örgütü'nün amacı Uruguay Turu'nun anlaşmalarını takip etmek, uluslararası ticarete ortaya çıkacak sorunlara çözüm üretme ve azgelişmiş ülkelerin ticaretini gelişmiş ülkeler düzeyine getirmeye uğraşmaktır. Bu amaçla 1995 yılının Ocak ayında DTÖ faaliyetine

başlamıştır. Merkez olarak belirlenen yer İsviçre'nin Cenevre şehridir. Toplam üye sayısı 164 ülkeden oluşmaktadır. 23 ülkenin ise üyelik görüşmeleri devam etmektedir. Yönetim olarak en üst düzeyde genel konsey bulunmaktadır. Bunun yanında birçok uluslararası ticareti yönlendiren, denetleyen ve daha rahat yapılmasını sağlayan teknik yönetimler bulunmaktadır.

DTÖ örgütünün dünya ekonomisinde oluşacak serbest ticaret iklimini yaratma konusunda temel hedefleri olduğu bilinmektedir. Bu temel hedeflerinden ilki uluslararası ticareti kolaylaştırmak için kurallar koymak ve bu kuralların uygulanmasını sağlamaktır. İkinci hedef olarak belirlenen ise dünya ekonomisinde serbest ticaretin daha fazla serbestleşmesi adına görüşmeler ve toplantılar yapmaktır. Üçüncü hedefi ise uluslararası ticarete ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların çözüm merkezi olmaktır. Dördüncü sırada ise uluslararası ticaretin daha şeffaf olması konusunda çaba harcamak ve bu konuda her türlü karar sürecinde yer almaktır. Beşinci hedef olarak küresel kapitalizm içinde yer alan diğer uluslararası ekonomik kuruluşlarla (IMF, Dünya Bankası) görüşmeler yapmak ve işbirliğine gitmektir. Son olarak ise az gelişmiş ülkelerin küresel kapitalizm sürecine dahil olmaları için desteklemektir.

DTÖ GATT'ın mal ticareti dışında kalan alanlara yönelik eksikliklerini giderme adına birçok anlaşmayı hayata geçirmesidir. GATT sürecinden sonra DTÖ ile küresel kapitalizmin uluslararası ticareti yönlendirme çabaları olumlu sonuçlar vermiştir. DTÖ içinde yer alan üye ülkelerin uluslararası ticaret içindeki toplam payının %90'ları aşması bu duruma örnek olarak verilebilir. DTÖ

ortaya çıkışı GATT sürecinden sonra olması nedeniyle GATT sürecine getirilen eleştiriler olmaktadır. Uluslararası ticaretin serbestleşmesi yönünde hareket eden bu örgütler bölgesel uluslararası ticaret birliklerine engel olmamışlardır. Bunlar AB, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması, Asya- Pasifik Ekonomik İşbirliği gibi anlaşmalardır. Bu anlaşma birliklerinin serbest ticareti ihlal etme alanı olarak en çok tercih ettikleri sektör tarım sektörü olarak ortaya çıkmaktadır.

DTÖ de diğer küresel kapitalizmin kurumlarından olan IMF ve Dünya Bankası gibi amaç uygulama farklılığını yaşamaktadır. Temel amaçları uluslararası ticaretin serbestleşmesi ve az gelişmiş ülkelerin ticaretinin gelişmiş ülkeler seviyesine getirilmesini sağlamak olan bu kurumlar uygulamada tamamen çok uluslu şirketlerin çıkarları doğrultusunda hareket etmektedirler. yeni pazarlar yaratma adına uluslararası ticaretin serbestleşmesi anlayışı az gelişmiş ülke ekonomilerinde yeni gelişen ekonomik yapıların ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Çok uluslu şirketlerle baş edemeyen bu firmalar kapanmak zorunda kalmaktadırlar. Bu duruma ulus devletlerin herhangi bir müdahalesinin olmaması ise ulus devletlerin ortadan kaldırılma süreci olarak adlandırılmaktadır. Serbest ticaretin uluslararası olarak yapılırken özellikle az gelişmiş ülkelere çevreyi kirleten üretim işletmelerinin düştüğü görülmektedir. Bir anlamda ucuz ekmek ve ucuz çevre olarak kabul edilen az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülke ekonomilerindeki ticaret hacmine bir türlü ulaşamayacaklarının görüntüsüdür. Az gelişmiş ülkelerin katı çevre ve çalışma standartlarını karşılamayan gelişmiş kapitalist ülkelere karşı yaptırım uygulaması küresel kapitalizm

tarafında DTÖ aracılığıyla örtülü korumacılık diye adlandırılarak karşı çıkılmaktadır. Küresel kapitalizm kendi dışında maksimum kar hedefi olabilecek her türlü ülke ya da kuruma karşı çıktığı bilinmektedir. Bu nedenle oluşturulan kurumlardan olan DTÖ son süreçte üye sayısını çok fazla artırmıştır. Özellikle bu artışın 1995 yılından sonra gittikçe hızlandığı görülmektedir. DTÖ en ilginç üye olarak kabul ettiği Çin konusunda hala tedbirli davranmaktadır. 2001 yılında DTÖ'ye giren Çin planlı ekonomi ile aslında kapitalizm içinde yer almaya çalışmaktadır.

Küresel kapitalizm belli bir anlamda sermayenin serbest dolaşımını sağlama adına oluşturduğu yapıları kullanırken temel amacın az maliyetle yüksek karlar elde etmek olduğunu söyleyebiliriz. Serbest uluslararası ticaret önerileri ile az gelişmiş ülke ekonomilerinde tarıma dayalı ekonominin tamamen yok olmasına neden olmaktadır. Yerel üretim tarzları büyük sermayenin üretim tarzları ile rekabet edememektedir. Bununla birlikte emeğin serbest dolaşımının olmaması nedeniyle ucuz işgücünün az gelişmiş ülkelerde bulunması nedeniyle emek yoğun teknolojilerin çevreyi kirleten üretimlerine bu ülkelerde devam ettikleri görülmektedir. Bu tip sorunlara bir de ilaçların yeterince ucuz olmaması ve serbest dolaşımının olmaması nedeniyle sağlık sorunlarının eklenmesi ve son olarak da ithalata dayalı bir ekonomiye dönen az gelişmiş ülkeler sağlıksız gıdalarla beslenme yoluna gitmektedirler. Üye ülkelerden çok uluslu şirketler adına hareket edenler şirketin maksimum kar hedefine ulaşmasını engelleyecek az gelişmiş ülkeleri DTÖ'ye şikayet etmektedirler.

4.5.Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ)

Küresel kapitalizm sürecini anlayabilme yolunda çok uluslu şirketlerin önemi büyüktür. Bu anlamda bu şirketlerin gittikleri ülkelerde etkiledikleri ekonomik yönün yanında siyasi, kültürel ve çevresel etkilerine de bakmak gerekmektedir. Küresel kapitalizm sürecinde artık ulus devletlerin ekonomi, siyaset, kültür ve çevre konusunda yönlendirme fonksiyonu ortadan kalkmıştır. Bu konularda yönlendirmeyi küresel kapitalizmin önemli aktörlerinden olan çok uluslu şirketler almıştır. Çok uluslu şirketlerin tanımlanma sürecinde birçok farklı görüş olduğu bilinmektedir. Bu görüşe göre şirket birden fazla iş alanına uluslararası olarak yönelirse bu şirkete çok uluslu şirket adı verilir. Bir başka görüşe göre bir şirketin bir başka ülkede faaliyet göstermesine ulus aşırı şirket adı verilirken birden fazla ülkede faaliyet göstermesine çok uluslu şirket adı verilmektedir.

Bu tanımlardan sonra çok uluslu şirket kavramını şu şekilde tanımlayabiliriz. Ekonomik faaliyetlerini birden çok ülkede gerçekleştiren şirketler çok uluslu şirket olarak adlandırılır. Bir anlamda küresel sermayenin uluslararası dolaşmasını sağlayan ve çıkarlarını koruyan şirket olarak da adlandırmak mümkün olacaktır. Çok uluslu şirketlerin özelliği genel merkezinin bulunduğu ülkeden diğer ülkelerdeki ofisleri ve faaliyetleri yönlendirmek bu ofisler aracılığıyla diğer ülkelerde çalışmalarını sürdürmektir. Bu nedenle çok uluslu şirketlerin genel merkez dışında diğer ülkelerde daha çok çalışanı ve daha çok örgütlenmesi olabilmektedir. Tanımlardan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz. Küresel sermayenin herhangi bir ülkede faaliyet göstermesi uluslararası işletme olarak

adlandırılırken, birden çok ülkede faaliyet göstermesi çok uluslu şirket olarak adlandırılmasını sağlamaktadır.

Bir şirketin doğrudan yabancı yatırım yolu ile bir başka ülkede faaliyetine devam etmesine uluslararası işletme adı verilirken, birden çok ülkede şirketlerin her türlü faaliyetleri gerçekleştirip yürütmesine çok uluslu şirket adı verilmektedir.

Çok uluslu şirketlerin özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür.

- Birden fazla ülkede faaliyet göstermesi doğrudan yabancı yatırım yapacağı konusunda değil, doğrudan yabancı yatırımlarla birlikte her türlü şirket faaliyetlerini yapmalarıdır. (dağıtım, pazarlama)
- Genelde çok uluslu şirket faaliyetlerini az gelişmiş ülkelerde gerçekleştirmektedir. Bunun nedeni yeni pazarlar, doğal kaynaklar ve ucuz işgücü olarak belirtilebilir.
- Şirket genel merkezinin çok büyük öneme sahip olduğu çok uluslu şirketlerde tüm diğer ülkelerde yapılacak faaliyetleri genel merkez yönetiminde organize etmektedir.
- Küresel kapitalizmin karını gerçekleştirme amacına hizmet eden ve bu amacı gerçekleştiren çok uluslu şirketlerdir.
- Piyasa örgütlenmesi bakımından oligopol piyasalar biçiminde örgütlenen çok uluslu şirketler daha çok

tutunma sağlama adına araştırma geliştirme faaliyetlerine çok fazla önem verirler.

- Her ne kadar oligopol piyasalar biçiminde hareket etseler de çıkarları için diğer şirketlerle kartel biçiminde anlaşmalar yaparak tekel konumuna bürünebilmektedirler.
- Küresel kapitalizmin sermaye birikimi için yapmayacağı faaliyet yoktur. Bunun en güzel örneklerinden birisi örgütlenme olarak çok uluslu şirketler gittikleri ülkelerin ticari yasalarına hemen uyum sağlayabilmektedirler.
- Genelde az gelişmiş ülkelerde faaliyet gösteren çok uluslu şirketler bu ülke ekonomilerinde çokça ortaya çıkan ekonomik krizleri kendi amaçları doğrultusunda çıkara çevirebilmektedirler.

Küresel kapitalizmin sermayenin uluslararası dolaşımında en büyük aktörlerinden biri olan çok uluslu şirketler gittikleri ülkelerden kaynak aktarımı yaparken bir anlamda bu ülkelerin gittikçe ekonomik fakirleşmesine neden olmaktadırlar.

Çok Uluslu Şirketlerin Tarihsel Gelişim Süreci

Küresel kapitalizmin önemli ayağı olan küreselleşme sürecinin tarihsel gelişimini incelediğimizde ortaya çıkan bir anlamda çok uluslu şirketlerin tarihsel gelişimidir. Özel mülkiyetin ortaya çıkması ve ihtiyaçlar doğrultusunda bireylerin değişim sürecine girmesiyle birlikte sürecin başladığını söylemek doğru olacaktır. Çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisinde önemli yere sahip olma yolundaki en önemli dönemi olarak sömürgecilik dönemini örnek verebiliriz. Vahşi kapitalizmin karını en

çoklaştırma adına az gelişmiş ülkeleri zor kullanarak sömürgeleştirmesi ve bu ülkelerden kaynak aktarımı yaparken ucuz işgücü ile karını üst seviyelere çıkarması söylenebilir. O dönem doğal kaynakların en çok olduğu Afrika kıtasında sömürgeleşmeyen tek ülke olarak Etiyopya'nın kalması bu durumu anlatan en güzel örnektir. Özellikle Hollanda, Portekiz, Fransa, İngiltere ve İspanya sömürgeleştirme sürecinde etkili olan ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Adam Smith ve arkadaşları tarafından ortaya atılan ve uygulanan liberal politikalar sonucunda dünya ekonomisinde küresel kapitalizmin şirketlerinin çok geliştiği görülmektedir. Bu süreçte karın maksimum seviyelere çıkması şirketlerin vahşileşmesine neden olduğu için paylaşım savaşı çok fazla artmıştır. Bu bir anlamda küresel kapitalizmin en büyük krizlerinden olan 1929 dünya ekonomik bunalımını ortaya çıkarmıştır. Bu ekonomik bunalım sonucunda dünya ekonomisinde değişim süreci olarak adlandıracağımız Keynes'in karma ekonomi ile Marks'ın önderliğinde ortaya çıkan planlı ekonomi dönemidir. İşte bu dönemde ilk kurulan çok uluslu şirkete örnek olarak Hollanda menşeli Unie Margarin ile İngiliz menşeli Lever Brothers şirketinin birleşmesini örnek verebiliriz. Bu şirketlerin birleşimi ile ilk çok uluslu şirket Unilever ortaya çıkmıştır. Çok uluslu şirketlerin küresel kapitalizmin gelişim sürecinde yaşadığı en sıkıntılı dönem iki dünya savaşı arası dönem olarak belirtilebilir. Savaşlar nedeniyle ekonomik anlamda krize giren dünya ülkeleri küresel kapitalizmin iştahını kabartan bir hal almış ve II. Dünya Savaşı sonrası çok uluslu şirketlerin altın çağı olarak tarihe geçmiştir.

Özellikle 1945sonrası dönemde uluslararası piyasada Bretton Woods sisteminin kurulması ile birlikte ABD merkezli çok uluslu şirketlerinin gelişimi çok hızlı olmuştur. Bu şirketlerin yeni yerler arama çabaları karşılık vermiş ve 1945 sonrası küresel sermayenin yılları olarak tarihe geçmiştir. 1970’li yıllara kadar dünya ekonomisinde rahat biçimde faaliyet gösteren ABD merkezli çok uluslu şirketlere 1970 yılından sonra İngiltere, Fransa ve Japonya gibi ülkeler merkezli çok uluslu şirketlerin eklemelendiğini görmekteyiz. Özellikle 1990 yılından sonra dünyanın tek kutuplu hale dönüşmesini küresel kapitalizmin altın çağına giriş olarak adlandırmak mümkündür. Artık kapitalizm vahşi sürecine geçiş yaparak çok uluslu şirketlerin sayılarındaki artışla birlikte dünya ekonomisindeki büyük sömürü dönemini zor ve savaş olmadan başlatmıştır. Tarihsel süreç olarak aktardığımız dönemlerin dikkat çeken kısmı her dönemde amaç küresel kapitalizmin şirket karlarını en çoklaştırmasıdır.

Çok uluslu şirketle küresel kapitalizmin amaçları doğrultusunda dört şekilde örgütlenebilmektedirler. Bu örgütlenme biçimlerini şu şekilde sıralayabiliriz.

Merkezi Olmayan Çok Uluslu Şirketler

Bu tip çok uluslu şirketlerin dünyanın her ülkesinde özerk ofisleri oluşur ve bu özerk ofisler aracılığıyla ekonomik faaliyetler gerçekleştirilir. Bu ofislerin en büyük avantajı karar alma mekanizması kendilerinde olduğu için piyasada gelişen her duruma aynı anda müdahale etme şanslarıdır.

Merkezi Olan Çok Uluslu Şirketler

Ana merkez olarak genelde kurulduğu ülkeleri belirleyen bu şirketlerin üst düzey yöneticileri buralardan ofislerin çalışmalarını denetleme şeklinde faaliyetlerini sürdürmektedirler. Ofislerin karar yetkisinin sınırlandırıldığı genelde önemli kararların merkez tarafından alındığı ve onay merci olarak merkezin kabul edildiği çok uluslu şirketlere merkezi olan çok uluslu şirketler denilmektedir.

Uluslararası Bölümü Olan Çok Uluslu Şirketler

Bu tip örgütlenmede amaç oluşturulan uluslararası bölümün uluslararası yapılacak tüm işlemlerden sorumlu olmasıdır. Bu şekilde karar almak daha da kolaylaşmış olur. Fakat bağımsız bir faaliyet ya da bir fikrin oluşturulma sürecinde aksamalar yaşanmaktadır.

Ulus Ötesi Şirket Olan Çok Uluslu Şirketler

Bağlı ortaklık adı da verilen ulus ötesi çok uluslu şirket ana şirketin hem merkez ülkedeki şirketleri hem de ulus ötesi bağlı şirketleri denetlediği yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağlı ortaklığın merkezin AR-GE çabalarından yararlanma şansı vardır. Merkez yerli ve yabancı ortaklıkların faaliyetlerini yönetme rolünü üstlenmektedir.

Çok uluslu şirketleri bu şekilde ayırma tabi tutuktan sonra diğer bir ayırım şekli de uluslararası piyasada tutunma şekillerinden oluşmaktadır. Çok uluslu şirketler uluslararası piyasaya şirket satın alma veya birleşme, doğrudan yabancı sermaye yatırımı, lisans

anlaşmaları, diğer şirketlerle ortak girişim, dışa kaynaklardan yararlanma, franchising ve son olarak ihracat yaparak girebilir.

Çok uluslu şirketlerin küresel kapitalizmin uluslararası boyutta daha fazla getiri sağlaması için bir araç olduğu günümüzde daha da netleşmeye başlamıştır. Çok uluslu şirketlerin uluslararası piyasada bulunmalarını olumlayan yönleri olduğu gibi olumsuz yönleri daha ağır basmaktadır. Olumlu olarak atıl kaynakların değerlendirilmesi, yeni iş alanları ile istihdam yaratılması, döviz girdisi sağlama, kar elde eden girişimler yapma ve sermaye yetersizliği nedeniyle yapılamayan işlerin yapılması sayılabilir. Oysa küresel kapitalizmin gelişim sürecinde önemli aktör olan çok uluslu şirketlerin az gelişmiş ülke ekonomileri üzerinde olumsuz çok fazla etkisinin olduğu bilinmektedir. Bu olumsuz durumları tek tek incelediğimizde karşımıza çıkan sonuç şu olmaktadır.

- Sermaye ihracı ile az gelişmiş ülke üzerinde ekonomik baskının yanında siyasi baskı oluşturup istedikleri yasa ve yönetmelikleri çıkartabilmektedirler.
- Daha çok yeni teknoloji ihracı yapmak yerine çevreye zarar veren geri kalmış teknolojileri az gelişmiş ülkelere göndererek yatırım yapmaktadırlar.
- Ulusal işletmelerin sermaye birikimlerindeki azlık nedeniyle çok uluslu şirketler bu işletmelerin batışına neden olabilmektedirler.
- İş ahlakı yönünden birçok ihlalleri olan çok uluslu şirketler maksimum kar hedefi için her yolu mubah saymakta ve az gelişmiş ülke yasalarından kaçmayı tercih etmektedirler.

- Az gelişmiş ülke ekonomilerinde minimum maliyet adı altında düşük ücretlerle emeğin sömürülmesi yoluna gidebilirler.
- Az gelişmiş ülke ekonomilerinde faaliyet gösteren çok uluslu şirketlerin yaptığı bir başka uygulama da merkezin bulunduğu veya diğer faaliyet gösterdiği ülkelere üretilen malların ihracını yasaklamak olmuştur.
- Vergi oranının az gelişmiş ülkelerde düşük olması nedeniyle az vergi ödeyerek veya vergiden kaçınarak kar elde etmektedirler.

Yukarıda sayılan tüm bu olumsuz getirilerin çok uluslu şirketler tarafından tek bir amaç doğrultusunda yapıldığı bilinmektedir. Bu şirketlerin tek amacı küresel sermayenin karını en çoklaştırma yönündedir. Aynı zamanda merkez ülkenin çıkarları adına az gelişmiş ülkelerdeki kaynağını sonuna kadar kullanmaktır.

Küresel kapitalizm çağında ekonomik küreselleşme sürecini hızlandırmak için önemli role sahip olan çok uluslu şirketler dünya ekonomisindeki sermayenin çok büyük bir kısmını elinde bulundurmaktadır. ABD dünya ekonomisindeki çok uluslu şirketlerin %33'ünü kendi bünyesinde bulundurmaktadır. ABD ekonomisinde 719 adet çok uluslu şirket bulunmaktadır. ABD'nin bu üstünlüğünü %12 pay ve 264 şirketle Japonya izlemektedir. Bu iki büyük çok uluslu şirketleri barındıran ekonomiyi Çin, Birleşik Krallık ve Hindistan takip etmektedir. Çok uluslu şirketlerin şu anki dünya ekonomisi içindeki en büyük konumda olan Apple Inc yer almaktadır. Bu şirketi Microsoft şirketi izlemektedir. Diğer çok

uluslu şirketlere örnek olarak Amazon, Mc Donald's, Wolkswagen, Tesla, Nike, Nestle, Philips ve General Motors sayılabilir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı açısından olaya bakıldığında en çok yatırım yapan ülke sıralamasında birinci sırada ABD yer almakta bu ülkeyi Çin, Hollanda, Japonya, Kanada gibi ülkeler takip etmektedir.

Küresel kapitalizmin genişleme ve büyümesinde etkin olan çok uluslu şirketlerin bütçeleri de tartışma konusu olmuştur. Bu şirketlerin bütçeleri incelendiğinde dünya ekonomisinde yer alan birçok ülkenin bütçelerinden fazla bütçeleri olduğu görülmektedir. Dünya ekonomisinde bulunan 100 ekonomik kuruluşun 50 tanesinden fazlasını ülke ekonomileri değil şirketler oluşturmaktadır. Dünya ekonomisi içinde yer alan en büyük 500 şirketin dünya ticareti içindeki payı son yıllarda %70'ini geçmektedir. Bu şirketlerin paylarında ilk on sırayı alan şirketleri şu şekilde sıralamak mümkündür. Microsoft, IBM, Nestle, Procter& Gamble, Coca- Cola, PepsiCo, Citigroup, Sony, HP ve Apple Inc. biçiminde sıralamaktadırlar.

Son olarak çok uluslu şirketler hakkında şunları belirtebiliriz. Çok uluslu şirketlerin küresel kapitalizmin istekleri doğrultusunda çok fazla büyümelerinin nedenlerini şu şekilde belirtebiliriz.

Kurumsal yapılarındaki diğer şirketlerden farklı olan ayrı ayrı tüzel kişilikleri, küresel anlamda iş stratejileri ile sınır ötesine kolay ulaşmaları, sermaye yoğunlaşmasının büyümesi, az gelişmiş ülke pazarlarının gittikçe artması, ortak pazar ve serbest ticaret anlaşmaları yoluyla küresel çapa ulaşmaları, rekabet yapmadaki üstünlükleri, geniş müşteri tabanına hitap etmesi, merkezde nitelikli

işgücüne sahip olması, muhasebe tekniği açısından son bilimsel verilerle hareket etmesi, minimum maliyet alanlarında iş yapması ve az gelişmiş ülke ekonomileri üzerinde ekonomik ve siyasi anlamda baskı oluşturmasını sayabiliriz.

6.KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİ

6.1.Cumhuriyet Öncesi Dönem

Osmanlı imparatorluğu döneminde Türkiye ekonomisinin genel görünüm olarak daha çok tarıma dayandığı bilinmektedir. Osmanlı devleti daha çok toprak kazanımı şeklinde yürüttüğü ekonomik ve sosyal konumu 16 yy. sonlarına doğru toprak kazanımlarının kesilmesi dolayısıyla kötü duruma düşmeye başlamıştır. Bu dönem tarıma dayalı olan ekonominin dünya ekonomisi ile rekabet edebilecek durumda olmadığı ve daha çok ilkel ziraat aletleri ile tarımın sürdürüldüğü dönem olarak tarihsel süreçte yerini almıştır. Özellikle 1453 İstanbul'un fethinden 1850'li yıllara kadar toprak kazanımları ve gelirlerdeki fazlalıklar sayesinde imparatorluk vergi toplamadan ekonomik sürecini devam ettirmiştir. 1830'lu yıllardan itibaren ülkede sanayinin kurulması çabaları doğrultusunda yabancı sermayeye gümrük muafiyeti sağlanması yoluna gidilmiştir. Özellikle 1838 yılında İngilizlerle imzalanan Balta Limanı anlaşması doğrultusunda yabancı sermaye Osmanlı sınırları içinde rahat hareket eder konuma gelmiştir. İmparatorluk küresel bir güç olma şansını kaybederek küresel güçlerin sermayesinin dolaştığı büyük bir pazar konumuna gelmiştir. Büyük imparatorluk tam anlamıyla ülkede çok olan hammaddenin dış satım yoluyla gönderilmesi ihtiyaç olan sanayi ürünlerinin dış alım yoluyla giderilmesi şeklinde bir ekonomik yapıya bürünmüştür. Ekonomik süreçte tüm bu zorluklarla savaş nedeniyle elde edilen ganimetlerin azalması sonucu alınmaya

başlayan dış borçların da eklenmesiyle yabancı sermayenin istediği bir pazar elde etmesinin önünde hiçbir engel kalmamıştır. İlk borçlanmanın başladığı dönem 1854 yılında ortaya çıkan Kırım Savaşı sonrası İngiltere ve Fransa'dan alınan dış borçlanma dönemi olarak tarihe geçmiştir. Bu süreci Osmanlı Devleti'nin yarı sömürgeleştirilmeye başladığı dönem olarak tanımlamak doğru bir yaklaşım olacaktır. 1908'li yıllarda tarım ürünlerine yönelik ve diğer hammaddeleri ihraç eden imparatorluk, sanayi ürünlerinin ithalatını artırması nedeniyle büyüyen bir dış ticaret açığı ile karşı karşıya kalmıştır. İmparatorluk içinde ticaretle uğraşan büyük kesimi oluşturan gayri müslimler aracılığıyla ticarete tamamen dışa bağımlı hale gelen imparatorluk sanayide iyice geri kalmış tarıma dayalı ekonomik sistemde yoluna devam etmiştir.

Bu dönemde tarım ürünlerinin %13- 14'ü ihraç edilir duruma gelmiştir. Ancak bu ihracatı etkileyen ve azalmasına neden olan savaş yıllarının başlaması olacaktır. Tüm bu süreçlere ülke ekonomisindeki kötüleşmenin de eklenmesiyle istihdam edilenlere verilen ücretlerde çok ciddi azalmalar meydana gelmiştir. Bu dönemde yapılan yabancı sermaye yatırımlarının tamamen hammadde alımına yönelik olduğu görülmektedir. Bu yatırımlardan ilk sırada olan demiryolları, banka, sanayi yatırımları, sigorta yatırımları, madenler, elektrik, limanlar ve ticaret yatırımları oluşturmaktadır. Küresel sermayenin tam da gelişmeye başladığı dönemde gerileme dönemine giren imparatorluk bir anlamda küresel sermayenin istediği büyük bir pazar durumuna gelmiştir. İmparatorluğun değişimini sağlayan dönem olarak cumhuriyetin kurulması söylenebilir.

6.2.Cumhuriyet Dönemi

1923 yılından itibaren Türkiye ekonomisinde yeni bir dönem başlamıştır. Cumhuriyetin ilk dönemindeki iktisadi politikaların Osmanlının son dönemindeki iktisadi politikalarından çok da farklı olmadığı bilinmektedir. Özellikle Lozan Barış anlaşmasının ekonomik anlamda getirdiği kısıtlamalarını 1929 dünya bunalımı da takip edince cumhuriyetin ilk yıllarındaki ekonominin tam da bağımsız bir ekonomi olmadığını söylemek doğru bir yaklaşım olacaktır. Lozan anlaşmasının hükümleri arasında bulunan kapitülasyonların kaldırılması ile ilgili hüküm tam anlamıyla yerli ekonominin oluşmasına destek veren hüküm olarak görülmektedir. Ancak bunun dışındaki hükümler ekonomik olarak Osmanlının son döneminden bir farklılık arz etmemektedir. Bu hükümlerle dış borçların 85,6 milyon lirası ödenmek zorunda kalmıştır. Savaş sonrasında dış ticaretini düzenleme şansı olan cumhuriyetin 5 yıl süre ile yabancı ticaretine karşı uygulanabilecek her tür politikanın yasaklaması maddesi ile Osmanlının gümrük tarifesinden ayrılması bir anlamda hayal oluyordu. Bu maddeler ile genç cumhuriyet kendi iktisat politikasını oluşturmak için belli bir süre daha beklemek zorunda kalıyordu. 17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihinde yapılan İzmir İktisat Kongresi tam anlamıyla yerli sermayenin oluşumunu sağlamaya yönelik bir kongre şeklinde örgütlenmiştir. Bu kongre ile çiftçilerin ve az miktarda olan tüccarların cumhuriyet yönetimi ile anlaşması sağlanıyordu. Millileştirme dönemi olarak da adlandırılan kongre ile oluşturulan iktisat politikalarından ilki Osmanlı döneminde demiryolları, limanlar yabancı sermayede iken millileştirilmesi sağlanıyordu. Tütün tarımı ile elde edilen tüm

gelirin millileştirilmesi sağlanırken yabancı işletmeler de faaliyetlerine devam etti. Bir anlamda çok fazla iktisadi politikanın Osmanlı döneminden farklı olmadığı bu süreçte değişen politikalarla ticaret kesiminin ihracat ve ithalatın son dönemlerdeki en iyi konumunu yaşadığı söylenebilir.

6.3.1930- 1939 Devletçi Sanayileşme Dönemi

Türkiye iktisat tarihine ekonomik anlamda devletçilik ve korumacılığın en iyi uygulandığı dönem olarak geçen 1930- 1939 dönemidir. Bu dönemin en önemli özelliği liberal politikalar sonucunda dünya ekonomisinde ortaya çıkan 1929 dünya ekonomik bunalımına rastlanmasıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlının son döneminden farklı bir ekonomik politika izlemeyen Türkiye bu dönemde dış kapalı devletçilik yolu ile sanayileşme ekonomi politikası izlemiştir. Devletçi ekonomi politikalarının izlendiği bu dönemde ithal ikameci politika ön plana çıkarılarak un, şeker ve pamuk üretiminde il sanayileşmenin başlaması sağlandı. Türkiye bir anlamda kendi öz kaynakları ile üretim yapabiliyor ve yabancı sermayenin etkisinden uzak durabiliyordu.

1930- 1939 dönemi tam bir ekonomi politikalarında değişim ve dış ticarete belirleme dönemi olarak iktisat tarihi literatürüne geçmiştir. Bu dönem ekonomi politikalarını belirleyen başlıkları şu şekilde sıralamak mümkündür.

Ülke ekonomisi tam anlamıyla planlı ekonomi yolu ile devletçi ekonomik politikaları uygulamaya başlamıştır. Tarım ekonomisinin gelişmesinin yanında sanayiye yönelik ekonomik

yatırımlara hız verilmesi ve bunların devlet eliyle gerçekleştirilmesidir. Devlet eliyle ekonomide finans ayağını belirleyen bankacılık ve ticaret alanı geliştirilmesi ön plandadır. Ulaşımında özellikle demiryolu ulaşımının tercih edilmesi yoluyla maliyetlerin azaltılması hedeflenmektedir. İthal ikameci ekonomi politikası izleyerek dış ticarete yabancı sermayenin etkisini minimum hale getirmektir. Sanayi anlamında Türkiye’de çok fazla hammaddesi bulunan madencilik tercih edilmiştir. 1929 bunalımı sonrası dünya ekonomisinde başlayan krizin Türkiye ekonomisindeki etkisini azaltmaya yönelik uygulanan devletçi politikalar ile ekonomik büyümede hızlı artışlar hedeflenmiş ve tutturulmuştur. Bu süreç aynı zamanda Türkiye ekonomisinde yerli ticaret kesimi ve sanayi kesiminin tarım kesimine oranla daha fazla büyüme süreci olarak tarihe geçmiştir. Bu dönemde ayrıca 1933-1937 yıllarını kapsayan birinci beş yıllık sanayi planı ile 1938-1942 yıllarını kapsayan ikinci beş yıllık sanayi planı uygulamaya konulmuştur. Planlı ekonomi adına yapılan sanayi planları daha çok teoride kalmış uygulamada tam anlamıyla karşılık bulamamıştır.

6.4.1940- 1960 Savaş ve Savaş Sonrası Dönem

Bu dönemi savaşın etkisinde kalan dönem diye adlandırarak açıklamaya başlamak doğru olacaktır. Bu süreçte 1933- 1937 ve 1938- 1942 yıllarını kapsayan iki adet beş yıllık sanayi planlarının uygulamasının kesintiye uğraması karşımıza çıkmaktadır. 1930-1939 dönemini kapsayan devletçi politikalar ve bu politikalarla birlikte ortaya konulmaya çalışılan reformlar savaş döneminde ya

daha az uygulanmış ya da tamamen uygulamadan kaldırılmıştır. Savaş dönemlerinde her zaman olduğu gibi bu dönem de sermaye sahipleri lehine bir gelişim göstermiştir. Ticaret burjuvazisini yok etme anlamına gelen varlık vergisi sonucunda tamamen vergi borçlarını ödemekle uğraşan ticaret yapanlara karşılık mülk sahipleri gittikçe zenginleşmişlerdir. 1946 yılından sonra Türkiye ekonomisi bir anlamda yapısal değişime doğru ilerlemiştir. Planlı ekonomi olarak 1930 yılında başlayan ve bu zamana kadar uygulanan dışa kapalı korumacı politikalar yavaş yavaş gevşetilmeye başlamıştır. Savaş sonrasında dünya ekonomisinde tartışmasız lider olarak ortaya çıkan ABD dış yardımları serbest ticaret ve ucuza verdiği kredilerle savaş döneminde dış açık vermeden büyüyen Türkiye ekonomisini dışa bağımlı hale getirmede etkili olmuştur.

Bu dönem özellikle liberal politikaların ön plana çıkarılmaya başladığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. 1947 yılında Türkiye küresel kapitalizm kurumlarından biri olan IMF'ye üye olarak ilk liberalleşme adımıyla bulunmuştur. Bu süreçten sonra tarihte Truman Doktrini olarak bilinen ABD'nin Sovyet tehdidine karşı azgelişmiş ülkelere yaptığı yardımlardan Türkiye de alma yoluna gitti. Türkiye'ye bu şekilde 100 milyon dolar yardım yapıldı. Azgelişmiş ülkeleri gelişmiş ülke seviyesine getirme amacıyla ABD tarafından çıkarılan Marshall Yardımlarından da yol yapımı, askeri yardım, tarımın modernleşmesi ve doğal kaynakların çıkarılıp işlenmesine yönelik teçhizatlar almak için kullanılmıştır. Türkiye toplam olarak bu yardımlardan 118 milyon dolarlık yardım almıştır. Truman Doktrini ve Marshall Yardımları ile küresel

kapitalizm bir anlamda Türkiye ile işbirliği kurma yoluna gitmiştir. Planlı dönemde önem verilen demiryolu taşımacılığının yerini karayolu taşımacılığı almaya başlamıştır.

Liberal politikalar sonucu artan dış ticaret açıkları bir anlamda Türkiye ekonomisini tekrar kronik açık verme şeklinde bir durumla karşı karşıya getirmiştir. Bu dönemde özel sektör yatırımlarına önem verilip kalkınmacı bir ekonomi politikası uygulanma yoluna gidilmiştir. Dönemin politikalarını ekonomi literatüründe karma ekonomi olarak tanımlanan politikalar diye tanımlayabiliriz. Bu dönemde IMF heyetinin Türkiye'yi ziyareti ile 4Ağustos 1958'de devalüasyon yapılmak zorunda kalınmıştır. Özel sektörün gelişmesi bu dönemde gittikçe hızlanmış ve Türkiye ekonomisinde planlı dönemden sonra özel sektörün sermaye birikimi sağladığı dönem olarak ekonomi tarihine geçmiştir. Küresel kapitalizm ve onun kurumları olan IMF ve Dünya Bankasının yönlendirmeleriyle özel sektörün Türkiye ekonomisinde güçlenmesi sağlanırken dışa açılımın artması sonucu kapitalizm yeni pazar olarak Türkiye pazarına tekrardan rahatça giriş sağlama yolunda büyük adım atmıştır.

6.5.1960- 1980 Dışa Bağımlı ve Krizler Dönemi

1923 yılından itibaren çeşitli ekonomi politikaları uygulayan Türkiye ekonomisi 1960- 1980 döneminde bir önceki dönem olan ve ekonomide büyük açıkların ortaya çıkmasına neden olan liberal döneme karşı bir politika uygulanmıştır. Planlı ekonomi dönemini andıran devletin ekonomik hayata müdahale ettiği, içinde yer aldığı ve düzenlemeler yaptığı planlı ekonomi dönemi adını

verebileceğimiz bir dönem başlamıştır. Bu dönemin önemli özelliği Türkiye ekonomisine yöne verecek olan Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) hayata geçirilmesidir. DPT kalkınma planları aracılığıyla ekonomide düzen yapmayı hedeflemiştir. DPT bu doğrultuda üç tane kalkınma planını ekonomide hayata geçirme şansına sahip olmuştur. Bu planlar şu dönemleri kapsamaktadır. 1963- 1967 I. Beş yıllık Kalkınma Planı, 1968- 1972 II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1973- 1977 III. Beş Yıllık Kalkınma Planı olmak üzere tam üç plan uygulamıştır. Planlardan ve uygulamalardan yola çıkarak devlet öncülüğünde karma ekonomi adını verebileceğimiz bir dönem olan 1960- 1980 dönemi ekonomik krizlerin de çok fala yaşandığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Küresel kapitalizmin kurumları aracılığıyla yeni pazarlar yaratma yolundaki çabaları kısa süreli kesintiye uğratan dünya ekonomik krizleri şunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

1974 yılında ortaya çıkan ve dünya ekonomisinde I. Petrol Krizi olarak bilinen süreçte petrol fiyatları bu güne kadar olmamış biçimde dört katına çıkmıştır. Petrol anlamında dışa bağımlı olan Türkiye ekonomisi bu durumdan olumsuz etkilenmiş ve çok büyük dış ticaret açıkları ile birlikte bütçe açığı vermiştir. Bu sürece bir de Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle Türkiye'ye küresel kapitalist ülkelerin uyguladığı ambargonun eklenmesiyle ekonomi daha da kötüleşmiştir.

1979 ve 1980 yıllarını kapsayan Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) petrol fiyatlarında yaptığı aşırı artışlar sonucunda ikinci petrol krizi adı verilen kriz Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Ekonomik tıkanmanın üst seviyede olduğu

döneme rastlayan bu krizle Türkiye ekonomisinde enflasyonun hızlı artması, tüketim malları azlığı, karaborsa ve yüksek işsizlik dönemi başlamıştır. 1978- 1979 yılında iki defa devalüasyon yapılmış ancak küresel kapitalizmin kurumu olan IMF tarafından yeterli bulunmamıştır. IMF bu nedenle gelirler politikası adı altında birçok öneri sunmuş fakat yüksek olan muhalefet nedeniyle uygulamaya konulamamıştır.

IMF'nin önerdiği politikaların uygulanmaya girmemesinde etkili olan işçi sendikaları ve toplumsal muhalefet nedeniyle ekonomik tıkanlıkların artışı gittikçe hızlanmıştır. Bu dönemde Türkiye ekonomisine ithal ikameci sanayileşme politikasından tamamen vazgeçip ihracata dayalı sanayileşme politikasına geçmesini öneren IMF ekonomide yeni bir dönemi 24 Ocak 1980 Kararlarının alınması sürecini uygulamaya koymuştur. Ekonomik krizlere ek olarak siyasi krizlerin de ülkede ortaya çıkmaya başlaması sonucu mevcut iktidarın ülkeyi yönetmeye başlaması ile yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemi ekonomi tarihinde 24 Ocak 1980 İhracata Dayalı Sanayileşme Politikaları olarak görmekteyiz. Özellikle 1977 yılında ortaya çıkan dış ticaret açığı sonucu hükümetlerin ucuz faizli kredi alma yoluyla kapatılmaya çalışırken kredilerin düzgün kullanılmaması sonucunda borçlanma ve tüketim inanılmaz şekilde artmıştır. 1977 yılı itibariyle ihracatın ithalatı karşılama oranı % 30 kadar düşmüştür. 1970 yılında 1,8 milyon dolar olan borçlanma miktarı 7 yıl içinde 10 milyar dolara çıkmıştır. Toplam borç içinde kısa vadeli borç miktarı çok fazla arttığı için çevrilemez duruma gelmiştir. Toplam borcun %52'si kısa vadeli borçlardan oluşmuştur. Borç çevrilemediği için ülkenin

ihtiyacı olan dış kaynak ithalatı peşin paralarla yapılmak zorunda kalmıştır.

Bu dönemi Türkiye ekonomisi şu şekilde tamamlayacaktır. Ekonomik ve siyasi krizlerle içinden çıkılmaz durumda olan ve bu sürece karşı küresel kapitalizm önerisi doğrultusunda uygulanması için alınan 24 Ocak 1980 neoliberal politikalar dönemidir. Bu dönemden itibaren Türkiye ekonomisini ekonomik krizler ve bu krizlere yönelik alınan kararlar çerçevesinde açıklamaya çalışacağız.

Küresel kapitalizmin kurumlarında olan IMF'nin Türkiye ekonomisine yönelik olarak verdiği finansal destekler karşısında uygulama taahhüdü verdiğini finansal ve ekonomik önlemleri içeren Niyet Mektupları da ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

6.6. 24 Ocak 1980 Kararları Sonrası ve Ekonomik Krizler

Türkiye ekonomisi tarihsel süreç olarak yeni bir evreyi yaşayacağı 24 Ocak kararları ile yeni bir döneme başlangıç yapmıştır. Bu döneme kadar ekonomi politikalarında ithal ikameci politikaları ve ulusal söylemleri dillendiren ve devletçi politika anlamında planlı ekonomiyi tercih eden Türkiye artık bu politikalardan vazgeçmiştir. Bu politikaların yerine İhracata Dayalı Sanayileşme Politikaları adı altında 24 Ocak kararlarını uygulamak için süreç başlatılmıştır. Fakat o dönemde sendikal mücadelelerin yüksek olması ve toplumsal muhalefet nedeniyle politikaların uygulanması 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile başlamıştır. Küresel kapitalizmin yeni pazar arayışları doğrultusunda Türkiye ekonomisine önerdiği bu politikaların uygulanma süreci askeri

cuntanın yönetime el koyması sonucu olmuştur. Keynesyen ekonomiden daha çok neoliberal ekonominin tercih edildiği dünya kapitalizminde Türkiye'ye uygulama için neoliberal program önerilmiştir. Bu program ayrıntılı bir şekilde serbestleşme politikaları doğrultusunda Türkiye ekonomisinde devletin payını azaltarak özelleştirmeler ile kamu maliyesinin yönünü belirlemiştir. 24 Ocak 1980 tarihinde ortaya konulan istikrar tedbirleri daha çok ortodox politikalara dayanmaktadır. Bu politika çerçevesinde ekonomik süreçte Türkiye daha çok sıkı para ve sıkı maliye politikaları uygulama yolunu tercih edecektir. Çünkü bir anlamda 1980 öncesi ekonomik daralmanın suçlusu olarak kamu açıkları, para arzının artması ve dış açık kabul edilmiştir. 24 Ocak 1980 kararları ekonominin bundan sonraki süreçte ne yöne evrileceğini belirlemesi nedeniyle önemli kararlardır. Artık Türkiye ekonomisi tamamen ithal ikameci politikaları bırakarak ihracata dayalı sanayileşme politikası ile serbest ticaret dönemine başlamış olacaktır. 24 Ocak 1980 yılında alınan bu ekonomik politikaların ayrıntılı biçimde incelenmesi gerekmektedir. Çünkü Türkiye ekonomisi bu politikalar çerçevesinde ekonomik sürecinde bir yapısal dönüşüme girmiş bulunmaktadır.

24 Ocak kararları bir anlamda IMF ile yapılan görüşmelerde daha önceleri kısa vadeli olarak yapılan ve ekonomiye küçük rahatlama sağlayan Stand-By anlaşmaları 24 Ocak kararları ile bir anlamda orta vadeli programların uygulanmaya konulma süreci başlamıştır. Bu alınan kararların en belirgin özelliği ekonomide sağlanacak olan liberalleşme adımıdır. Bu çerçevede alınan kararlara ilişkin başlıkları şu şekilde açıklayabiliriz.

*Ekonomik süreçte dövize yönelik olarak uygulanan kısıtlamalar kaldırılmıştır. Serbest olarak döviz alım satımı başlamıştır. Sabit kur politikası bir anlamda rafa kaldırılarak 1 Mayıs 1980'den itibaren dövizde günlük kur uygulama sürecine geçilmiştir. Aynı zamanda bu uygulamalarla birlikte devalüasyonlar gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde uygulanan devalüasyonlar sonucu 24 Ocak 1980'de ABD doları, 47 TL'den başladığı süreci 5 Ağustosta 80 TL'ye kadar çıkarmıştır. Burada amaçlanan devalüasyon yapılarak ve ekonomide gerçekçi kur politikası uygulanması sonucunda dış ticaretten beklenen yarardaki artış oranıdır.

*Daha önceleri kurulmuş olan ve ekonomide fiyatlar üzerinde etkisi bulunan fiyat kontrol komitesi uygulamasına son verilerek fiyatların piyasa koşullarında arz ve talebe göre belirlenmesi yolu tercih edilmiştir. Bu bir anlamda ticarete bulunan rantların sanayileşme yönüne aktarılması anlamına gelmektedir.

*Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) üretimlerinde merkezi olarak belirlenen fiyat politikasından vazgeçilerek KİT ürünleri fiyatlarının serbest piyasa koşullarında belirlenmesi sağlanarak KİT zararlarının azaltılması hedeflenmiştir. Ayrıca KİT tarafından üretilen malların kapsamı daraltılarak bu kurumların özelleştirme yolu ile serbest piyasaya geçiş hedeflenmiştir. Ancak bu dönemde serbest bırakılan KİT ürünleri fiyatlarındaki artış nedeniyle özel sektörün de ürettikleri mallara çok yüksek zamlar yaptığı görülmüştür.

*Tarım ürünlerine uygulanan desteklemelerin daraltılmasının yanında sanayi üretiminde kullanılan ara mallara ilişkin

desteklemeler de kaldırılmıştır. O dönemde ücret malları olarak adlandırılan çay, şeker ve Sümerbank ürünlerine uygulanan desteklere son verilmiştir. Bu tip desteklemelerin kaldırılması ile amaçlanan serbest ticaretin üretimin her kademesine yayılmasıdır. Fakat bu bir başka anlamda da desteklemelerle ayakta kalan üreticilerin zayıflaması ya da ortadan kalkması anlamına gelmektedir.

*24 Ocak kararları ile ekonomi üzerinde çok fazla etkisi bulunan faiz oranlarının belirlenme süreci de serbestleşme politikaları yönünde olmuştur. Daha önce devlet tarafından piyasa koşullarının altında belirlenerek sanayi ve ticaret kesiminin rahat biçimde kredi bulması sağlanmıştır. Faiz oranlarının belirlenme süreci 24 Ocak kararları ile borç veren tasarruf sahipleri ile borç alan fon ihtiyacı bulunan işletmeler arasındaki arz talebe bırakılmıştır. Bu durum bankların daha çok büyümesine ve gelişmesine yardımcı olmuştur. Ancak 1983 yılından itibaren piyasa faiz oranlarını yönlendirme ve belirleme yetkisi Merkez Bankası'na verilmiştir.

*Neoliberal politikalar çerçevesinde gelişen 24 Ocak kararları sonucunda dış ticarete serbestleşme adımları atılmıştır. Bu serbestleşme adımlarını desteklemek amacıyla verilen ihracatı teşvik krediler, ihracata uygulanan vergi iadesi ve ihracatı teşvik etmek amacıyla alınan vergi muafiyeti ve istisnalar uygulamaya geçirilmiştir. İthalat için daha önce uygulanan ithali yapılabilecek mallar listesi kavramı değiştirilerek ithaline izin verilen mallar listesi yerine ithalatı yapılamayacak mallar listesi şeklinde uygulamaya gidilmiştir.

*24 Ocak 1980 yılında alınan kararlar bakımından önemli yer tutan bir karar olarak da yabancı sermayenin ülkeye gelişini kolaylaştırma adına yabancı sermayeyi teşvik anlamında ülkeye gelen yabancı sermayeye uygulanan bürokratik işlemlerde azalmaya gidilmiştir. Tüm bu işlemlerin yanında IMF'nin önerileri doğrultusunda ekonomide sıkı para ve sıkı maliye politikaları uygulanarak enflasyonun azalması için uğraşmıştır.

1979 ithal ikameci sanayileşme politikalarına son döneminde ekonomik sıkıntıların ülke ekonomisini kütü şekilde etkilemeye başlaması sonucu 1980 yılına ekonomik krizle giriş yapılmıştır. Bu dönemin özelliği ithal ikameci sistemin ortadan kaldırılarak serbest piyasa ekonomisine doğru geçiş yapmasıdır. Bir anlamda kamu ağırlıklı karma ekonomi sistemi sonlandırılmış bunun yerine özel sektör ağırlıklı karma ekonomi sistemi hayata geçirilmiştir. Bu durumu daha da netleştirme adına IMF'nin bu süreci nasıl belirlediğine bakmak anlamlı olacaktır. IMF bu süreci özellikle şu şekilde belirleyecektir. Kendisine iletilen niyet mektubunda belirtildiği üzere kamu kesiminin ticaret ve üretiminden alabildiğine uzaklaştırılması ve serbest piyasa ekonomisine geçişin ön plana çıkarılmasıdır. Tarıma uygulanan destekler gittikçe gevşetilecek diğer alanlardaki destekler kaldırılacaktır. Yüksek olan enflasyonu yok etme adına sıkı para ve maliye politikaları izlenecektir.

İthalat hızlı biçimde serbestleşme sürecine sokulacak ve bu sayede dış ticaret artacaktır. Bu süreçte özellikle faiz oranlarında artışlar sağlanarak dış borç ödemelerinde istikrar sağlanması sürecine girilecektir. Bu çıkarımlardan elde edilen sonuç küresel

kapitalizmin kurumlarından olan IMF borçların çevrilmesini sağlamak amacıyla 24 Ocak 1980 kararlarını uygulatacağı. Askeri cunta aracılığıyla bu kararların uygulanmasına başlandı. Borçların çevrilebilmesi için kaynak arayan ülke bir anlamda kısa vadeli çözümler karşılığında uzun vadeli ülke ekonomisinin yönünü değiştirerek kararlar kabul edilmek zorunda kalmıştır.

1980- 1988 döneminde üretim daha çok ihracata yönelik yapılırken iç piyasa ihmal edilmiştir. Ülke ekonomisi bu dönemde yüksek büyüme rakamına ulaşmıştır. Bu dönemde ihracat hacminde bir artış meydana gelmiş ve 1980 yılında 4,9 milyar dolar olan ihracat 1989 yılına gelindiğinde 11,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu artışa rağmen dış açık çok az azalmış ve bu dönemde ithalat 7,9 milyar dolardan 15,8 milyar dolara çıkmıştır.

Para politikaları açısından sürece bakıldığında ekonomide genel dengenin sağlanması koşulunu belirleyecek olan para ve maliye politikalarıdır. Toplam arz toplam talep dengesini sağlamak için enflasyonun azaltılması gerekmektedir. Enflasyonu azaltmanın yolu olarak da sıkı para politikaları tercih edilmiştir. Bu sürece destek vermek amacıyla 1988 yılında Merkez Bankası bünyesinde faaliyet gösterecek olan döviz borsası açılmıştır. Türk parasının değerini koruma adına 22 Mart 1990 tarihinde TL konvertibl olarak IMF tarafından kabul edilmiştir. Amaç bu politikalar sonucu küresel kapitalizmin isteği doğrultusunda kamu kesiminin üretim ve ticaret içindeki payının gittikçe azaltılarak dünya ekonomisinde rüzgarı hissedilen finansal serbestleşmenin ülke ekonomisinde uygulamasını sağlamaktır. Bu istek de 1989 yılında alınan kararlar hayata geçirilmiş ve Türkiye ekonomisinde döviz ile ilgili yapılan

işlemler artarken yabancı sermaye de serbestçe dolaşmaya başlamıştır.

Bu gelişen süreçlerin sonunda Türkiye ekonomisinde ticari ve mali sermaye IMF'nin uygulamaya koyduğu ekonomik politikalardan daha çok büyüme yaşarken, küresel kapitalizmin isteği doğrultusunda sanayileşme olumsuz yönde etkilenerek gittikçe dışa bağımlı hale dönüşmüştür. Tüm bu uygulanan politikalara rağmen ekonomideki kaynak sorununun bir türlü çözülemediği görülmektedir. Türkiye ekonomisinde bu dönemde bir taraftan liberal politikalar sonucu uluslararası sermaye serbestçe dolaşım elde ederken, diğer taraftan ekonomide ortaya çıkan sorunların çözümünden çok ticari popülizm ön plana çıkmıştır. Sürecin en önemli ve uluslararası sermayenin ülkeye gelişini sağlayan yönü ise 1995 yılında Avrupa Birliği ile imzalanan Gümrük Birliği anlaşması olarak karşımıza çıkmaktadır. Serbest ticarete önem veren 24 Ocak kararları sonucunda vergilerde artış yapılırken hammadde kaynağı olan devlet tarafından işletilen madenler özelleştirilmiş, Tekel'in özelleştirilmesi yoluna gidilmiş ve serbest bölgelerin kurulmasıyla küresel kapitalizm istediğini almıştır.

6.7.1994 Krizi ve 5 Nisan Ekonomik Kararları

24 Ocak 1980 yılında başlayan serbest ticaret akımı sonucunda finansal serbestleşme sürecinin yaşanacağı 1990- 1993 döneminde ortaya çıkan ekonomik kriz birtakım yeni kararların Türkiye ekonomisinde uygulanmasına neden olmuştur. Küresel kapitalizmin pazar arayışları çerçevesinde 1980 yılından itibaren

başlattığı topyekun saldırı bir anlamda 1990'lı yıllardan büyük boyutlara ulaşmıştır. Finansal serbestleşmenin gittikçe arttığı bu dönemde ekonomi üzerinde alınan kararların devamlılığı konusunda büyük sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunların ilki olarak borçların çevrilebilirliği meselesini söylemek mümkündür. Artan bütçe açıkları ve borçların borçla finanse edilmeye başlanması faiz oranlarında da hızlı yükseliş sonucu bir de açıkların kapatılmasında Merkez Bankası kaynaklarının kullanılması yeni bir ekonomik krizi ortaya çıkarmıştır. Bu ekonomik krizin belirleyicileri arasında şu maddeleri saymak doğru bir yaklaşım olacaktır.

- Dış ticaret açığının gittikçe fazlalaşması
- Bankalarda ortaya çıkan açık pozisyonlar
- Merkez Bankası'nın döviz hareketlerini kontrol amacıyla piyasaya döviz satışı yapması
- Bankaların kredi sağlama işlevinden çok kar getirecek diğer alanlara yönelmesi
- Kamu finansmanının sağlanamaması ve sürekli ortaya çıkan açıklar
- Siyasi çıkarlar adına yapılan yüksek seçim harcamaları
- Mevduatların gün geçtikçe dünya konjonktüründen kaynaklı azalması
- Dış borç çevirmede yaşanan kredi derecelendirme kuruluşlarının eksi notlarına bir de dünya ekonomisinde yaşanan durgunluk eşlik edince 1994 yılı yeni bir krizin başladığı yıl olarak ekonomi tarihindeki yerini almıştır.

1990 yılında başlayan finansal küreselleşme adı verilen uluslararası mal ve para piyasaları ile bütünleşme anlamına gelecek olan finansal serbestleşme sonucu krizin yaşandığı belirtilmektedir.

Finansal serbestleşmenin beklentileri içinde yer alan yurt içi ve yurt dışı tasarrufların ekonomi içindeki yerini almasıyla ortaya çıkacak olan kredi bollaşması faiz oranlarının azalıp uluslararası piyasalar seviyesine gelmesi ve yatırım harcamalarındaki artış sonucu büyüyen ekonomi bulunmaktaydı. Oysa tüm bu beklentilerin aksi durum gerçekleşince 5 Nisan 1994 yılında yeni ekonomik kararlar yürürlüğe konmak zorunda kalındı.

Bu kararları şu şekilde belirtmek mümkün olacaktır. Kamu kesimi harcamalarındaki artışın azaltılması ve bunun yanında kamu gelirlerinin de artırılması yoluna gidilmesi olacaktır. Bu sayede oluşan yüksek enflasyon kontrol altına alınabilecektir. Mevduatların tekrar bankacılık sektörüne çekilmesi amacıyla mevduatlara getirilen garantilerin artırılması yoluna gidilmiş 1994 yılından itibaren mevduatların tamamı devlet garantisi altına alınmıştır. Kamunun devlet içindeki payını azaltmaya yönelik olarak KİT'lerin yapıları tekrar düzenlenerek gittikçe özelleştirilmeleri yönünde karar alınmıştır.

1994 yılında alınan bu kararlar ile yine ekonomide sıkı para ve sıkı maliye politikaları uygulanma yoluna gidilse de kararların tam anlamıyla uygulanmaması sonucunda ekonomide aşırı bir daralma meydana gelmiş ve %6,1'lik bir küçülmeyi yaşayan ekonomi faiz oranlarının da artması sonucu artı yönde büyümeye geçse de yüksek faizlerle borçlanmaya devam etmiştir. Daraltıcı

maliye politikaları sonucu azalan kamu açıkları belli bir süre sonra tekrar artmaya başlamıştır. Bu dönemde gerçekleşen mevduatların tasarruf sahipleri tarafından geri çekilmesi sonucu banka krizi yaşanmıştır. Bu krizin önlenmesi için mevduatların tamamına devlet güvencesi getirilmiştir. Yüksek faiz nedeniyle çevrilmesinde sorun yaşanan borçların ülke bütçesi üzerine getirdiği açıkların artması sonucunda Nisan 1994 kararlarının etkisi tamamen ortadan kalkmıştır. Bu durumun ortaya çıkması yeni bir krizin habercisi olarak adlandırılmıştır. Bu dönemin sonunda asrın felaketi olarak tarihe geçen 17 Ağustos 1999 depremi ekonomik çöküntüyü hızlandırmıştır.

Ekonomik sıkıntının bu denli artması sonucunda küresel kapitalizm kurumlarından olan IMF ilk başvuru kaynağı olmuştur. IMF aracılığıyla krizden kurtulma beklentisi içinde yeni bir niyet mektubu hazırlanarak sunulmuştur. IMF ile bir buçuk yıllık yakın izleme anlaşmasının imzalanması sonucunda IMF'den şartlı kredi kullanımı başlamış ve bu alınan krediye karşılık Türkiye ekonomisi 3 aylık dönemler itibariyle IMF tarafından kontrol edilmiştir.

6.8.2000 ve 2001 Ekonomik Krizler Dönemi

Küresel kapitalizmin kurumlarından olan IMF'nin az gelişmiş ülkelere uyguladığı ve yalnızca Türkiye ekonomisine özgü olmayan politikalar sonucunda ekonomik krizlerin azalmaktan çok arttıkları ülke ekonomilerinde gözlemlenmiştir. Özellikle IMF'ye sunulan niyet mektubu ve bunun sonucunda ortaya çıkan yakın izleme politikası 2000 yılına gelindiğinde artan likidite sorununa

çözüm olmadığı gibi ekonomi içinde yaşanan yapısal sorunların gittikçe arttığı görülmüştür.

Bu dönemin en önemli özelliği Türkiye ekonomisine I. Dünya Savaşı sonrası dönemde yaşadığı ekonomik daralmadan daha büyük bir daralmayı yaşamamasıdır. Ekonomi tarihine geçecek olan 2001 yılında %9,5 oranında küçülme Türkiye ekonomisindeki en büyük daralmadır. Bu döneme asıl damga vuran olaylardan biri ise yabancı sermayenin büyük çoğunluğunun Türkiye ekonomisinden ayrılarak ülkelerine dönüşleridir. Yabancı sermaye ekonomide söz verilen reformların yapılmaması, enflasyon oranının yüksek seyretmesi, cari işlemler dengesinin bozulması ve bankacılık sektöründe ortaya çıkan büyük sorunlar nedeniyle ülke ekonomisini terk etmiştir. Bu dönemi bir anlamda bankacılık sektör krizi dönemi diye adlandırmak yanlış olmayacaktır. Ülke ekonomisinin finans ayağını yürüten bankacılık sektörü bu dönemde şu sıkıntılar ile karşı karşıya kalmıştır. Banka ekonomilerinde döviz pozisyonu açığı gittikçe yüksek oranlara ulaşmıştır.

Özellikle banka bilançolarının aktif ve pasif kalemleri arasında önemli bir vade farkı ortaya çıkmıştır. Daha fazla kar amacıyla bankaların kamu iç borçlanma senetleri alımı gerçekleştirmesi sonucu kaynak dağılımı sorunu görülmüştür. Finansal serbestleşme yönünde ekonomide uygulanan politikaların yasal alt yapı ile desteklenmemesi. Kamuya ait bankalarda görev zararlarının gün geçtikçe artıp içinden çıkılmaz bir hal alması. Özel bankaların öz kaynak yeterliliğinin olmaması ve bu bankaların büyük çoğunluğunun grup veya holding bankası konumunda

olması sonucu finansal kriz kaçınılmaz olmuştur. Bu döneme damga vuran olaylardan bir tanesi bankaların artan likidite ihtiyacı sonrasında döviz talebinde meydana gelen artış ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yüksek faiz oranları nedeniyle bankacılık sektörü zor duruma düşmüştür. Beklenti olarak ortaya çıkan Merkez Bankası tam anlamıyla müdahale etmeyince bazı bankalar iflas etmişlerdir.

Bu durumun bu şekilde gelişmesine 2000’li yılların başında uygulanmaya başlayan ve IMF’nin desteklediği ekonomik politikalar da engel olamamışlardır. Bu gelişmeler sonucunda bir de bu dönemde yaşanan ekonomik kriz nedeniyle İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) içinde faaliyet gösteren yabancı sermayenin yatırımlarını nakit şekilde yurt dışına çıkarması eklenmiştir. IMF tüm bu gelişmeler sürecinde 10 milyar dolar tutarında acil yardım kredisi vererek ekonomiye nefes aldirmayı hedeflemiştir. Bu dönemde geçici olarak ekonomideki rahatlama ülke siyasetindeki istikrarsızlık sonucunda tekrar mali mali krize dönüşmüştür. Bu dönemde İMKB’de ortaya çıkan kayıplar ve gecelik faiz oranlarının %400’ler düzeyine ulaşması sonucu dalgalanmaya bırakılan döviz kuru neticesinde TL ABD Doları karşısında çok fazla değer kaybetmiştir. IMF programında dikkat çeken önemli nokta emek sermaye ilişkisini belirleme yetkisinin piyasa ekonomisine bırakılması ve ekonominin özerk kurumlar eli ile yönetilmesiydi.

Küresel kapitalizmin isteği doğrultusunda neoliberal politikalarla sermaye hareketlerinde ortaya çıkan serbestleşme sonucunda Türkiye ekonomisi yüksek faizlerle aldığı iç borçları

kapatamayıp tekrar iç borçla finanse etme yolunu seçti. Tüm bu süreçler sonucunda iyice derinleşen ekonomik kriz sonrası IMF'ye 2001 yılının Mayıs ayında niyet mektubu verildi. Bu mektup öncesinde Merkez Bankası asıl görevinin fiyat istikrarı olduğu belirtilerek Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı hazırlanarak uygulamaya geçildi. Bu programın ana hatlarını oluşturan dalgalı kur rejimi, bankacılık sektörünün yeniden yapılanması, kamu harcamaları ve kamu gelirleri dengesinin sağlanması ve ekonomide şeffaflığı sağlayacak yasal alt yapının oluşturulması olarak sıralamak mümkündür. Bu programa ek olarak IMF'ye sunulan niyet mektubunda ise mali disiplin, döviz kuru hedeflemesi ve yapısal reformlar bulunmaktaydı.

2001 krizi v diğer krizlerin oluşum sürecine bakıldığında kriz öncesinde veya krize girildiği dönemde devreye giren küresel kapitalizm kurumlarından olan IMF reçeteleri uygulanmıştır. IMF programlarını uygulayan Türkiye ekonomisi sonuçta hep bir krizle karşı karşıya kalmaktadır. Ekonomi yönetimleri programları tam anlamıyla uyguladıklarını belirtirken IMF yetkilileri programların tam anlamıyla uygulanmadığını belirtmektedirler.

Küresel kapitalizmin kurumu konumunda olan IMF özellikle kamu giderlerinin azaltılması yönünde öneriler sunmaktadır. Bu önerileri sıralayacak olursak; insana yatırım yapılmaması, teknolojik gelişme için kaynak aktarılmaması, sosyal devlet olarak yapılması gereken eğitim ve sağlık için gerekli olan yatırımların yapılmaması ve sosyal yardımlarda azaltılmaya gidilmesi yönündedir. Bu öneriler dikkate alındığında IMF'nin asıl hedefinin ekonominin büyümesine yönelik olmadığı küresel kapitalizm

istekleri doğrultusunda borçları olan ülkelerin borçları çevrilebilir hale getirmesidir.

6.9.2008 Dünya Ekonomik Krizi (Mortgage)

Dünya ekonomisinde liberal rüzgarların esmeye başladığı 1800 lü yıllarda Adam Smith ve arkadaşlarının “bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler” ekonomik yaklaşımı belli bir süre rahatlama yaşatmıştır. Fakat 1929 Dünya ekonomik bunalımının ortaya çıkışı ile arz yönlü ekonomi yerini Keynes’in iddia ettiği talep yönlü ekonomiye bırakmıştır. Keynes ekonomik hayata devletin müdahalesinde olması gerektiği yönündeki görüşü ile tam anlamıyla karma ekonomik sistemi hayata geçirmiştir. Bu sistem belli bir süre dünya ekonomisinde etkili olmuştur. Fakat ikinci dünya savaşının bitip dünya ekonomisine ABD önderliğinde yer aramaya başlaması ile neoliberal politikaların hayata geçmeye başlamıştır. Bu dönemden sonra özellikle 1990 yılında tek kutuplu dünyaya dönüşen sistem ile küresel kapitalizm neoliberal politikalarla serbest piyasa ekonomisinin temel taşlarını oturtmuştur. Fakat dünya ekonomisinde her zaman ortaya çıkan ve ekonomi literatüründe konjonktürel dalgalanmalar olarak adlandırılan süreçteki daralma ve çöküş dönemleri ekonomik kriz dönemleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dünya ekonomisi konjonktürel olarak canlanma, yükselişi durgunluk ve çöküş dönemlerini yaşamaktadır. Neoliberal politikalarla dünya ekonomisini savaş sonrası süreçte tam olarak kaplayan küresel kapitalizm ABD ekonomisinde ortaya çıkan konut piyasası ve faizlerde oluşan dengesizlikler sonucu bir ekonomik

krizini daha yaşayacaktı. Özellikle bu dönemde konut fiyatları ile kira gelirleri arasında ortaya çıkan farklılıklar sonucu düşük gelirli kesimlerin kredi taksitlerinde bir geri dönüş sorunu yaşanmıştır. ABD bankalarının konutların %110 oranında kredi vermesi ve bu kredilerin geri dönmemesi sonucu nakit sıkıntısına düşmeleri krizin başlamasında etkindir. Bankalar yatırım bankalarından aldıkları borçları ödeyemez duruma düşmeleri sonucu ilk olarak geri dönüş alamayan ABD'nin en büyük yatırım bankalarından olan Lehman Brothers'ın batışını getirmiştir. Küresel kapitalizmin önderlerinden olan ABD'de ortaya çıkan bu kriz dünya ekonomisine kısa sürede yayılarak bir dünya krizine dönüştü. Özellikle küresel kapitalizm yolu ile gelişmiş ülkeler finansmanında önemli yer tutan büyük bankaların birbirini etkilemesi ve bu etkiler sonucunda borsaya yansımaların olması nedeniyle dünyanın birçok büyük borsası ya kapanmış ya da çok fazla düşüş göstermiştir. Küresel kapitalizm krizi çok öncesinden ipuçlarını vermeye başlamıştı. Gelişmiş ülkeleri kapsayan küresel ekonomide büyüme hızları gittikçe düşmeye başlamış uluslararası piyasalarda likidite gittikçe daralmaya doğru gitmiş, azgelişmiş ülkelere yönelik olarak gerçekleştirilen sermaye hareketlerinde çok fazla yavaşlama meydana gelmiş ve gelişmiş kapitalist ülke bankaları açıklar vermeye başlamış ve bu durum borsayı düşürmüştür.

Tüm bu gelişmelere bakıldığında küresel kapitalizmin kural tanımadan finans sektöründe istediği şekilde hareket etmesi sonucunda dünya krizi olarak finansal sistemin çöküşü ortaya çıkıyordu. Bu krizde önemli noktalardan bir tanesi Türkiye ekonomisi son 10 yılında sürekli olarak iletişim kurup ekonomi

politikalarını birlikte belirlediği IMF ile ilk defa karşılaşmadan bir krizi atlama yoluna gidecekti. 1999 yılında özellikle neoliberal politikaların IMF tarafından önerildiği ve anlaşmalarla uygulamaya konulduğu Türkiye ekonomisi 2008 dünya ekonomik krizine sıkı para ve maliye politikaları ile birlikte gelmiştir. Küresel kriz döneminde ise, ekonomide faiz oranlarında düşüşler Merkez Bankası tarafından uygulamaya konulmuştur. Vadeli mevduat faiz oranlarında çok fazla gerileme yaşanmıştır. Faiz oranlarındaki bu düşme sonucu finansal sektörde alınan kredilerde bir artış meydana gelmiştir. Fakat ekonomik krizin etkisiyle kredilerin geri dönüşlerinde büyük sorunlar yaşanmıştır. Krizin etkilerini yok etmek amacıyla krizden 1 yıl sonra Türkiye ekonomisinde yeni bir önlem paketi açıklanmıştır. Bu önlem paketi içinde; KOBİ'lere yönelik düşük faizli kredi sağlanması, kredi kartlarında ortaya çıkan geri dönüş sorunlarının çözümü ve toplam talebi artırmaya yönelik kararlar bulunmaktadır.

2008 ekonomik kriz döneminde Türkiye ekonomisi 4,7 oranında bir küçülme yaşamıştır. Bu küçülmenin etkisiyle toplam talepte ortaya çıkan azalmalar sonucunda enflasyon oranında da bir düşüş meydana gelmiştir. Bu dönemde özellikle zor durumda olan finansal kurumlara destek sağlanması yoluna gidilirken özellikle küresel kapitalizmin merkezinde bulunan özel sektöre ait bankaların bir kısmı devletleştirilmiştir. IMF bu dönemde daha önceki ekonomi politikalarında uyguladığı sıkı para ve maliye politikalarından farklı olarak genişletici maliye politikalarının desteklenmesi yönünde görüş bildirmiştir. Dünya ekonomisinde büyük etkisi olan 2008 Mortgage krizi sonucunda küresel

kapitalizm büyük sorunlar yaşamıştır. Küresel kapitalizmin kurumlarından olan IMF ile bir kriz döneminde niyet mektubu ve Stand-By anlaşması olmadan çıkan Türkiye ekonomik kriz döneminde şu sıkıntıları yaşamıştır. Daha önce finans krizlerinde yaşanan ekonomik daralma ve ekonomi kurumlarının etkilenmesi bu dönemde daha az hissedilmiştir. Dünya kapitalizminde ortaya çıkan ve finansal anlamda tüm ülkeleri etkileyen süreç sonunda istihdamın azalması gündeme gelmiş ve işsizlik ortaya çıkmıştır. Özellikle bu kriz döneminde küresel kapitalist ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de sanayi üretiminde bir azalma olsa da 2010 yılından sonra hızlı bir artış sürecine girmiştir. Küresel krizin etkisiyle diğer ülkelerde de yaşanan ekonomik küçülme Türkiye ekonomisinde de yaşanmıştır. Sürekli olarak dünya kapitalizminde düzenleme yetkisini elinde tutan IMF daraltıcı para ve maliye politikaları yönündeki önerileriyle az gelişmiş ülke ekonomilerinde krizlere yönelik tavsiye kararları ve programlar gerçekleştirmiştir. Tüm uygulanan bu programlar ülke ekonomilerinde krizden çıkışı kolaylaştırmadığı gibi her yeni düzenleme sonucunda küresel kapitalizme yeni bir taviz verilmiştir. Bu yönüyle bakıldığında Türkiye IMF ile günümüze kadar 19 Stand-By anlaşması yapmıştır. İlki 1 Ocak 1961 yılında olan anlaşma ile 57 milyon dolarlık bir kredi öngörülmüş buna karşın 24 milyon dolarlık kısmı kullanılmıştır. Son yapılan Stand-By anlaşmasının tarihi ise 11 Mayıs 2005 yılıdır. Bu anlaşma ile 10.060 milyon dolar kredi öngörülmüş bu kredinin 10.060 milyon dolarlık kısmı kullanılmıştır. IMF tarafından verilen tavsiye kararları ve yapılan Stand-By anlaşmaları ile Türkiye ekonomisi kayıp 10 yılını

yaşamıştır. IMF her anlaşmada daha fazla bağlayıcı kararlar alarak ekonomik anlamda küresel kapitalizmin Türkiye içinde yerleşmesinin önünü açıyordu. Bu anlamda IMF ile gerçekleştirilen Stand-by anlaşmalarında öngörülen krediler ve kullanılan krediler nedeniyle bu döneme kayıp 10 yıl adı verilmesini gerektirecek işlemleri aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak görmekteyiz.

Tablo 1. Türkiye'nin IMF ile Gerçekleştirdiği Stand-By anlaşmaları

	YILLAR	SÜRE (AY)	ÖNGÖRÜLEN KREDİ (MİLYON \$)	KULLANILAN KREDİ (MİLYON \$)
1	1961	12	57	24
2	1962	9	47	23
3	1963	11	33	33
4	1964	11	33	29
5	1965	12	33	0
6	1966	12	33	33
7	1967	11	41	41
8	1968	9	41	41
9	1969	12	41	15
10	1970	12	136	136
11	1978	24	453	136
12	1979	12	378	347
13	1980	26	1888	1888
14	1983	12	340	85
15	1984	12	340	255
16	1994	14	923	696
17	1999	36	22.107	17.726
18	2002	36	19.360	17.990
19	2005	36	10.060	10.060

Kaynak: <https://www.mahfiogilmez.com/2012/06/imf-hakkındaki-sehir-efsaneleri.html>.

7. KÜRESEL DEĞERLENDİRME

Küreselleşme sürecinde küresel kapitalist ülkeler kendi aralarında yaptıkları serbest ticareti dünya ülkelerine de yaymak istiyorlardı. Özellikle kendini gümrük duvarları ile korumaya çalışan az gelişmiş ülkeleri hedef alıyorlardı. Bu anlamda küresel pazarlar oluşturulması yönüyle hareket eden küresel kapitalizm bu sürecin yürütülmesinde kendine bağlı birtakım kurumlardan yardım almaktaydı. Küresel kapitalizmin kurumları adı verilen IMF, Dünya Bankası ve DTÖ gibi kurumlar uluslararası sermayenin az gelişmiş ülkeler üzerindeki egemenliğini sağlama yolunda çaba gösteriyorlardı. Bu süreci yeni kurulan bir cumhuriyetle karşılayan Türkiye Cumhuriyeti ilk yıllarda serbest piyasa ekonomisini oluşturmaya çalışmıştır. Fakat savaşın etkileri ve Osmanlı döneminde ülke ticaretini yönlendiren gayri müslimlerin ülkeden ayrılması kapitalist ekonomide özel sektörün oluşumunun önünde büyük engel olarak duruyordu. Özel sektörün oluşum sürecindeki büyük zorluklar ve Türkiye'nin savaştığı küresel kapitalist ülkeler ile olan ilişkiler sonucunda dünya kapitalizmi Türkiye'nin bundan sonraki süreçte hangi konumda olacağını merak etmekteydi. Osmanlı devletinin son dönemlerinde biraz çaba gösterilse de feodalizm Türkiye'de tam anlamıyla tasfiye edilememişti. Çarpık olarak gelişen kapitalizm ile küresel kapitalizmin ilişki kurmasını sağlayacak Türkiye ekonomisini birçok zorluk bekliyordu. Cumhuriyetin kurulup genç bir devletin ortaya çıkması küresel kapitalist ülkelerde hangi tarafta yer alacağı konusunda büyük rahatsızlık başlatmıştı. Acaba Türkiye o dönemde popüler olan

planlı ekonomiyi tercih edip Sovyet bloğunda mı yer alacak? Yoksa kapitalizmle birlikte yürümeye devam mı edecekti? Bu sorunun yanıtını vermek için Türkiye küresel kapitalist ülkelere kapitülasyon ulusal sermayenin yaratılması çağrısı yapması Türkiye'nin bir anlamda ekonomik sistem olarak kapitalizmle birlikte ilerleyeceğiydi.

Bu nedenle ekonominin tam anlamıyla oluşturulması ve özel sektörün çalışabileceği ortamın yaratılması yönünde 1930- 1939 döneminde gerçekleştirilen devlet eliyle sanayileşmenin oluşturulma süreci Türkiye'de özel sektörün oluşum sürecine katkı sağlayacaktı. Bu dönemde planlı ekonomiyle savaş sonrası dönemden sonra ekonomik olarak çok gelişen Türkiye ekonomisi karşılaştığı ikinci dünya savaşından sonra liberalleşme adımları atmış olsa da 1960 yılından itibaren bu adımlar rafa kaldırılıyordu. Bu yıldan sonra Türkiye ekonomisinde planlarla yürütülen bir ekonomik model uygulamaya konulmuş ve ülke ithal ikameci sistemi benimsemişti. Küresel kapitalizmin kurumlarından olan IMF bu süreçte neoliberal politikaların ekonomi içinde uygulanması yönünde birçok Stand-By anlaşmasını kabul ettirerek uygulamaya geçirmiştir. Stand-By anlaşmalarının amacı Türkiye'yi küresel kapitalizme yeni bir pazar olarak eklemektir. Bu eklememe süreci 1980 yılında büyük değişime adım atan Türkiye ekonomisini küresel kapitalizmle bütünleştirme sürecine doğru götürüyordu.

Bu dönemde 24 Ocak 1980 kararları ile ekonomi ithal ikameci süreci bırakarak ihracata dayalı sanayileşme stratejisi adı altında bir ekonomik modeli benimsiyordu. Bu sürecin

ilerlemesiyle neoliberal politikalara ülke ekonomisi içinde yer bulup uygulanmaya başlıyordu. Tarihsel süreçte Türkiye ekonomisinin tam anlamıyla serbestleşme sürecine geçişi IMF ile yapılan anlaşma sonucunda 4 Nisan 1990 yılında Türk parasının konvertibl olarak kabul edilmesidir. Bu sürecin ekonomik yönden eleştirilebilecek yönü 1980 kararları ile liberalizme geçiş sürecine başlayan ve 1980 yılında paranın konvertibl olmasına kadar geçen süreçte serbest piyasa ekonomisi uygulama yönünde yapısal reformları tam anlamıyla gerçekleştirememesidir. Bir anlamda yapısal altyapı olmadan üst yapıda serbest piyasa ekonomisi işler konuma gelmiştir. Türkiye ekonomisi küresel kapitalizm içinde yer alma sürecini iyi yönetmek istiyorsa sağlam bir altyapı ile bu sürecin içinde yer almalıdır. Yapısal reformların tam anlamıyla yapılması ile birlikte sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlama tamamen kaldırılmış ve ithalat inanılmaz boyutlara ulaşmıştır. İthalatın bu şekilde büyümesi ve atılan adımlar sonucu dünya ekonomisinde sürekli ortaya çıkan dış ekonomik şoklara karşı ülke ekonomisi tamamen savunmasız kalmıştır.

Para ve döviz politikalarının bu süreçte tam anlamıyla uygulanamaması ülke ekonomisi içinde sürekli finansal krizleri yaratmıştır. 1989 yılından sonra uluslararası sermaye neoliberal politikalarla birlikte ulusal ekonominin tamamen yok olmasına neden olarak birikim ve bölüşümü tamamen uluslararası faiz ve finansal araçlara bırakmıştır. Bu dönemin önemli aktörlerinden olan küresel kapitalizmin kurumu IMF ile yapılan Stand-By anlaşmaları gittikçe neoliberal politikaların ülke ekonomisine yerleşmesini ve etkili olmasını sağlıyordu. Bu anlaşmalarda

Türkiye ekonomisini genel olarak kabul ettirilen yapısal düzenlemeler şu şekilde ortaya çıkmaktaydı. Kamu harcamalarının azaltılması, faizin piyasa ekonomisi aracılığıyla belirlenip mali açıdan tam bir serbestleşmenin olması. İthal ikamesinin bir kenara bırakılıp ihracata dayalı büyümeyi hedefleyen döviz kurlarının oluşması. Ülkeler arasında ihracatın ve ithalatın hızlı biçimde artması yönünde dış ticarete serbestleşmenin kabul edilmesi. İthalat yapılan ülke ürünlerine uygulanan vergilerin en aza indirilmesi. Devletin ekonomi içindeki etkisini azaltarak özelleştirme uygulamalarına hız verilmesi ve doğrudan yabancı yatırımların ülke ekonomisi içinde yer alabilmesi için her türlü teşvik politikalarının uygulamaya konması olarak sayılabilir.

Genelde bu çerçevede yapılan Stand-By anlaşmaları sonucunda küresel kapitalizmin yeni pazarlar bulmasına yardımcı olan IMF ülke ekonomisini gelişmiş ülke ekonomileri karşısında tamamen savunmasız bir hale getirerek ekonomik bağımlılığın oluşmasını yaratıyordu. Yüksek oranda borçlanma sonucu borçların çevrilebilirliği tamamen imkansız duruma gelmekteydi. Küresel kapitalizmin kurumlarından olan IMF ve Dünya Bankası Türkiye ekonomisine daha çok daraltıcı para ve maliye politikaları ile yapısal uyumu kabul ettiriyordu. Burada önemli olan mantık şu şekilde işlemektedir. Ülke ekonomisi yüksek oranda ihracat yapabilmek için tarıma dayalı ekonomiden ve iç tüketimden gittikçe uzaklaşmalıdır. Fakat kaynak sorunu olan Türkiye ekonomisi IMF'den krediler alarak bağımlı hale gelirken ödemelerde çıkan güçlükler de Dünya Bankası'ndan uyum kredisi almak yoluyla giderilmekteydi. Bu süreç ülke ekonomisinin küresel

kapitalizmin isteği doğrultusunda neoliberal politikaların uygulanmasını sağlıyordu.

IMF ve Dünya Bankası öneri olarak ülke ekonomisinde eğitim ve sağlığa yapılan yatırımların azaltılarak buradaki kaynakların ihracatın artırılması yönünde kullanılmasını sağlayarak çok borçlu bir ülke yaratıyorlardı. Bu konuda örnek olarak Arjantin'i göstermek doğru olacaktır. Arjantin ekonomisi az gelişmiş konumdan gelişmiş ülke konumuna gelmek için IMF ve Dünya Bankası'na birçok taviz vermek zorunda kalmıştır. Arjantin'e önerilen yapısal uyum politikalarında kamuya ait işletmelerin özelleştirilmesi, ithal ikameci durumdan vazgeçilip gümrük vergilerinin en aza indirilmesi ve sosyal yardım politikalarının belli bir süre rafa kaldırılması yer almaktaydı. İlk yıllarda etkili olan bu politikalar kaynak azlığı çeken Arjantin'i IMF ve Dünya Bankası'nın politikalarına tam bağımlı hale getiriyordu. Alınan krediler ve uyum kredilerinin geri dönüşü konusunda sıkıntılar yaşanması sonucu çok daha fazla taviz isteyen IMF ve Dünya Bankası ülkeye vergi toplamının özelleştirilmesi yönünde devletin özelleştirilmesi anlamına gelen bir istekte bulunuyordu. Arjantin hükümeti bu tekliflerden sonra IMF ile olan ilişkilerini en aza indirme yoluna gitmiştir. Arjantin hükümeti ve halkının IMF kaynaklı yaşadığı ekonomik yaptırımların baskıcı rolüne benzer şekilde küresel kapitalizm Stand-By anlaşmaları yolu ile Türkiye ekonomisine de uygulanmaktaydı. Türkiye ekonomisi her ekonomik kriz döneminde bir Stand-By anlaşması yapmasına rağmen krizlerden ekonomik anlamda daha çok etkilenerek çıkmıştır.

Oysa 2008 dünya mortgage krizinde IMF ile Stand-By anlaşması yapılmamış ve bu ekonomik kriz diğer ekonomik krizlere göre daha az hasarla atlatılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken küresel kapitalizmin önemli kurumu olan IMF ile bundan sonraki süreçteki ilişkilerdir. IMF ve Dünya Bankası değişim adı altında yeni önerilerle gelebilir. Bu durumda daha önceki ekonomik programlar çok iyi incelenerek daha çok genişletilmesi ve özellikle reel sektörün rekabet gücünün azaltılmasına olanak vermeyen aynı zamanda da AR-GE çalışmalarına önem veren programlar tercih edilmesidir. Bu yolu kabul ettirmenin önemli şartı ise, IMF içinde G20 ülkeleri arasında en yüksek kota ve temsile sahip yirminci ülke konumuna gelecek olan Türkiye IMF'nin isteklerini kabul etme yerine IMF'ye isteklerini kabul ettirmenin yolunu aramalıdır. Süreçlerin doğru olarak analiz edilmesi için Türkiye ekonomisindeki yapısal değişimler sürekli gözden geçirilmelidir. Aşağıdaki tabloda Türkiye ekonomisinin yapısal değişimi ekonominin büyümesi şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 2. Türkiye Ekonomisinin Büyümesi

YILLAR	BÜYÜME (%)	DÖNEMİN ÖZELLİĞİ
1923-1929	9,4	Kuruluş ve serbest ticaret
1930-1939	6,0	1929 bunalımı, Osmanlı Borçları, Devletçilik
1940-1949	-0,9	II Dünya savaşı
1950-1959	7,0	Liberalizm, Marshall yardımları
1960-1969	5,7	İthal ikameci planlı dönem
1970-1979	5,9	1974 Petrol krizi, ekonomik ambargo
1980-1989	4,0	İhracata yönelik sanayileşme, liberalleşme
1990-1999	4,2	1994 krizi ve IMF Stand-By
2000-2009	4,0	2001 krizi ve IMF Stand-By
2010-2016	6,8	Neoliberal politikalar

Kaynak: <https://www.researchgate.net/publication/328111111> Eğilmez, M., (2018) Değişim Sürecinde Türkiye, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Özellikle 1990 yılından itibaren tek kutuplu dünyaya evrilen süreç ile birlikte küresel kapitalizmin kurumlarından olan IMF serbest piyasa ekonomisinin tam anlamıyla uygulanması için diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye ekonomisine de reform ve uzlaşmalar yolu ile müdahalede bulunmuştur. Bu müdahalelerin özellikle 1990- 1999 ve 2000- 2009 süreçlerinde daha etkili olduğu bilinmektedir. 19 Stand-By anlaşması yapılan IMF ile son anlaşma 2005 yılında yapılmış daha sonra yeni bir anlaşma yapılmamıştır.

Küresel kapitalizmin kurumlarından olan IMF'nin 2001 yılında hazırladığı IMF'nin KRİZ ÖNLEME GİRİŞİMLERİ adlı raporunda da belirtildiği gibi ülkelerin krizleri atlatabilmesi için ekonomik ve siyasi anlamda daha yakın ve yoğun ilişki içinde olmalıdırlar. Bu ilişkinin yaratılmasında özel sektörün öneminin çok büyük olduğunu vurgulayan IMF'nin Türkiye ekonomisinin etkilendiği 2008 dünya ekonomik krizinde önerdiği hiçbir önlem olmamasına rağmen krizden daha az hasarla çıkılması tekrardan örnek olarak gösterilebilir. Raporunda belirtilen şartlarda IMF'nin gerçek amacının küresel kapitalizmin daha fazla kar isteğinin oluşabilmesi için verilen ekonomik programlara uymasını sağlayacak ülkeler ve bu ülkelerden daha yüksek faiz daha çok getiri elde etmektir. Oysa IMF'nin kuruluş sürecindeki amacı uluslararası ticareti geliştirme yolu ile üyelerinin istihdam ve gelirinde artış sağlanması olarak belirlenmişti. Yapısal uyum için önerilen programlarla ve Stand-By anlaşmalarıyla IMF'nin kuruluş amacını çok da dikkate almadığı görülmekteydi.

Küresel kapitalizmin isteği doğrultusunda uygulamaya konulan yapısal programlar ülke ekonomilerinde bir düzeltme

yaratmadığı gibi daha çok yeni ekonomik bunalımlara yol açtığı görülmekteydi. Türkiye ekonomisinde demokrasinin yok edilmesi gibi bir süreçle (12 Eylül askeri darbesi) başlayan küresel kapitalizmin yayılması ve bu süreçten sonra küresel kapitalizmin kurumlarından olan IMF'nin programları ile çekilen ekonomik sıkıntılar yaşanan en zor zamanlar olarak adlandırılabilir. Türkiye 19 Şubat 1947 yılında katılmış olduğu IMF ve Dünya Bankası ile önerilen programlar çerçevesinde 19 Stand-By anlaşması yaparak ekonomideki sıkıntılarını atma yolunda çaba göstermiştir. Bu anlaşmaların ekonomideki etkileri daha önce ayrıntılı biçimde açıklanmıştır. Burada önemli olan tartışma şu şekilde ortaya çıkmaktadır. Bundan sonraki süreçte ne olacaktır? Bu soruya verilecek yanıt Türkiye ekonomisinin bir anlamda yönünü belirleyecektir.

Dünya Ticaret Örgütü'nün diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye ekonomisine önerdiği gümrük vergilerinin en aza indirilmesi yönündeki söylemleri küresel kapitalizme serbest ticaret anlamında büyük avantajlar elde etme yönündedir. GATT içinde kurulduktan sonra bir anlamda sekreterlik görevini üstlenen DTÖ az gelişmiş ülke ekonomilerinde gümrük tarifelerinin minimuma indirilmesi, çok uluslu şirket yatırımlarına olanak sağlaması için yasal çerçevenin oluşturulması ve sosyal devlet anlamında önemli olan sosyal yardımların azaltılarak daha az korunan bir çevrenin yaratılması yönündedir. Buradan ortaya çıkan sonuç DTÖ de diğer küresel kapitalizmin kurumlarından olan IMF ve Dünya Bankası gibi gelişmiş kapitalist ülkelerin maksimum kar hedefine ulaşabilmesi için destek vermektedir. Bu duruma örnek olarak çok

uluslu şirketlerin merkez ülkelerin elinde olması ve tüm kaynakları buralara aktarmasını söyleyebiliriz. Çok uluslu şirketler elde edilen gelirlerin merkez ülkelere gitmemesi için patent, marka ve bilgi paylaşımının engellenmesi gibi önlemleri almaktadırlar. Finansal küreselleşme ile dünya üzerinde çok uluslu şirketler uluslararası çapta dolaştırdıkları para ve kredileri en yüksek karı getiren ve en yüksek faizi veren ülkelerde kullanmaktadırlar. Bu şirketlerin en büyük sıkıntıları ulus devletler tarafından hiçbir engel olmaması yönündeki düşüncelerinin karşılık bulmamasıdır. Türkiye ekonomisi bu yönüyle dünya üzerinde vahşi biçimde dolaşan finansal sermayenin hareketlerini kontrol altına alması gerekmektedir. Bu şekilde hem sıcak paranın dolaşımı sağlanabilir, hem de uluslararası finansal sermayenin ülke ekonomisi içinde başıboş dolaşımının önüne geçilebilir.

Küresel kapitalizmin kurumlarından olan IMF ve Dünya Bankası'ndan yapısal uyum çerçevesinde alınan kredilerin geri ödenme sürecinde ortaya çıkan aksaklıklar az gelişmiş ülkeler için önemli bir sorun teşkil etmektedir. Kredileri verirken geri ödenmesini yaptığı anlaşmalarla garanti altına alan bu kurumlar geri ödemede yaşanan aksaklıklarda tekrar kredi vermeyi çözüm olarak önererek ülke borçlarının artmasını sağlamaktadırlar. Borcu çok olan ülke önerilen her türlü yaptırımını kabul etmek zorunda kalmaktadır. Böylelikle küresel kapitalizm kurumları aracılığıyla kredi verme şeklinde az gelişmiş ülke ekonomilerine müdahale etme şansı bulunmaktadır. Bunun yanında az gelişmiş ülkelere bizzat gidip üretimle kaynak aktarımı yapacak olan çok uluslu şirketler de küresel kapitalizmin en büyük yardımcılarıdır. Savaş sonrası

ABD'nin çok uluslu şirketleri AB'ye yayılma süreci olarak 1947 yılında uygulamaya koydukları Marshall Yardımlarını kullanmışlardır. Çok uluslu şirketlerin AB'ye yerleşmesi sonucunda ABD kapitalizmi ile birlikte AB kapitalizmi de dünya ekonomisinin belirleyicisi konumuna gelmiştir. Ülkemizde de bu anlamda küresel kapitalizme hizmet eden çok uluslu şirketlerin faaliyetleri azımsanamaz. Türkiye ekonomisi bu şirketlere karşı politika geliştirmek istiyorsa KOBİ'leri ön plan çıkarıp ulusal ekonominin yaratılması yönünde adımlar atmalıdır. Küresel kapitalizm maksimum kar hedefi doğrultusunda ülkelerin büyümesi ve gelişmesinde büyük güç olan yerli sanayinin ortadan kaldırılması yönünde birçok adım atmaktadır. Bu amacını gerçekleştirmek için çok uluslu şirketlerin gittikleri ülkelerde çıkarları için faaliyet gösteren vakıfları, enstitüleri ve her alana yayılan iletişim ağları vardır.

Neoliberalizm çıkarları doğrultusunda ulusal kurumlara sürekli karşı çıkarken küresel kapitalizmin yayılması için kendine yardımcı olan kurumları da tüm ülkelere yaymaktadır. Küresel kapitalizmin bu anlamdaki gelişimini şu iki yön belirlemektedir. Birinci olarak ülke ekonomisini iç çelişkileri, ülkeye özgü üretim tarzları ve dış ülkelere gelen etkilere karşı direnme sürecidir. Küresel kapitalizm bu süreci kırıp ülke ekonomisini tam anlamıyla kendine bağlaması sonucunda ülke ekonomisindeki iç çelişkiler tamamen dış ilişkiler tarafından belirlenmeye başlanacaktır. Ülkemizin IMF ile yapmış olduğu Stand-By anlaşmaları bu süreci çok iyi örneklemektedir. Türkiye ekonomisi Osmanlı devleti zamanında başladığı küresel kapitalizmle ilişkisine 1930'lu

yıllardan 1939'lu yıllara kadar planlı ekonomi ile ara vermiş fakat 1980 yılından sonra tamamen küresel kapitalizmle ilişki içine girmiş bulunmaktadır. Bu ilişki küresel kapitalizmin kaynaklarına duyulan ihtiyaç nedeniyle hiçbir sorgulama ve değerlendirme yapılmadan ekonomik sistemin belirlenmesi şeklinde olursa yerli sanayi tamamen yok edilebilir. Bu sürece bir de finansal küreselleşme sonucu uluslararası finans kuruluşlarının baskıları eklenirse Türkiye'nin finansal yapısı tam anlamıyla oluşmadan yok olma sürecine girer. Bu, küresel kapitalizme bağımlı olma sürecini hızlandıracaktır.

SONUÇ YERİNE

Küresel kapitalizmin dünya üzerinde feodalizm sürecinden sonra ekonomiden siyasete, siyasetten kültüre ve kültürden çevreye olmak üzere birçok etkisi vardır. Bu etkilerin bir kısmı olumlu bulunurken büyük bir kısmı dünya için olumsuzluk içermektedir. Olumlu yönlerine ve olumsuz yönlerine rağmen bazı düşünürlerin küreselleşmenin dünya üzerinde geri döndürülemez bir süreç olduğu konusunda iddiaları vardır. Bu iddialara göre bilgi ve iletişim sürecinde ortaya çıkan gelişmeler ve teknolojinin hızla ilerlemesi, demokrasi kavramının ülke bazında değil evrensel bir istek olarak ortaya çıkması kültürlerin tek kültürlülüğe doğru evrilmesi ulus devletlerden çok merkezi dünya politikaları ve bunları yürüten kurumların olması sonucu yoksulluğun dünya ekonomisinde gittikçe artması çevrenin ekonomik süreçten çok fazla etkilenmesi sonucu küreselleşmenin geri döndürülemez bir süreç olduğu kabul edilmektedir. Küreselleşme bu şekliyle kaçınılmaz bir sondur ve gerçeklik olarak her zaman karşımıza çıkacaktır. Oysa bu açıklanan maddeler ayrıntılı olarak incelendiğinde küreselleşmenin kaçınılmaz bir son olmadığı ve istenildiği zaman geri döndürülebileceği ortaya çıkmaktadır. Ulus devletle güçlü biçimde hareket ettiklerinde tüm bu olumsuz süreçleri durdurabilir veya engelleyebilir. Öyle ki son dönemde yaşanan pandemi süreci göstermiştir ki dünya ülkeleri ekonomik ve sosyal olarak kendini bir anda kapatabilmektedir.

Burada belirtilmesi gereken ulus devletlerin güçlerinin farkına varması yoluyla küresel kapitalizmin sömürü çarkına

çomak sokabileceğidir. Küresel kapitalizm bunu engellemek için her türlü iletişim araçlarını kullanarak ideolojik olarak güçlülüğünü ulus devletlere kabul ettirme yolunu seçmektedir. Oysa küreselleşmenin Türkiye ekonomisinde küresel kurumlar aracılığıyla çok fala olumsuz sonuçları ortaya çıkmıştır. Bu zorluklarla Türkiye uzun yıllar uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu olumsuz sonuçların neler olduğu aşağıda tek tek belirtilmiştir. Türkiye ekonomisinde belli dönemler hariç ulusal politikalardan daha çok Stand-By anlaşmalarıyla küresel kapitalizmin politikaları uygulanmıştır. Bu politikalar sonucunda ekonomi sürekli krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Emek sürecinde nitelikli emek kavramı gündeme getirilerek bunun dışında kalanlar ucuz emek kabul edilip düşük maliyetlerle çalıştırılarak çok uluslu şirketlere hizmet etmeleri sağlanmıştır. Tek kültürlü dünya yaratma yolundaki küresel kapitalizm diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de yemek, içmek, giyinmek ve diğer tüm alanlardaki tüketimleri tek tipe dönüştürmüştür ve bunu yaparken kullandığı sosyal medya Türkiye’de büyük bir güç olarak çoğu şeyin belirleyicisi konumuna gelmiştir.

Küresel dünya ekonomik krizlerinden daha çok karşılıklı bağımlılık nedeniyle tüm ülkeler etkilenmektedir. Bunun en güzel örneği 2008 yılında ABD’de başlayan mortgage krizinin o dönemde olumlu bir süreçte olan Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemesi gösterilebilir. Küresel kapitalist ülkeler kendi ülkelerindeki muhalefetin yüksek olması nedeniyle çevreye zarar veren üretimlerini perifer ülkelerde gerçekleştirmektedirler. Bir anlamda benim çevrem yerine senin çevren kirlensin anlayışını

gütmektedirler. Diğer ülkelerde yaptığı gibi Türkiye ekonomisinde de küresel kapitalist ülkeler geri dönüşüm adı altında çevreye zararlı atıkları ülkemizde işleme yoluna gitmektedirler. Bu yapılan üretimler sonucunda dünyada ve ülkemizde iklim değişiklikleri ortaya çıkmaktadır. Adaletsiz bir sistem olan aslında küreselleşmedir. Küreselleşme nedeniyle bağımlılığın çok fazla olması sonucu dünyanın herhangi bir yerinde olan küresel kapitalizm krizi diğer ülkeleri de etkilemektedir. Bu bir anlamda adaletsizliğin göstergesidir.

Ekonomik anlamda yaşanan büyük krizler sonucunda ülkelerde ortaya çıkan yolsuzluklar dünya üzerinde bir güven sorununu da ortaya çıkarmıştır. Teknolojinin küresel kapitalizmin karını artırma yönünde kullanılması sonucu ulusal işletmeler yok olma aşamasına gelmiş, siber suçlar artmış ve veri madenciliği ile elde edilen datalar küçük şirketlere karşı tehdit unsuru olarak kullanılmıştır. Bu veriler ışığında her tür küresel krizde politikaları ile ortaya çıkan küresel kapitalizmin kurumlarından IMF ve Dünya Bankası'na güven hemen hemen hiç kalmamıştır. Küresel kapitalizmin kurumları çok uluslu şirketlerin karlarının azalması konusunda ortaya çıkacak her türlü olumsuz sonuca tepki verirken az gelişmiş ülke ekonomilerinde süreklilik haline dönüşen ekonomik yoksullukla mücadelede kılını bile kıpırdatmamaktadırlar.

Sonuç olarak şunu söylemek doğru olacaktır. Ekonomik anlamda dünya üzerinde durumu iyi olmayan ya da gelişmekte olan ülkelerin küresel kapitalizmin maksimum kar hedeflerine hizmet etmekten çıkararak kendi ulusal ekonomilerini geliştirme yönünde

uğraşı vermeleri gerekmektedir. Küresel kapitalizmin zorladığı kültür olarak ortaya çıkan iletişim sürecindeki e-posta, internet, ve telefonla görüntülü konuşma yolu ile insanların bizzat iletişim kurmalarına engel olan durumun ortadan kaldırılarak daha çok yüz yüze iletişim kurma yolu ile insan olduğumuzu hatırlamak önemli olacaktır. Daha çok bağlantı içinde olmak yerine daha çok bağlantınızla küresel kapitalizmin isteği dışında görüşmek bir anlamda tek kültürlülük olan Amerikan kültüne karşı durmak olacaktır. Noam Chomsky yazdığı Amerikan Rüyası İçin Ağıt kitabında küresel kapitalizmin bir anlamda tüm küresel kurumları ile Amerikan rüyasına hizmet ettiğini açıklamaktadır. Amerikan rüyasının temelinde az gelişmiş ülkelerde demokrasiyi kısıtla, ideolojileri şekillendir, ekonomileri baştan yarat, yükü sırtından at, dayanışmayı kır, denetmenleri emrinde tut, seçim mühendisliği yap, ayaktakımını dize getir, rıza üret ve halkı kutuplaştır yatmaktadır.

Tüm bu anlatılanlar ışığında küresel kapitalizmin karını en çoklaştırma adına ekonomiden siyasete, kültüre ve çevreye yönelik düzenlemelerine dur denmesi gerekmektedir. Nasıl dur denileceği konusunda dünya üzerinde birçok görüş ve iddia vardır. Bunlardan en ilginç olanı finansallaşmış ve küreselleşmiş kapitalizm küreselleşme yoluyla kendi sonunu mu hazırlayacak? görüşüdür. Bu sorunun yanıtın bulmak için sistemin kendi içindeki çelişkilerine bakmak anlamlı olacaktır. Nedir bu çelişkiler; Ulusal ekonomiler üzerinde çok fazla zorlayıcı davranması süreçte yer alan ülkeler arasında çok fazla bağlantının olması, küresel kapitalizmin isteği doğrultusunda öne çıkarılan şeffaflık kavramı

nedeniyle şirketlerin ve ülkelerin çok fazla rahatsız olması belli bir azınlığın çıkarlarını koruma adına çok sayıda insan için adaletsiz olması ve aynı zamanda dünya insanları ve ekonomik sistem için çok fazla standartlaştırıcı, ruhsuzlaştırıcı olması olarak sayılabilir. Tüm bu çelişkiler küreselleşme acaba kendi sonunu mu hazırlıyor düşüncesini ön plana çıkarmaktadır. Tüm bu yazılanların ışığı altında son söz olarak diyebiliriz ki ülkelerin daha rahat, daha özgür, daha eşitlikçi ve daha insana saygısı olan dünyada yaşamak için küresel kapitalizmin sömürü çarkından kurtulması gerekmektedir. Bunu yapmak hep birlikte Küre(SEL)e dur demekle olacaktır.

KAYNAKÇA

- Altman, D.,(2008)(Çev. Gülfidan, F.,) Küresel Ekonomide 24 Saat Optimist Yayınları, İstanbul.
- Amin, S., (1999) Küreselleşme Çağında Kapitalizm , Sarmal Yayınları İstanbul
- Amin, S.,ve ark. (1993) (Çev. .Akbulut , E.,) Büyük Kargaşa, Alan yayınları, İstanbul.
- AFşar M.,(2004) Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi, Anadolu Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Merkezi, Eskişehir.
- Anthony, G., (2012)(Çev. Güzel, C.,) Sosyoloji, Birinci Baskı, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2012.
- Aysu, A., (2008) Küreselleşme ve Tarım Politikaları, Su yayınları, İstanbul.
- Boratav, K.,(1995) Türkiye İktisat Tarihi, 1908-1985, Gerçek Yayınları, İstanbul.
- Başkaya F., (2004) Azgelişmişliğin Sürekliliği, Maki Basın Yayın, Ankara, 2004
- Chomsky, N.,(1994) Demokratik İdeallerin Çöküşü, Çev: CERİT, C., Pınar Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Chomsky, N.,(2018) (Çev. Ayanoğlu, Z.N.,) Amerikan Rüyası İçin Ağıt, İnkilap yayınları, İstanbul.
- Chossudovsky, M., (1999)(Çev. Domaniç, N.,) Yoksulluğun Küreselleşmesi ,Çivi yazıları, İstanbul.
- CHOSSUDOVSKY, M.,(1999)(Çev. Domaniç, N.,) Yoksulluğun Küreselleşmesi: IMF ve Dünya Bankası Reformlarının içyüzü, Çivi yazıları Yayınevi, İstanbul.
- Eren, A.,(2015) Türkiye Ekonomisi, Yedinci Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa
- Eğilmez, M., (2022) Yapısal reformlar ve Türkiye, Remzi kitabevi, İstanbul.
- Eğilmez M., (2008) Küresel Finans Krizi, Remzi kitabevi, İstanbul.
- Eğilmez M., (2018) Değişim Sürecinde Türkiye, Remzi kitabevi, İstanbul.

- .Friedman, T., (2002)(Çev. Özsayar, E.,) Küreselleşmenin Geleceği, Boyner yayınları, İstanbul.
- İnsel, A., (2014) Türkiye Toplumunun Bunalımı, Birikim yayınları, İstanbul.
- İyibozkurt E., (1999) Küreselleşme ve Türkiye, Ezgi yayınları, Bursa.
- Karluk ve Ark., (2010) Türkiye Ekonomisi, Anadolu Ün. Yay., Eskişehir.
- Yentürk ve Ark., (2004) Türkiye Ekonomisi, Anadolu Ün. Yay., Eskişehir.
- Korkut, B., (2019) Türkiye İktisat Tarihi (1908-2015) İmge Yayınları, İstanbul.
- Öniş, Z. , (2003) İktisat Üzerine Yazılar II,İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar,Oktar Türel'e Armağan, Derleyenler: A.H.Köse, F.Şenses, E.Yeldan, İletişim yayınları, İstanbul.
- Karluk, R.,(1999) Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim, Beta yayınları,İstanbul.
- Karluk, R.,(1984) Uluslararası ekonomi, Bilim Teknik yayınevi, Eskişehir.
- Parasız, İ., (1995) Kriz Ekonomisi- 5 Nisan 1994 Kararları, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Kepenek, Y., ve Yentürk. N.,(2000) Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kepenek, Y.,(1983) Türkiye Ekonomisi, Savaş yayınları, Ankara.
- KUTLU, E.,(1998) Dünya Ekonomisi, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir.
- Rugman A., (2004)(Çev. .Eroğlu , S.,) Globalleşmenin Sonu, Mediacat yayınları, İstanbul
- Seyidoğlu, H.,(1990) Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama, Güzem Yayınlanıcılık, İstanbul.
- Sönmez, M., (1980) Türkiye Ekonomisinde Bunalım,. Belge yayınları, İstanbul.
- İyibozkurt E., (1999) Küreselleşme ve Türkiye, Ezgi yayınları, Bursa.
- Yerasimos, S., (1974) Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, Gözlem yayınları, İstanbul.

- Yeldan E., (2022) Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, İletişim yayınları İstanbul.
- Çetin C., IMF'nin Türkiye Ekonomisi ve Türkiye'de Uygulanan Para Politikaları Üzerindeki Etkinliği https://www.academia.edu/38557825/IMF_nin_T%C3%BCrkiye_Ekonomisi_ve_T%C3%BCrkiye_de_Uygulanan_Para_Politikalar_%C4%B1_%C3%9Czerindeki_Etkinli%C4%9Fi
- Oran, B., Kaçınıcı küreselleşme <https://www.rekabet.gov.tr/Dosya/persembe-konferanslari-yayinlari/perskonfyyn60.pdf>
- Şefik, M., 20. Yüzyıl Türkiye Ekonomisi Üzerine Kısa Bir Analiz (1923-2000) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/57463/778658>
- Küreselleşme nedir? <https://youmatter.world/en/definition/definitions-globalization-definition-benefits-effects-examples/>
- Küreselleşme <https://www.ilo.org/global/topics/economic-and-social-development/globalization/lang--en/index.htm>
- Küreselleşme ve tarih <https://www.routledge.com/Globalization-and-Global-History/Gills-Thompson/p/book/9780415701365>
- Kaçınıcı Küreselleşme <https://www.rekabet.gov.tr/Dosya/persembe-konferanslari-yayinlari/perskonfyyn60.pdf>
- Küreselleşmenin yeni ekonomisi ve politikası <https://www.bbvaopenmind.com/en/articles/the-new-economics-and-politics-of-globalization/>
- Küreselleşme ve politika https://www.iatp.org/sites/default/files/Globalization_and_Politics.htm
- Küreselleşmenin kültür ve siyaset üzerine etkisi <https://www.meer.com/en/73855-the-impact-of-globalization-on-culture-and-politics>
- Küreselleşme ekonomik zorluklar ve siyasi tepki <https://www.intereconomics.eu/pdf-download/year/2000/number/3/article/globalization-economic-challenges-and-the-political-response.html>
- Küreselleşme <https://www.techtarget.com/searchcio/definition/globalization>

Küreselleşme nedir <https://www.piiie.com/microsites/globalization/what-is-globalization#Intro-AhF37Q071b>

IMF

Blog

<https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2016/03/17/globalization-skills-inequalityIBRD> <https://www.worldbank.org/en/who-we-are/ibrd>

Kartal, Z., (2008) Gatt ve Uruguay-Raunt: Gelişmekte Olan Ülkelerin Dünya Ticaretindeki Yapısal Bağımlılıklarının Artması

Cilt: 25 Sayı: 2, 177 - 206, 11.03.2015 Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3621#:~:text=%C3%96nce%20yaln%C4%B1zca%20s%C3%B6zle%C5%9Fmeyi%20imzalayan%2028,nde%20ba%C4%9Flay%C4%B1c%C4%B1%20bir%20C5%9Fekilde%20zikredilmedi.>

Dünya bankası grupları <https://legal.com.tr/blog/genel/uluslararası-kuruluslar-4-dunya-bankasi-world-bank/>

IDA

nedir

<https://www.worldbank.org/en/news/factsheet/2021/04/15/what-is-ida>

ICSID hakkında <https://icsid.worldbank.org/About/ICSID>

Siyasetin Küreselleşmesi; Yeni Yüzyılda Amerikan Dış Politikası <https://www.brookings.edu/articles/the-globalization-of-politics-american-foreign-policy-for-a-new-century/>

Küreselleşmede ulus devletlerin rolü <https://www.investopedia.com/ask/answers/022415/what-role-nationstate-globalization.asp>

Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Egemenlik ve Devlet Tehlikede Refah <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED528356.pdf>

Küreselleşme ve kamu yönetimi: karmaşık bir ilişki <https://core.ac.uk/download/pdf/6376787.pdf>

Kültürel

küreselleşme

https://link.springer.com/chapter/10.1057/9780230626454_5

Kültür, Ticaret ve Küreselleşme: Sorular ve Cevaplar <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000121360>

Küreselleşmenin çevre üzerine etkileri,
<https://online.hbs.edu/blog/post/globalization-effects-on-environment>

Küreselleşme Yeşil Ekonomi ve Çevresel Zorluklar: Pratik Uygulamalar İçin Son Teknoloji İncelemesi
<https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fenvs.2022.870271/full>

Çok uluslu şirketler üzerine <https://legal.com.tr/blog/genel/cok-uluslu-sirketler-uzerine/>

Çok Uluslu Şirketler: Kavram, Aşamalar ve Biçimler, Büyüme Nedenleri ve Eleştiriler

<https://www.geeksforgeeks.org/multinational-corporations-concept-stages-and-forms-reasons-for-growth-and-criticism/>

Çok Uluslu Şirketler Faydadan Çok Zarar mı Veriyor
<https://spiritmco.com/2021/04/19/do-multinational-corporations-do-more-harm-than-good/>

Küreselleşme Küresel Stratejiye İlişkin Şüphelik
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/gsj.1374>

Küreselleşmeye dönüşümcü bakış
<https://revisesociology.com/2015/09/24/transformationalist-globalization/>

Küreselleşmenin büyük tarihi
<file:///C:/Users/Asus/Downloads/K%C3%BCreselle%C5%9Fmeni n%20B%C3%BCy%C3%BCk%20Tarihi.pdf>

Çok Uluslu Şirket: Tanımı, Nasıl Çalışır, Dört Tür
<https://www.investopedia.com/terms/m/multinationalcorporation.asp>

Küreselleşmeye Hiper Küreselci Bakış
<https://revisesociology.com/2015/09/19/optimist-globalization-hyper-globalism-neoliberalism/>

Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik DUMANLI KÜRKÇÜ, D., İstanbul Kültür Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, İletişim Sanatları Bölümü
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/138361>

Küreselleşme ve küresel stratejiye dair şüphcilik: Artan düzenlemeler ve telafi edici stratejiler

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/gsj.1374>

IKSAD
Publishing House

ISBN: 978-625-367-482-3